

18. évfolyam,
2016.1

Várostarténeti folyóirat

Veszprémi Szemle

40.

Alapítva: 1993

TARTALOM

KÖZLEMÉNYEK

Eötvös Károly (1842–1916) **3** Pálmann Judit
A jogász, a politikus, az író és a közéleti ember

Szabadságzászlóból 48-as emlékmű **14** Csiszár Miklós
– Adalékok egy vándorló emlékjel történetéhez

ÉVFORDULÓK

Harmincegyes honvédek (X.) **33** Rainer Pál
A 31-es honvédorvosok: Trianon, Katyn, Rókus-kórház

NEKROLÓG

Emlékezés Kolozs Barnabásnéra (1947–2016) **47** Tölgyesi József

Kolozs Barnabásné (1947–2016) Bibliográfia **50** Pákozdi Éva Szilvia

DIÁKÍRÁSOK

A Veszprémi Izraelita Hitközség iskolájának története (II.) **56** Mann Lotti

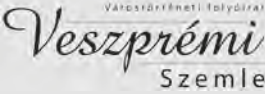
ÉRTÉKTÁR

Veszprém város közkútjai, Veszprém vízellátása, **69** Kovács Győző Gyula
Bolgár Mihály szellemi öröksége

Középkori oklevelek Veszprémben **95** Karlinszky Balázs

„Cholnoky Jenő munkássága és szellemi hagyatéka”, **106** Rybár Olivér
mint kulturális örökség

KÖNYVSZEMLE **124** Mihalovicsné
Lengyel Alojzia
Csiszár Miklós

Városházi Talygák

Veszprémi Szemle

18. évfolyam, 1. szám 40. 2016.

Városházi folyóirat
ISSN 1217-5358

Alapítva: 1993

Alapító főszerkesztő:
dr. Tölgyesi József

Főszerkesztő:
dr. Csiszár Miklós

Technikai szerkesztő:
Szurmay László

Szerkesztőségi titkár:
Virág Istvánné

Szerkesztőbizottság:
Faa Judit, a Kuratórium elnöke,
Bándi László, dr. Csiszár Miklós,
dr. Tölgyesi József,
a Kuratórium tagjai
Sebő József

Kiadja:
a Veszprémi Szemle
Városházi Közhasznú
Alapítvány

Székhely és levelezési cím:
8200 Veszprém, Baláca sor 10.

Felelős kiadó:
Faa Judit, a Kuratórium elnöke

A főszerkesztő elérhetősége:
8200 Veszprém, Erzsébet liget 3.
Tel.: 06-20-253-3078
E-mail: csiszar.miklos@invitel.hu

Nyomda:
OOK-Press, Veszprém

Felelős vezető: Szathmáry Attila

A folyóirat évenként 4 számmal
jelenik meg.

E SZÁMUNK SZERZŐI

DR. CSISZÁR MIKLÓS ny. könyvtárvezető, Veszprém; KARLINSZKY BALÁZS levéltáros, Érseki Levéltár, Veszprém; KOVÁCS GYÖZŐ GYULA meteorológus, meteorológia-történész, Veszprém; MANN LOTTI gimnáziumi tanuló, Lovassy László Gimnázium, Veszprém; DR. MIHALOVICSNÉ DR. LENGYEL ALOJZIA ny. egyetemi docens, Veszprém; PÁKOZDI ÉVA SZILVIA könyvtáros, Veszprém Megyei Levéltár, Veszprém; PÁLMANN JUDIT könyvtáros, Eötvös Károly Megyei Könyvtár, Veszprém; RAINER PÁL történész, Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém; RYBÁR OLIVÉR geográfus, földrajztanár, Veszprém; DR. TÖLGYESI JÓZSEF főiskolai docens, Veszprém

Illusztrációk:

Archív dokumentumok

Támogatóink:

Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata

8200 Veszprém,
Házgyári út 1.

**A Veszprémi Szemle 40. szám megjelenését
támogatták:**

dr. Csiszár Miklós, Dorn Vilmosné, Hideghéthy Csaba, Hontay László, Kecskés Csabáné, Lukácsné Takács Rózsa, dr. Pávics Lászlóné, Rainer Pál, Sebő József, Szalontai Árpád, Szurmay László, Vereskuti Klára, Veress D. Csabáné, dr. Veress Katalin Veszprém
dr. Kovács Gyula Székesfehérvár, Répás József Zirc, Sándor Ferencné Balatonalmádi.

Veszprémi Szemle Városházi
Közhasznú Alapítvány
73200189-11291268

A borító képei:

címlapon: Eötvös Károly mellszobra a megyei könyvtár előtt (Borsos Miklós alkotása)

2. oldalon: Fent: A Szabadságzászló-emlékmű az 1950-es években. (MNL VeML VK 108. Korpácsi felv.) Lent: Köztársaság tér 1967, az emlékművel. (MNL VeML VK 108. Wöller felv.)

3. oldalon: Fent: Köztársaság tér az emlékműtől a városközpont felé 1960-as évek végén. (MNL VeML VK 108. Péterfai felv.) Lent: Köztársaság tér átépítése, a vasúti hidak bontása 1972. (MNL VeML VK 108. Péterfai felv.)

hátral: Fent: A 48-as emlékmű a 2004. évi átépítés után. (Veszprém Város Lexikona, H. Szabó Lajos felv.) Lent: A 48-as emlékmű avatása 2012. március 15. (MNL VeML VK 108.)

KÖZLEMÉNYEK

Eötvös Károly (1842–1916)

A jogász, a politikus, az író és közéleti ember

PÁLMA NN JUDIT

„Balaton s Bakony: ez a két főséges természeti tünemény egymást öleli át; egymásra árasztja fényét és sugarát, hagyományait és költészetét. Szülőföldem ott fekszik mind a kettőnek a közelében.

Ott voltam gyermek, ott virult föl fiatal korom, ott viseltem közéletem kezdetén országom és vármegyém tisztségeit. Ott él, amíg él, családomnak és nemzetiségemnek száz meg száz hagyománya.

Írnom kell hát róluk, ha már írok.”¹

*

SOKSZOR ÉS SOKAN FOGLALKOZTAK, ÍRTAK EÖTVÖS KÁROLY ÉLETÉRŐL, munkásságáról, de egy-egy évforduló kapcsán fontos újra felhívni a figyelmet személyére.

2016-ban halálának 100. évfordulójáról emlékezünk meg, 2017-ben pedig születésének 175. évfordulójára készülünk. A veszprémi Eötvös Károly Megyei Könyvtár, Alsóörs Község Önkormányzata, Balatonfüred, Mezőszentgyörgy, a jogász egyesület, valamint civil szervezetek, alapítványok ebben a két évben méltón szeretnék Eötvös Károly tevékenységét, munkásságát bemutatni.

Család – tanulmányok

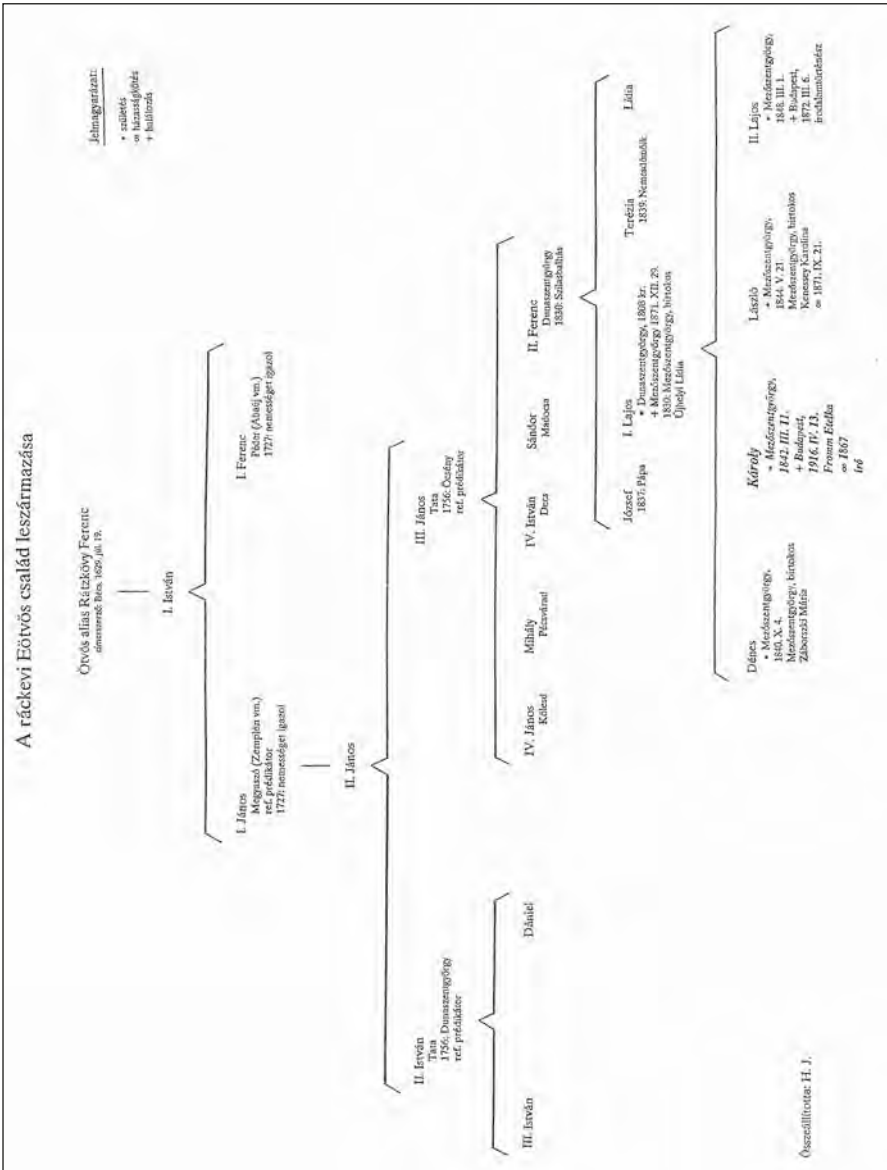
Eötvös Károly 1842. március 11-én született² az akkor még Veszprém vármegyéhez tartozó Mezőszentgyörgyön, kishemesi családban. Több vármegyében voltak még birtokaik, gyakran utazott a család. Otthon a reformkor és a nemzeti függetlenség eszméit megismerte, megélte. Középiskolai tanulmányait a pápai Református Kollégiumban végezte 1852–1860 között, kiváló tanárok oktatták, akik hatással voltak további életére. Írásaiban később felidézi és méltatja kedves tanárát, Tarczy Lajost³, akit Petőfi annak idején a „derék Tarczy”-ként emlegetett.

(Születtek, és megkereszteltettek Anyakönyve.

1842. az az egy ezer nyoltzszáz negyvenkettődik évben

Hónap, és nap	Születik' nevei, és állapota	Gyermekek' neve	Születik' lakhelye	Keresztatyák' és Keresztanyák' nevei	Keresztelő Lelkipásztor' neve
Januárus 14.	Rozs József Krombati Éva	L. István	M. S. György	Leop. Kromer, Kábel Ist. Katalin, Károly János, Jordán Anna	Perczy János
Februárus 17.	Lőrincz József Sipos Teréz	L. Teréz	Leop. Kromer, Kábel Ist. Katalin, Károly János, Jordán Anna	Perczy
Május 16.	Kémény János Varga Katalin	Lidia	Leop. Kromer, Kábel Ist. Katalin, Károly János, Jordán Anna	Perczy
Május 17.	Kémény Máté Czuczai János és K. Teréz	Károly	Leop. Kromer, Kábel Ist. Katalin, Károly János, Jordán Anna	Perczy
Április 21.	Leop. Kromer Katalin	Adam	Leop. Kromer, Kábel Ist. Katalin, Károly János, Jordán Anna	Perczy
Április 22.	Zende János Varga Katalin	L. Teréz	Leop. Kromer, Kábel Ist. Katalin, Károly János, Jordán Anna	Perczy
Április 22.	Kémény János Katalin	Maria	Leop. Kromer, Kábel Ist. Katalin, Károly János, Jordán Anna	Perczy

Anyakönyvi kivonat 1842-ből

A ráckevei Eötvös [Ötvös] család leszármazása (összeáll. Hudi József)

1860-ban kitűnő eredménnyel érettségizett, majd 1862-ig két évig a pápai jogakadémián tanult. Ekkor is komoly hatással voltak rá professzorai: Kerkápoly Károly, Bocsor István, Kiss János.⁴ Pápan nem tehetett végső vizsgát, mert a jogakadémia erre nem volt képesítve, ezt 1864-ben Kecskeméten tette le, 1865-ben pedig Pesten államvizsgázott.

A fiatal Eötvös mozgalmas életet élt, Veszprémben 1863-ban patvaristaként, jogyakornokként részt vett a Nedeczky–Almássy-féle összeesküvésben⁵, a komáromi haditörvényszék elé idézték, de csak rövid ideig tartották vizsgálati fogságban (néhány plakátot ragasztott ki Veszprémben...). Ez a momentum még fontos lesz életében.

Államvizsga után rövid ideig a pápai jogakadémián helyettesíti Kerkapoly Károlyt, a bölcséleti tanszéken. 1866-ban bírói vizsgát tett Pesten.

Közéleti tevékenysége

Deák Ferenc 1865. április 16-án megjelentetett *Húsvéti cikke* után országszerte nagy igény merült fel a gyors tájékoztatásra, hiszen a megyegyűlések nem működtek, nem volt lehetőség a vélemények közvetítésére. A hírlapindítás látszott a legkézenfekvőbb lehetőségnek. 1865. május 24-én jött ki a nyomdából a Veszprém című vegyes tartalmú hetilap mutatványszáma. Az akkor 23 éves Eötvös Károly, mint szerkesztő és főmunkatárs szerepelt, Ramazetter Károly volt a felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos. Az akkor még hatályos 1852. évi császári pátenst⁶ szerint biztosítékot kellett letenni. Eötvös nem kaphatott engedélyt, Ramazetter pedig már 1847 óta rendelkezett Veszprémben nyomdával,⁷ és vállalta a hírlap kiadásával járó felelősséget, valamint a hetilap nyomtatását.

Eötvös a lap céljairól és feladatairól tájékoztatta a közönséget: a legfontosabbnak tekintette a vármegyei közélet szervezését. Kulturális és politikai feladatokat is megfogalmazott: a lakosság „*anyagi és szellemi jobblétének emelését, [...] „lehető részletességgel ismertetni a megye s egyes községei múltját, jelenét.”*” Ramazetterrel együtt a hetilap fennmaradását a megye értelmiségének anyagi és szellemi támogatásától tette függővé.⁸ Valószínűleg kevés előfizető jelentkezett, mert több mutatványszám után 1866 végétől 1867 augusztusáig hetente jelent meg a város első hetilapja.⁹ A kiegyezés megkötése és a koronázási ünnepségek után 1867 augusztus 4-én már mint megyei hivatalos heti közlöny jelent meg a *Veszprém*.¹⁰ Feltehető, hogy e hetilap volt a megyék hivatalos lapjai közül az első. A lap 1867. decemberi számában jelentette be Eötvös, hogy a hetilapot beszünteti.¹¹

A következő évek mind pályájának alakulásában, mind pedig magánéletében jelentős változásokat hoztak: 1866 őszétől Veszprém vármegyei aljegyző, aztán tiszti ügyész lett Veszprémben. 1867-ben házasságot kötött Fromm Etelkával, egy fiúgyermekük született, Bálint, aki később az ügyvédi pályát választotta.¹²

Közben már jelentek meg munkái, 1870-ben Carolus álnéven megjelenik Kerkapoly Károlyról szóló tollrajza.¹³ Elismert és szeretett tanáráról vallott ebben az írásában.

1871. év végén a veszprémi királyi törvényszék mellé közvádlo királyi ügyésznek nevezték ki. 1872-ben a veszprémi választókerület országgyűlési képviselőjévé választották, az ún. Deák-párthoz csatlakozott. Ez időben a párt főlapjának, a Pesti Naplónak a vezércikkírója is volt. 1876-ban a Széll Kálmán-féle pénzügyminisztériumban volt állásban, de a gazdasági kiegyezéssel nem tudott kibékülni, ezért lemondott, visszavonult, a birtokain gazdálkodott és az ellenzéket vezette. 1877 végén a fővárosban ügyvédi irodát nyitott. 1878-ban a veszprémi kerület újra országgyűlési képviselőjévé választotta, Eötvös a Függetlenségi Párthoz csatlakozott. 1881-ben Nagykovács és Dunavecse országgyűlési képviselője.¹⁴

*Eötvös Károly a tiszaezlári per idején
1883-ban*

Már jelentek meg elbeszélései, tárcái, megemlékezései.¹⁵ 1883-ban elvállalta a tiszaezlári vérvádban a védelem vezetését. Tanácsadókat – ma úgy mondanánk –, szakértőket kért fel, tanúk tucatjait hallgatta meg, aprólékosan megismerte a perbefogott közösség életét. Hétórás védőbeszéde után a per a vádlottak felmentésével végződött. A fellebbviteli bíróságok is helyben hagyták az ítéletet. Védőbeszédével, a védelem munkájának irányításával hírnévre tett szert.¹⁶ Európa-szerte elismerték, de a hazai közvélemény egy része elítélte, népszerűtlenné vált. A per anyagát 1904-ben három kötetben jelentette meg.¹⁷ Ebben a művében is többfajta műfaj keveredik, a megközelítési mód is többféle. Az utókor számára is érdemes újra átolvasni a művet, és józan ítélkezést mondani róla. A per egy nyilvános politikai mérkőzésként is felfogható, de életek múltak rajta.

A per után számtalan nemtelen támadásban volt része, személye hecckampány középpontjába került. Védelmében cikket írtak, méltatva képviselői és ügyvédi tevékenységét,¹⁸ de sértő karikatúra¹⁹ is megjelent róla. Politikai karrierje, pályafutása megtorpant.

A következő években a politikától visszavonultan élt, ügyvédi pályája viszont

fellendült. Figyelemmel kísérte a veszprémi megyeháza építését.²⁰ Takarékosági javasolataikat is fogalmaztak meg Magyar Jánossal.²¹ 1887-től újra képviselő, tagja lett a Képviselőház pénzügyi bizottságának. Erősen támadta Tisza Kálmán kormányát a véderő-vitában. Később műveinek sorozatában is megjelentek ezek az írások, beszédek.²² A legnagyobb ellenzéki lapnak, az Egyetértésnek a vezércikkírója volt, majd 1892-ben egy évre a Függetlenségi párt vezetését is elvállalta. Az 1890-es évek végére a politika helyett az irodalom felé fordult, írásai újból megjelentek a lapokban, folytatásokban közölték tárcáit, korábban tett utazásairól írt műveinek részeit.

Közéleti személyként az egyik legismertebb társasági ember volt, képviselőként publicistaként, íróként, ügyvédként egyaránt ismerték. Kávéházi sarokasztalát a kor újságírói, jogászai, politikusai látogatták. 1892-ben Kossuth Lajosnál járt Torinóban, majd részletesen beszámolt Kossuth helyzetéről az emigrációban. Az új évszázad első éveiben írói, publicisztikai munkájára figyelt. Az Egyetértés című lapban teljességgel ki publicisztikai tevékenysége.

1905 karácsonyán elhunyt felesége, ezzel is súlyos veszteség érte. 1910-ben végleg visszavonult a politikától, hátralevő éveiben a hanyatlás jelei látszódtak. Ügyvédi irodáját lassan feladta, egészsége is megromlott, régi barátai, rajongói is eltávolodtak tőle.

Irodalmi, írói munkássága

Sokan úgy tartják, Eötvös írói tevékenysége életének utolsó évtizedeire összpontosult, de korábban már több újság, hírlap is folyamatosan közölte írásait, elbeszéléseit, tárcáit. Versekét fiatal korában, még a pápai Református Kollégiumban kezdett el írni, alkotásainak számos kéziratot emléke maradt fenn,²³ diákéveinek emlékeit később könyveiben is felidézte.

Több vers, cikk, közlemény közül talán érdemes kiemelni *A nazarénusok* című írását. A Pesti Naplóban 1873-tól folytatásokban megjelent írása kutatások, személyes beszélgetések alapján készült, 1904-ben könyv alakban is megjelent.²⁴ A nazarénusokkal több jeles író is foglalkozott pl. Juhász Gyula, Jókai Mór.

A millennium évében, 1896-ban Eötvös Károly több fejezetet írt a Dunántúlról, szeretett tájairól.²⁵

1900 őszén jelentették be összes műveinek kiadását, kezdetben 27 kötetesre tervezték, de végül 24 kötet jelent meg. Művei több kiadást értek meg életében, de nem került a magyar irodalom középpontjába.

Ha sorba vesszük műveit, talán a legismertebb és a legnagyobb érdeklődés kísérte az *Utazás a Balaton körül* című művének könyv alakban történő 1901. évi megjelenését. 1899-ben már folytatásokban megjelentek részek az *Egyetértés* című lap-

ban, de a *Nagyváradi Napló* „Regénycsarnok” rovatában is olvashatták az érdeklődők.²⁶ Korábban – 1875-ben – négy erdélyi tudós társaságában tett utazást, ennek emlékeit írta meg. A kor tudományos ismereteit, szakirodalmát is felhasználta műveiben.²⁷ Sokszínű, a téma egyedi feldolgozása még más tudományág képviselőinek érdeklődését is felkeltette. Érdekes elbeszélő, mesélő stílusa, a gazdag, tájra jellemző szókincs napjainkban újra népszerű. Olvashatunk a romantikus múlttól, várakról, romokról, a reformkor jeles személyiségeiről Eötvös anekdotázó stílusában. Többfajta műfaj keveredik művében, a memoár, az útirajz, a humoreszk vagy a glossza. Jellemző a humor mellett a csapongó képzelet, a felkészültség, a világos okfejtés műveiben. A beszélt nyelv sajátosságai, a nyelvi lelemények, az anekdotikus leírás ott van műveiben.

A balatoni utazás vége 1909-ben jelent meg az életmű-sorozatban.²⁸ A mű nagy része a Balatontól kissé távoli tájakra kalauzol: Sümegre, a Somlóra, a Keszthelyi-öböl vidékére. Megelevenedik Ramazetter Vince sümegi képfestő alakja, Darnay Kálmán, a másik híres sümegi polgár, a nagy gyűjtő, emlékek megmentője. A vizes kúrák, a füredi savanyúvíz vagy a hévízi iszapfürdő „haszontalansága”, mind megjelenik a könyvében.

Ugyanebben az évben a másik jelentős műve is napvilágot látott, a *Bakony* című gyűjteményes kötete.²⁹ A kétkötetes, egyenként több mint 300 oldalas könyvben is keverednek a műfajok, ez jellemző ebben a művében is. A hallott rövid történetekből állnak össze az elbeszélések. Csapongó stílusa, a sorrendiség rendszertelensége, a folytonos visszatérése a múltba, idilli képei mintha egy-egy mesébe vinnék az olvasót.³⁰

Történeteiben számos kortörténeti-helytörténeti és néprajzi érdekességet örökített meg. Könyvében felhasználta a Bakony mondakincsét, a folklórt, és vélhetően gyűjtésből származó elemeket is beépített. Az olvasó érdekes történeteket olvashat például a csóri csukáról, a „németté lett, svábbbá lett” kislődi Vida családról. A bakonyi magyar és német közösség viszonyáról anekdotikus stílusban olvashatunk. Eötvös szívesen idézett népdalokból, köztük Sobri-dalokat említ. Talán a mű legsikerültebb, legkidolgozottabb fejezete *A bakonyi cifraszűr* című fejezet. Eötvös bemutatta a megyében élő csapókat, a szürszabókat, a szűr viselésének módját.

Másik érdekes témája Sobri Jóska tragikus élete. Ehhez adalékokat még veszprémi ügyész korában szerezhetett. Szinte nyomozást folytatott, adatokat gyűjtött, de beépítette a szájhagyomány útján hozzá eljutott történeteket. Répa Rozi, Sobri Jóska kedvesének története szintén népies elemeket vonultat fel.³¹

Eötvös minduntalan visszatér a múltba, leginkább a reformkorba. A vidéki nemesség hanyatlása szeme előtt zajlott. Szentgál több fejezetben megjelenik, finom utalások találhatók a különböző fejezetekben, ilyen *A virtus* című fejezet vagy a

szentgáli takarékpénztár története. *A Bakony* című műve napjainkban is kifogyhatatlan érdekességek tárháza.

Halála előtt néhány hónappal, 1915 augusztusában még nagy sikerrel bemutatták a *Böthök uram* című színdarabját a Budai Színkörben. A darab nyomtatott formája 1916-ban is megjelent,³² ismét a Bakony, Szentgál a helyszínen. Ez volt talán az utolsó publikációja.

Eötvös Károly hatása a jelenkorra

A maga korában és azóta is, többször bírálóan jellemzik Eötvös Károly írói, irodalmi munkásságát, Ady, Borbély István, Schöpflin Aladár, mindnyájan megfogalmazták kritikájukat is.³³

Jogászként, politikusként is beírta nevét a történelemkönyvekbe: hazafisága, 1848 emlékének őrzése, a kor liberalizmusa, rajongása Kossuth iránt, Deák tisztelete, mind tetten érhető munkáiban. 1916. április 13-án meghalt. A Budapesti Ügyvédi Kamara dísztermében búcsúztatták, majd koporsóját Veszprémbe szállították, a református templomban ravatalozták föl. A veszprémi Demjén Márton és a mezőszentgyörgyi Eötvös Sándor (unokaöccse) lelkészek mondtak imát érte. A sírnál dr. Perl Soma fővárosi ügyvéd méltatta Eötvös Károly érdemeit.³⁴

Veszprém és Fejér megyékben, de még a fővárosban is őrzik emlékét. 1923-ban Veszprém utcát neveztek el róla, 1949-ben Mezőszentgyörgyön Eötvös szülőházában népkönyvtárat létesítettek, 1957-ben Balatonfüreden felavatták márványszobrát. Veszprémben 1968-ban vette fel a nevét a megyei könyvtár, Alsóörsön a Művelődési Ház. 1970-ben Borsos Miklós szobrászművész bronz mellszobrát a megyei könyvtár előterében ünnepélyes keretek között avatták fel, amely jelenleg talapzaton a felújított könyvtár melletti parkban áll.

1999-ben alapították az Eötvös Károly-díjat. Az Eötvös Károly-díjat a Budapesti Ügyvédi Kamara ítéli oda azoknak a tagoknak, akik szakmai munkájukkal, etikus magatartásukkal hozzájárulnak az ügyvédi kar elismertségéhez és jó hírnevéhez.³⁵

A Magyar Jogászegylet Veszprém Megyei Szervezete évenként Eötvös Károly Jogásznapot tart.

Eötvös munkásságának, írói, publicisztikai tevékenységének feltárását, emlékének megőrzését a nevét viselő veszprémi megyei könyvtár tudatosan felvállalta. 1987-re készült el a Veszprém megyei bibliográfiák sorozatban Tóth Jánosné által szerkesztett Eötvös Károly bibliográfia.³⁶ A kötetben több szempontú feltárás alapján a szerkesztő feldolgozta Eötvös önálló műveit, cikkeit, a róla szóló irodalmat, és egészen a bibliográfia lezárása idejéig megjelent tételeket is rögzíti. Óriási teljesítmény a bibliográfia, nem teljes, de könyvtárszakmai alappú a tájékoztatásban. Nem

A „Vajda”, Eötvös Károly
az 1910-es évek elején

volt lehetőség valamennyi sajtóteremk feldolgozására, külföldön megjelent újságokhoz sem jutott a szerkesztő-könyvtáros. Rendkívül jelentős munka, emeli értékét az autopszia elvén alapuló felvétel. A kötet legutolsó részében Kosztolányi, Schöpflin Aladár, Krúdy Gyula, Karinthy Frigyes színes értékeléseit, méltatásait olvashatjuk.³⁷

Az Eötvös Károly Megyei Könyvtár 1998 óta önálló részlegként működő Veszprém Megyei Helyismereti gyűjtemény szaktájékoztatói és az intézmény könyvtársai, kiemelt feladatuknak tekintették és tekintik, hogy Eötvös Károly munkásságát az olvasók széles körének bemutassák, emlékét tisztelettel megőrizzék. Évek óta rendszeresen megemlékezünk róla március 11-én, születésnapján. Kerek évfordulók kapcsán emlékkötetek születtek, Veszprém megye méltón őrzi örökségét.

1996-ban, halálának 80. évfordulója évében megemlékezés sorozatot szervezett a megyei könyvtár együttműködve Alsóörs és Mezőszentgyörgy önkormányzataival, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság Veszprém Megyei Tagozatával. Emlékkötetek, gyűjteményes munkák jelentek meg Eötvös Károlyról.³⁸

A Vitis Aureus Bt.³⁹ 2006-tól adta ki újra Eötvös Károly műveit. Egyre nagyobb érdeklődés övezi a köteteket, az olvasók új generációi ismerkednek meg Eötvös elbeszélő stílusával, anekdotikus történeteivel.

A Veszprém Megyei Honismereti Egyesület kezdeményezésére 2006 októberében új síremléket állítottak fel Veszprémben, az Alsóvárosi temetőben. Az Eötvös-sír még a II. világháború végén, a bombázásokkor megrongálódott. Akkor Zákonyi Ferenc⁴⁰ saját költségén rendbe hozatta. A 2006-os új síremlék felállítását sokan támogatták, természetben és pénzben egyaránt.⁴¹

Születésének 165. évfordulóján, 2007-ben az Eötvös-napok keretében a leszármazottakat hívta a megyei könyvtár. Döbörhegyi Ferencné 2007. március 19-én

mondta el emlékező beszédét Eötvös Károly sírjánál. A család emlékezetében elevenen él Eötvös Károly emléke, szeretettel és tisztelettel gondolnak rá.⁴²

A 2016–2017-es évek megemlékezéseire hívjuk az irodalomkedvelő érdeklődőket, az Eötvös-rajongókat, akik méltó emléket állítanak munkásságának, újra felidéz-
zik a „Vajda” emlékét, elolvassák műveit, beleolvasnak cikkeibe, tárcáiba!

JEGYZETEK

- ¹ EÖTVÖS Károly: Bakony. Budapest: Révai, 1909. 1. köt. 4. p.
- ² 1842. március 14-i anyakönyvi bejegyzés a keresztelés idejét jelzi. családnév írása: Ötvös. Vö. HUDI 1995 = HUDI József: Eötvös Károly és családja. In: Eötvös Károly emlékkönyv / [szerk. Tungli Gyula]. – [Pápa] : Pápai Művelődéstörténeti Társaság, 1995 (Pápa: JMVK soksz.). – 44 p. – (A Pápai Művelődéstörténeti Társaság kiadványai; 5.), 5–13. p.
- ³ EÖTVÖS Károly: Magyar alakok. Budapest: Révai, 1901. 144–145. p.
- ⁴ KÖVY Zsolt: Eötvös Károly és Pápa [Kézirat, Ms 0942, EKMK], Pápa, 1986. 10 fol.
- ⁵ NYÁRÁDY Gábor: Júdáspénzért a bajtársakat... Adatok az Almásy–Nedeczky-szervezkedés történetéhez (1864)
In: Hadtörténelmi közlemények 110. évf. 2. sz.. (1997) 229–285. p.
<http://epa.oszk.hu/00000/00018/00001/pdf/02nyaradi.pdf> (A letöltés ideje: 2016. február 5.)
- ⁶ <http://lexikon.katolikus.hu/O/osztr%C3%A1k%20sajt%C3%B3rendtart%C3%A1s%20Magyarorsz%C3%A1gon.html> (A letöltés ideje: 2016. február 4.) vö. Pesti Napló, 1852. 3. évf. június 5.
- ⁷ NOVÁK László: A nyomdászat története. Budapest, 1928. 5. kötet 1801–1867. 78. p.
- ⁸ Veszprém. Hetilap. Mutatványszám. Veszprém, 1. évf. (1865. május 24.)
- ⁹ NAGY László: A Veszprém megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája, 1820–1956. Veszprém: Veszprém Megyei Könyvtár, 1957. (Veszprémi könyvek; 2.) 86. p.
- ¹⁰ Veszprém. Hetilap. 2. évf. (1867. augusztus 4.)
- ¹¹ SZEGLETI Ildikó: Az első veszprémi hetilap története. [Közlemények] In: Magyar Könyvszemle, 94. évf. 2. sz. (1978) 176–180. p.
- ¹² HUDI 1995 13. p.
- ¹³ [Eötvös Károly:] Kerkapoly az új pénzügyminiszter: tollrajz / közli Carolus. – Pest: Aigner Lajos, 1870. 84 p.
- ¹⁴ EÖTVÖS Károly: A nagy per, mely ezer éve folyik s még sincs vége. Budapest: Révai, 1904. 2. kötet 88. p.
- ¹⁵ SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. Budapest: Hornyánszky, 1891–1914. 2. kötet
- ¹⁶ HUSZÁR Ágnes: Eötvös Károly nagy pere. In: Új Horizont 30. évf. 2. sz. (2002) 89–92. p.
- ¹⁷ EÖTVÖS Károly (1904) 1–3. kötet; több kiadást megért a mű
- ¹⁸ EÖTVÖS Károly. In: Veszprémi Független Hírlap, 9. évf. 16. sz. (1884. április 19.) 1. p.
- ¹⁹ Herkules a válaszüton [Karikatúra]. In: Bolond Istók. 16. évf. 10. sz. (1893. március 5.) 6. p.
- ²⁰ EÖTVÖS Károly: A megyeház-építés. In: Veszprémi Független Hírlap (1886. márc. 20.), 1. p.
- ²¹ MAGYAR János, EÖTVÖS Károly: Az új megyeház ügye. In: Veszprémi Független Hírlap (1886. jún. 19.), 1. p.
- ²² EÖTVÖS Károly: Harcz a nemzeti hadseregért. Budapest: Révai, 1906. 322 p.
- ²³ KÖVY Zsolt: Eötvös Károly a pápai diák. In: Eötvös Károly emlékkönyv / [szerk. Tungli Gyula]. – [Pápa]: Pápai Művelődéstörténeti Társaság, 1995 (Pápa: JMVK soksz.). 44 p. – (A Pápai Művelődéstörténeti Társaság kiadványai; 5.), 15–24. p.

- ²⁴ TÓTH 1987 = TÓTH Jánosné: Eötvös Károly: bibliográfia. Veszprém: EKMK, 1987 [!1988] – 329 p. – (Veszprém megyei bibliográfiák; 1.)
- ²⁵ A Dunántúl. In: Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen Budapest: Magyar Királyi Államnyomda, 1896–. IV. kötet 3–16. p.
Veszprém megye. Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen Budapest: Magyar Királyi Államnyomda, 1896–. IV. kötet 169–204. p.
Zalamegye. Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen Budapest: Magyar Királyi Államnyomda, 1896–. IV. kötet 205–250. p.
A Balaton tava. Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen Budapest: Magyar Királyi Államnyomda, 1896–. IV. kötet 577–600. p.
- ²⁶ TÓTH 1987 104. p.
- ²⁷ A dunántúli táj, mint művészeti élmény és történeti emlék Eötvös Károly munkásságában. In: Praznovszky Mihály: Tájirodalom. Tanulmányok. Veszprém: Művészetek Háza, 1996. 151–158. p. (Vár Ucca Tizenhét könyvek; 9.)
- ²⁸ EÖTVÖS Károly: A balatoni utazás vége. Budapest: Révai, 1909. 318 p. (Eötvös Károly munkái; 23.)
- ²⁹ EÖTVÖS Károly: A Bakony. Budapest: Révai, 1909. 1–2. kötet (Eötvös Károly munkái; 21–22.)
- ³⁰ Sebő József: A Bakony-mítosz. Veszprém : Nodus, [1999]. 69–72. p.
- ³¹ ÁCS Anna: „Czifra szűröm Beszprémben vettem”. Néprajzi kuriozitások Eötvös Károly A Bakony című művében. In: Eötvös Károly/főszerk. Gécz János. Veszprém: Művészetek háza, 1996. 172–179. p. (Vár Ucca Tizenhét)
- ³² EÖTVÖS Károly: Nemzetes Bőthők uram szerencséje. Budapest: Singer, 1916. (Milliók könyve; 103. sz.)
- ³³ CSÜRÖS Miklós: Eötvös Károly művészeti és irodalmi nézeteiről. Szemelvények és kommentárok. In: Eötvös Károly/főszerk. Gécz János. Veszprém: Művészetek háza, 1996. 206–213. p. (Vár Ucca Tizenhét)
- ³⁴ Eötvös Károly halála és temetése, [Rövid hír]. In: Veszprémi Hírlap, 24. évf. 17. sz. (1916. április 23.) 5. p.
<http://sbgk.hu/hu/hirek/2015/eotvos-karoly-dij> (A letöltés ideje: 2016. február 6.)
- ³⁶ Tóth Jánosné (!1988)
- ³⁷ JUHÁSZ Erzsébet: Szellemi értékvédelem – Eötvös Károly bibliográfia. In: Eötvös Károly emlékkönyv (1995) 31–35. p.
- ³⁸ Meghívó Eötvös Károly halálának 80. évfordulóján. [Aprónyomtatvány] Veszprém: EKMK, 1996.
Eötvös Károly emlékkönyv (1995)
Eötvös Károly [emlékkötet] (1996) (Vár Ucca Tizenhét)
- ³⁹ <http://www.vitisaureus.hu/> (A letöltés ideje: 2016. február 4.)
- ⁴⁰ <http://www.mvkkvar.hu/kiallitas/zakonyiferenc.php> (A letöltés ideje: 2016. február 4.)
- ⁴¹ BÁNDI László avatási beszéde [Kézirat, Ms 5748] EKMK, 2006.
- ⁴² DÖBÖRHEGYI Ferencné beszéde [Kézirat Ms 6272]. Veszprém: EKMK, 2007. 4 p.

Szabadságzászlóból 48-as emlékmű

Adalékok egy vándorló emlékjel történetéhez

CSISZÁR MIKLÓS

1848. MÁRCIUS 15. MEGÜNNEPLÉSE MINDIG JELEN VOLT a hazai közgondolkodásban. Veszprém városában Francsics Károly borbély – aki évtizedeken keresztül vezette naplóját, amelyik saját élettörténetén túl a város és polgárságának története is –, rögzítette az alábbi, a korszakra jellemző beszélgetéstörédket, mely borbélyműhelyében zajlott le 1853-ban:

– „*Forradalmunk ötödik évnapja van ma, ünnepet kéne ülnünk emlékére.*

– *Ne is említsük. Könnyen azt mondják érte: 'kommen sie mit'! Maga velünk jön! Mikor még azért is hűvösre kísérnek, ha olyan kalapot vagy sapkát viselünk, amelyik a mostani felsőbbbségnek nem tetszik.*”

Az 1867-es kiegyezés előtt nyilvánvalóan nem, de utána sem lehetett igazán március 15-re emlékezni, a dualista korszak vezetése azonban már a megtorlást involváló tiltás és a hivatalos elfogadás között lavírozott.

A polgárosodó társadalom azonban már magáénak tudhatta az ünnepet, amit rendre megültek a különböző egyesületek, körök, honvédegyletek, kulturális és irodalmi társaságok valamint természetesen a különböző szintű iskolák. Az 1848-ra emlékező márciusi ünnepelekről a félévszázados évforduló előtti években is rendre olvashatunk a veszprémi iskolák értesítőiben,¹ így például az 1886/87-es tanévben a gimnázium a következő műsorral ünnepelt:

Petőfi: Nemzeti dal,

Petőfi: A ledőlt szobor,

Czuczor Gergely: Riadó,

Wellner József (diák): 1848. március 15,

Müller Károly: Petőfi székelei.

A kormányzati hatalom azonban még évtizedekig tartózkodott attól, hogy március 15-ét állami ünnepként fogadja el.

Az 1848/49-es polgári forradalomra és szabadságharcra történő visszaemlékezés hangulatát a különböző korszakok saját szájizüknek megfelelően próbálták kialakítani. Még a megnevezésben is saját nézetük kifejezésére törekedtek. Így lett március 15-e 1919-ben a „magyar népszabadság ünnepnapja”, és csak jóval Trianon után,

1927-től lett piros betűs nemzeti ünnep, ami aztán 1951. március 15-től egy minisztertanácsi rendelettel újra munkanappá változott. Negyven esztendővel később, 1991-től lett ismételt, és azóta is állami ünnep ez a nap.

A második világháború után alig három esztendővel megkezdődött a centenáriumba való országos készülődés, megszorodtak az ezekről tudósító írások. Az első ünnepségtervezeteket azonban már 1946 májusában elkészítették az akkor *Újjáépítési Minisztérium* nevet viselő szervezetben. A hivatalosan is a centenáris eseményeket szervező és koordináló testület a Mihályfi Ernő kispártos politikus vezette *Tájékoztatásügyi Minisztérium* lett. Megalakult a *48-as Tanács*, újjáalakult a *Történelmi Emlékbizottság* (1947. ápr. 11), valamint megalakult az *Országos Nemzeti Bizottság*. E két utóbbi lett az ünnepségsorozat hivatalos rendezőtestülete. És, hogy az ünnep össznépi jellege is kidomborodjon, létrehozták az *Országos 48-as Ifjúsági Bizottságot* (1947. január 30.), amely gyűjtőszervezetként magában foglalta a cserkészeket, az egyetemi és főiskolai hallgatókat (MEFESZ), a keresztyén ifjúsági egyesületeket (KIE) és még vagy két tucat ifjúsági szervezetet.

A helyi programok szervezésére a helyi *48-as Bizottságok* voltak hivatottak, akik a 48-as eszmék iránt legfogékonyabb korosztály, az ifjúság bevonását szervezték. Ebbe a munkába folyt bele a VKM szabadművelődési apparátusa, ők segítették javaslataikkal ezt a munkát.

* * *

Veszprém megye (akkor vármegye) székhelyén, Veszprémben 1947 májusában alakították meg *Veszprém megyei város 48-as Ifjúsági Bizottságát*. Elnöke a kegyesrendi gimnázium rajztanára, Lovas István lett, alelnökök Kunvári Edit tanár és Bálint Péter igazgatótanító. Ez a bizottság koordinálta az ünnephez kötődő különféle tevékenységeket. Ezek zöme fizikai munka volt: gátépítés a Sédén, az akkor még vármegyei múzeum könyvtárának és műtárgyainak rendezése, a Rainprecht ligetben álló gyermekmenhely (volt gyermekkorház) napi munkáját segítő tevékenységek. De ugyancsak ide számíthatók a különféle kulturális és sportesemények, rendezvények szervezése és lebonyolítása, különös tekintettel az 1948. március 15-én, illetve azt megelőző és követő napok eseményeiben tevőleges részvétel.

A központi elvárások szerint a centenáris események során emlékművek létrehozását is célul tűzték ki, ami a világháború után közvetlenül csak rendkívül leegyszerűsítve volt megoldható. Emlékmű felállítása Veszprém megyében csak néhány településen valósult meg, de ott is jelentős kompromisszumokat kellett kötni, hogy egyáltalán létrejöhessen valami. Így a megyeszékhelyen felállított emlékművel együtt alig tíz, a felhívás kritériumainak eleget tevő emlékjel készült a 100 éves évfordulóra.² Országosan azonban az egykori Országzászló emlékművek analógiájára sok száz, Szabadságzászlónak elkeresztelt 48-as emlékművet avattak.

A veszprémi 48-as bizottság 1947. június 19-én kereste meg a város képviselő-testületét a központilag előírt Szabadságzászló emlékmű felállításának igényével. A város vezetése, ekkor már a felfüggesztett Horváth István polgármester³ helyett dr. Tekerés Lajos helyettes polgármester irányításával⁴ befogadta Veszprém megyei város 48-as Ifjúsági Bizottsága kérését, meghatározva a feladatokat.

Veszprém megyei város képviselő-testülete az 1947. október 8-án tartott rendes közgyűlésén (elnökölt dr. Tekerés Lajos helyettes polgármester és részt vett 44 képviselő-testületi tag és városi tisztviselő) döntött arról, hogy az anyagi fedezett biztosítják.⁵

A 8456/1947. számmal jelzett ügyiratban rögzítve a közgyűlésen elhatározottakat, a városi 48-as bizottság kérelme a felállítandó „Szabadságzászló” terv pályázatának tárgyában az alábbi véghatározatot hozták:

„Véghatározat

A városi képviselőtestület, az állandó választmány és együttes bizottságok javaslatára kimondja, hogy a 48-as centenáriumi ünnepségekhez szükséges kiadások fedezésére 300 forintot a költségvetésbe felvesz, és hogy a Szabadságzászló az országzászló helyén állíttassék fel a tér ennek megfelelően rendeztessék el.

Felhívja a polgármestert, hogy a Szabadságzászló tervre ifjúsági pályázatot hirdessen, hogy a legjobb 3 tervet 150.-, 100.- illetve 50 frt jutalomban részesítse. Egyben megbízza a polgármestert, hogy a zászlóhoz szükséges anyagot beszerezze.

Ezen véghatározatot jóváhagyás végett a vármegye törvényhatósági kisgyűléséhez felterjeszteni rendeli.

Ez ellen a véghatározat ellen a kihirdetést, illetve a kézbesítést követő naptól számított 15 napon belül Veszprém vármegye törvényhatósági kisgyűléséhez címzett és a polgármesteri hivatalban benyújtandó fellebbezésnek van helye.

Megokolás

Így határozott a képviselőtestület, mert a 48-as centenárium méltó megörökítése lesz a Szabadságzászló felállítása. Az ünnepség rendezéséhez szükséges kiadások fedezésére megfelelő fedezetről kellett gondoskodni. Miután a 48-as ünnepség főképpen az ifjúság részére nagyjelentőségű, azért hirdet az ifjúság részére pályázatot és részesíti a 3 legjobb tervet jutalomba.”

P á l y á z a t

A Szabadságharc 100 éves évfordulójának emlékére Veszprém város is Szabadság-zászlót fog felállítani.

A városi 48-as Ifjúsági Bizottság úgy határozott, hogy az emlékszló megtervezését a város ifjúságára bízta. Ezért Veszprém város 48-as Ifjúsági Bizottsága a következő pályázatot tüzi ki:

Tervezendő:

A 100 éves évfordulót méltóképpen megőrkítő emlékszló alapépitmény./ Az alapépitményt legalább két nézetben -elől és oldalnézet- kell ábrázolni/

Nemzetiszíni zászló valamilyen díszítéssel, ábrával, mely reprezentálja a 100 éves évfordulót.

1./ Az alapépitmény anyag természetű és beton lesz. Az alapépitményen helyet kell adni egy kő vagy bronz domborműnek. Esetleg kevés kovácsolt vas díszítést is fel lehet használni.

2./ A tervezésnél tekintetbe kell venni azt is, hogy a város nehéz anyagi helyzete miatt csak korlátozott anyagi eszközökkel rendelkezik a Szabadságszló felállításához. A tervezett emlékszló tehát "egyszerű, de nagyzerű" legyen.

3./ Az emlékszlót esetleg vizitükörrel/kis díszítéssel is lehet kombinálni.

4./ Az emlékszló vagy a ligetnek az elején a mostani Erzsébet királyné szobor helyén, illetve pár méterrel mögötte, vagy a régi Országszló helyén a Károcsi téren lesz felállítva. A város vezetősége a pályázókra bízta, hogy melyik helyet tartják alkalmasnak. Tehát a pályázóknak meg kell jelölni azt is, hogy az emlékszlót hova tervezték.

5./ Egyébként semmi más megkötés nincs. A legváltozatosabb ötletekkel lehet idomulni.

6./ A pályázaton részt vehet minden Veszprémben lakó, 22 életévet még be nem töltött leány vagy fiú.

7./ A pályázó több pályaművel is indulhat.

8./ A tervrajzokat jellegével kell ellátni és mellékelni kell egy ugyanazzal a jellegével ellátott lezárt borítékot, mely a pályázó nevét és iskoláját, osztályát vagy lakóhelyét tartalmazza.

9./ A tervrajzok beadási határideje 1948. június 20.

10./ A pályaműket az iskolai 48-as megbizottáknál, vagy a Városháza 11-es számú szobájában Horváth aljegyző urnál kell beadni.

A három legjobb pályamű díjazásban részesül.

Az első 150 Ft.,

A második 100 Ft.,

A harmadik 50 Ft. jutalmat kap.

Bővebb felvilágosítással a 48-as Bizottság titkára szolgálhat.

V e s z p r é m , 1947. december 16.

Veszprém m. Város
48- as Ifjúsági Bizottsága.

Közben újabb vezetősere következett be. 1947. december 22-én kinevezik Czibók István⁶ főispáni titkárt helyettes polgármesternek. A további döntések és a Szabadságzászló felállítására megszületett határozatok végrehajtása az ő feladata lett.

Az 1947. december 16-án keltezett pályázati felhívás tartalmazta mindazokat a követelményeket, melyeket betartva indulhatott valamennyi Veszprémben lakó fiatal, aki nem töltötte be 22. életévét.

A kiírásból tudható, hogy az előzetes tervek szerint az emlékművet a szervezők az Erzsébet-szobor helyére (1947-ben a múzeum és a mai zeneiskola között állt⁷), illetve az 1944. március 15-én felállított Országzászló⁸ helyére (ma: Óváros tér és Ányos utca érintkezése) képzelték. A feladat megoldására meglehetősen szűk határidőt szabott a Bizottság, hiszen mindössze egy hónap állt a fiatal pályázók rendelkezésére, hogy elkészítsék általuk elképzelt Szabadságzászló-emlékmű terveit. A munkát tovább nehezítette a kiírásban szereplő kitétel (lásd 2. pont), hogy „... a város nehéz anyagi helyzet[e] miatt csak korlátolt anyagi eszközökkel rendelkezik a Szabadságzászló felállításához.”

Meghatározták a pályadíjakat is, ami a forint akkori értékét figyelembe véve, egy diákember számára mindenképpen jelentős volt.

Az 1948. január 20-i határidőre 11 pályamunka érkezett (amint a jelíges borítékok felbontása után kiderült azt a következő hét pályázó nyújtotta be: Farkas János 2, Géczi János, ifj. Hideghéthy Dezső 3, Izsó Kálmán, Juhász Ádám 2, Komáromi István, Lechner László), amiből egy kivétellel valamennyi megfelelt az alaki követelményeknek. A pályázók zömmel gimnazisták voltak, részben városiak, részben népi kollégisták, míg Géczi János ipari tanuló volt, illetve ifj. Hideghéthy Dezső, aki Pécsen tanult a Felsőépítőipari iskola III. éves hallgatójaként.

A Szabadságzászló tervpályázatára beérkezett terveket 1948. február 4-én, a város mérnöki hivatalában bírálták el.

A bírálóbizottság tagjai a következők voltak:

elnök Czibók István helyettes polgármester;

a város részéről jelen voltak dr. Tekeres Lajos tanácsnok és Veszelyi Géza főmérnök;

a 48-as Ifjúsági Bizottság részéről bírálóbizottsági tagok voltak: Takács János, Tatai Zoltán felsőkereskedelmi iskolai tanuló, népi kollégista, Laki Zoltán gimnazista és Lovas László⁹ gimnáziumi tanár;

felkért szakértők: dr. Nagy László múzeumigazgató és Páldy Róbert szabadművelődési felügyelő.

Az ülésre meghívottak közül nem vett részt a bírálaton a Mérnökök Szabad Szakszervezte és dr. Pfeiffer János kanonok.

Előljáróban dr. Tekeres Lajos tanácsnok ismertette a Szabadságzászló felállítása tárgyában addig történeteket: a 8456–1947 sz. képviselő-testületi véghatározatot,

J e g y z ő k ö n y v .

Készült Veszprémben a városvezetés, a mérnöki hivatalban 1948. évi február 4.-én, a Veszprémben felállítandó szabadság zászló tervpályázatára beérkezett tervek elbírálása tárgyában.-

Jelen vannak: Czibók István h. polgármester, elnök
Veszprém m. város részéről: Dr. Tekerés Lajos
tanácsnok és Veszelyi Géza főmérnök,
Az 1848-as ifjúsági biz. részéről: Takács János, Tata:
Zoltán és Laki Zoltán, Lovas László
Mint felkért szakértők: Dr. Nagy László muzeum igazg.,
Páldy Róbert szabadművelődési felügyelő.

Az ülésre meghívást kaptak, de nem jelentek meg, illetve magukat nem képviseltették: A Mérnökök Szabad Szakszervezete és Dr. Pfeifer János kanonok.-

Az elnök megnyitó szavai után dr. Tekerés Lajos tanácsnok mint előadó ismerteti a szabadság szobor felállítása tárgyában a képviselőtestület 247. kgy. 8456-1947. sz. véghatározatát, nemkülönben az annak végrehajtásaként kiadott és az 1848-as Ifjúsági Bizottsághoz intézett felhívást és végül az 1848-as Ifjúsági Bizottságnak a pályázati feltételeket magába foglaló felhívását.-

Ezek után a bizottság megállapította, hogy beérkezett összesen 11/tizenegy/ pályázat. Valamennyi pályázat egy kivételével az alakiaságoknak megfelelt, nevezetesen a tervekben csak a jelige volt feltüntetve a tervező neve nem.- Kivétel csupán az "Egyszerű" jeligés pályázat, melynek tervezője Izsó Kálmán a nevét a tervrajzon feltüntette.-

A bizottság ezután valamennyi pályázatot részletesen átvizsgált, megtárgyalt és a tárgyalás eredményeként egyhangúlag meghozta az alábbi döntést.-

I. Díjat kapja: "Reményhez" jeligés pályázat, azzal a kiegészítéssel, hogy a zászló alapépitménye 3 lépcsős alaplazatra kerüljön, az alapzat középső oszlopán a címer az oszlop legfelső részére úgy, hogy a címer az oszlop homlokzati síkján belül meradjon és fedje az ott elhelyezendő harmadik zászlórúd forralat-gyűrűt.-

A címet áthelyezése folytán helyére, tehát feljebb kerüljön a dombormű.-

II. Díjat kapja: "Hi a haza" jeligés terv.-

III. Díjat kapja: "Világ szabadság" jeligés terv.-

A bizottság döntésének indokai a következők:

Az első díjat nyert pályázat a gondolat megtestesítéséhez nem használ ugyan szokástól eltérő különleges ötletet, de vonalvezetésében arányában, nemes egyszerűség jelentkezik, ami a nemzet szabadságának fenkölt komolyságát legjobban juttatja érvényre.- Számol az elhelyezés nehézségeivel, nevezetesen, hogy a rendelkezésre álló kevés szóba jöhető helyek bármelyike is nem tud parádés környezetet adni az emlékműnek, az egyszerű környezethez egyszerű emlékmű illik.-

VESZPRÉM MEGYE
LEVÉLTÁR

A második díj a "Hi a haza" jeligéjű pályázat általában ugyancsak egyszerűségével érdemelte ki díjazását, bizonyos tekintetben a I. díjznál több ötletességet mutat, így különösen az évszámok elhelyezése, a viztükör körülötte virágszegély és a zászlót tartó alapzatnak egyoldaluan eltolt eltérő magassággal kiképzése, hátránya azonban, hogy az alapzatot végig azonos homlokzati síkkal tervezte, kedvezőbb lett volna, ha az alapzat kiemelkedő része a többi résztől eltérő síkban tervezett volna.-

A III. díjat nyert "Világszabadság" jeligéjű pályázatot a bizottság díjazásra azért találta érdemesnek, mert a a Kossuth címernek nem díszítő elemként, hanem a szabadságzászló alapjaként tervezése ötletben eredeti és kifejtés, -a szokásostól eltérő szép gondolat.-

A bizottság a többi tervet félretette, mert részben mint a "Petőfi" jeligés bár eredeti elgondolása, de a szóbanjöheto téren az esküre emelt nagyméretű két művészien nem hatna és a gondolat kifejezésére nem mutatkoznék tökéletesnek, a többi terv pedig a nagyon is szokásos emlékoszlop vagy egyik-másiknál sírkő jellegtől nem tér el és így megvalósításra nem alkalmas.-

A bizottság ezek után a pályázók nevét rejtő zárt jeligés borítékokat felbontva megállapítja, hogy pályázatot következők adtak be:

- 1./"Reményhez" jeligével Ifj. Hideghéti Dezső felsőiparisk. III. o. tan.
- 2./"Hi a haza" jeligével Géczy János iparostanoncia. tanuló
- 3./"Világszabadság" jeligével Fuhász Adám, gimn. tanuló
- 4./"Petőfi" jeligével ifj. Hideghéti Dezső felsőiparisk. tanuló
- 5./"Petőfi" jeligével ifj. Hideghéti Dezső felsőiparisk. tanuló /ugyanazon jeligével két pályázat érkezett/
- 6./"D.X.120" jeligével Lechner László gimn. tan.
- 7./"Glória" jeligével Komáromi István gimn. tan.
- 8./"Táncsi" jeligével Farkas János gimn. tanuló; Népi collegium.
- 9./"Márciusi ifjak" jeligével Farkas János gimn. tanuló, Népi koll.
- 10./"Szabadság" jeligével Fuhász Adám gimn. tanuló-
- 11./"Egyszerű" jeligével Izsó Kálmán gimn. tanuló. Népi collegium.

A bizottság az emlékmű helyéül a Rákóczi teret tartja legmegfelelőbbnek és pedig ott az országzászló helyét és pedig csak az esetben és úgy hogy a szabadság zászlónak ottani elhelyezésével az ország zászló művészi vasrácsa megfelelő átalakítással, illetve kilépéssel megóvassák.- A szabadság zászlónak az Erzsébet ligetben elhelyezését a bizottság semmi körülmények között nem javasolja, egyébként azonban megállapítja, hogy az elhelyezés kérdésében döntésre a képviselőtestület hivatott.-

Jegyzőkönyv felfolvasás után hh. aláíratott.

K.m.f.t.

Jegyzőkönyvvezető,
elnádó

h. polgár-mester,
elnök

bizottsági tagok.

VESZPRÉM MEGYÉ
LEVÉLTÁR

annak végrehajtásaként kiadott és az 1848-as Ifjúsági Bizottsághoz intézett felhívást, végül az 1848-as Ifjúsági Bizottságnak a pályázati feltételeit is tartalmazó felhívását.

A részletes bírálat eredményeként egyhangúlag meghozott döntés szerint a díjazottak a következők:

I. díjat kapott a „Reményhez” jelige tulajdonosa, Hideghéti (ifj. Hideghéthy) Dezső¹⁰ Felsőépítőipari iskola III. éves hallgatója;

II. díjat kapott a „Hi a haza” jeligéjű terv készítője, Géczi János iparos tanonciskolai tanuló;

III. díj tulajdonosa a „Világsszabadság” jeligéjű pályamunka készítője, Juhász Ádám gimnazista.

A bírálóbizottság megállapításait az alábbi Jegyzőkönyv tartalmazza. Érdekeséggé válhat, hogy az új emlékmű helyéül a Rákóczi teret, vagyis az Országzászló helyét tartja kizárólag alkalmasnak, azonban megállapítja, hogy az elhelyezés kérdésében döntésre a képviselő-testület hivatott.

Mivel a centenáriumi ünnepségek 1948. március 15-re voltak tervezve, a rendkívül szoros határidő azonnali döntéseket és gyors megvalósításokat követelt, ha a Szabadságzászló-emlékművet időre el akarták készíteni.

A pályázatok elbírálása után néhány nappal, 1948. február 9-én megtartott tanácsülésről felvett jegyzőkönyv¹¹ szerint az ülésen jelen voltak: Czibók István helyettes polgármester, dr. Tekerés Lajos, dr. Frick András, dr. Szigethy Miklós, dr. Steindl Emil tagok, dr. Mihályfy Ferenc, dr. Horváth Ferenc, Simon Károly, Veszelyi Géza, Varga Péter, Horváth György meghívott előadók. Az ülés tárgya a Szabadságzászló tervpályázatra beérkezett tervek elbírálása volt. Határozatban mondták ki, hogy ifj. Hideghéti (Hideghéthy) Dezső pályázatának elfogadását javasolják a közgyűlésnek.

1948. február 10-én a város képviselő-testülete újabb, ezúttal rendkívüli közgyűlést tartott, amin az emlékművel kapcsolatos megállapításokat, annak felépítésével kapcsolatos valamennyi tennivalót az ott felvett alábbi jegyzőkönyv tartalmazza.

Jegyzőkönyv

Veszprém m. város képviselő-testülete rendkívüli közgyűlése a Városházán, 1948. febr. 10.

Elnököl Czibók István h. polgármester.

Jelen vannak: Albrecht László, Bakonyi Istvánné, Bálint Péter, Boda József, Csaba Imre, Csontos Károlyné, Dominik Gyula, dr. Enyedi Károly, Goreczki Kálmán, Herendi Ferenc, Hernádi István, Kovács József, Korpácsi

Béla, Magyar Béla, Móninger Sándor, Nagy János, Nagymihály Ferenc, Molnár István, Plank Mihály, Péterffy Adolf, Róna Sándor, Sebestyén István, Simon József, Sótónyi István, Szabó János, dr. Szeifart Vilmos, Tanka László, Tantó István, Tihanyi László, Tisztartó László, Vincze Antal, Szokolszky István, dr. Frick András, Halász János, dr. Horváth Ferenc, dr. Steindl Emil, Horváth György, Szabó György, dr. Szigethy Miklós, dr. Tekeres Lajos, Simon Károly, Weszely Géza képviselő testületi tagok és városi tisztviselők.

37.kgy.

1407/1948. szám

Tárgy:

Szabadságzászló felállítása.

Véghatározat

A képviselőtestület, az állandó választmány és együttes bizottságok javaslatát elfogadva a 247.kgy. 8456/1947.sz. véghatározata részbeni módosításával, annak végrehajtásaként kimondja, hogy az 1948-as centenáriummal kapcsolatban felállítandó Szabadságzászló a bemutatott terv szerint a Palotai téren állíttassék fel.

Kimondja továbbá, hogy a Szabadságzászló a kiküldött bírálóbizottság javaslatának megfelelően kiegészített „Reményhez” jeligéjű ifj. Hideghéthy Dezső által készített terv szerint állítandó fel.

A Szabadságzászló készítésével a felmerülő költségekre a képviselő testület 17.000 /tizenhétezer/ forint hitelkeretet állapít meg, és ennek megfelelően elrendeli, hogy a háztartási alap III. csoport, II. fejezet, 3. cím 3. rovatán az 1948-as centenáriumra előirányzott hitelösszeg 3.000 forintról 20.000 forintra emeltessek fel. Az ekként előállt hitelszükséglet kielégítésére a képviselő testület kimondja, hogy a háztartási alapon a villamosmű hozzájárulása címen bevételként előirányzott hitelösszeg ugyancsak 17.000 forinttal fel-emeltessek.

Felhívja a képviselő testület a h. polgármestert, gondoskodjék arról, hogy a hitelszükségletnek és a bevételi előirányzatnak ily módon való felelőse a háztartási alap, illetve a villamosmű készülő költségvetésébe felvétellessék.

Felhatalmazza a képviselő testület a városi tanácsot, illetve a h. polgármestert, hogy az emlékmű elkészítéséhez, felállításához a szükséges anyagok, beleértve a zászló anyagát is, beszerzéséhez szükséges minden intézkedést tegyen meg úgy, hogy a szabadságzászló f. év március elején olyan időre készüljön el, hogy a felavatási ünnepség március 15-én megtartható legyen.

Felhatalmazza a polgármestert arra is, hogy az 1848-as ifjúsági bizottság által a Szabadságzászlóra kiírt pályázat első három díját nyert

pályázójának az előbb hivatkozott képviselő testületi véghatározatban megálapított díjakat utalványozza.

Mivel a képviselő testület előző határozatát megváltoztatva a Szabadságzászlót nem az országzászló helyén állítja fel, a képviselő testület akként rendelkezik, hogy a volt országzászló jellege az emlékmű alapzatának, a hozzá tartozó vasrácsnak művészi értékű megóvásával megszüntetessék és a talpazat művésziesen az Ányos utcát lezáró támfalt díszítő korlátként hagyassék meg és legyen kiképezve.

Hogy pedig a Szabadságzászló az előirt időre elkészülhessen, a képviselő testület névszerinti szavazással,

Bakonyi István, Csaba Imre, Dominik Gyula, dr. Enyedi Károly, Goreczki Kálmán, Herendi Ferenc, Hernádi István, Korpácsi Béla, Magyar Béla, Móninger Sándor, Nagy János, Molnár István, Simon József, Sótonyi István, Szabó János, Tanka László, Vincze Antal városi képviselők, dr. Frick András, Horváth Ferenc, dr. Steindl Emil, Horváth György, Szabó György, dr. Szigethy Miklós, dr. Tekeres Lajos, Veszely Géza szavazásra jogosult városi tisztviselők „igen” szavazatával és Plank Mihály városi képviselő „nem” szavazatával, összesen tehát 25 igen és 1 nem szavazattal, tehát 24 szótöbbséggel elrendeli, hogy a véghatározatának a Szabadságzászló felállítására vonatkozó része fellebbezésre tekintet nélkül végrehajtandó.

Ez ellen a véghatározat ellen a kihirdetést követő naptól számított 15 napon belül Veszprém vármegye törvényhatósági kisgyűléséhez címzett és a polgármesteri hivatalnál benyújtandó fellebbezésnek van helye.

Megokolás

A képviselő testület elől hivatkozott véghatározatában már állást foglalt, hogy a városban az 1848-as bizottság kérelmére Szabadságzászlót állít fel. A Szabadságzászló kivitelezésére a képviselő testület a kiirt pályázatra beérkezett pályamunkák közül a bíráló bizottság első díjjal jutalmazott tervet fogadta el.

A felállítás helyül a több felmerült terv közül a Palotai teret találta legmegfelelőbbnek, amely a város forgalmas útvonalán fekszik, az ünnepségek tartására is alkalmas előteret ad. Az azonnali végrehajthatóságot kimondja a közgyűlés, mert az 1848-as szabadságzászló felavatását március 15-re tűzte ki.¹²

38.kgy.
1586/1948.sz

Tárgy: h.polgármester elnök a mai tárgysorozatban 1-29 sorszámok alatt felvett ügyekben 9-37. kgy számok alatt hozott véghatározatokat Szervezési Szabályrendelet 29.§.a értelmében a közgyűlés kihirdette.

*Határozat
Tudomásul*

Egyéb tárgy nem lévén, h. polgármester az ülést bezárta.

*Városi főjegyző
Városi ügyész*

*Elnök
h. polgármester*

*Hitelesítjük
3 név*

*A 80 éves Hideghéthy Dezső.
(A fénykép a család birtokában)*

A közgyűlés 1948. február 16-án ismét foglalkozott a Városházán az emlékmű-felállítással, de ekkor már a létesítéssel kapcsolatos konkrét feladatokkal. A Czibók István elnök, helyettes polgármester, dr. Tekerés Lajos, dr. Frick András, dr. Szigethy Miklós, dr. Steindl Emil tagok, és dr. Mihályfy Ferenc, dr. Horváth Ferenc, Simon Károly, Veszelyi Géza főmérnök, Horváth György meghívott előadók részvételével megtartott városi tanács üléséről felvett jegyzőkönyvben rögzítettek szerint¹³ az ülés tárgya volt a „Szabadságzászló kőművesmunkájának vállalatba adása. Határozat. Stumpf Károlynak [Jánosnak] kiadja a tanács 6077.50 ft. vállalati összeggel.”

Veszelyi Géza városi főmérnök közreadta a Palotai térre kerülő Szabadságzászló alábbi műszaki leírását, a leírás többek közt azt is tartalmazza, hogy a középső posztamensen a Kossuth címer alatt egy 60 x 70 cm méretű bronz relief¹⁴ lesz elhelyezve. Ennek azonban a legkorábbi, avatáskori fotókon sincs látható nyoma, mindössze a felszerelésére szolgáló kiemelkedő kőlap látható, ami a tervrajzon is szerepel.

Műszaki leírás

a Veszprém m.városban az 1948.-as centennáriumi év alkalmával felállítandó szabadságzászlóról.

A szabadságzászló terveire a centennáriumi bizottság helyi ifjusági tervpályázatot írt ki, amelynek I.-ső díjas terve kerül kivitelre oly módosítással, hogy alája egy 50 cm magas föld-terrasszra helyezett lépcsős alépitmény kerül. Az alépitmény anyaga veszprémi kő és beton. A felépitmény mag-betonon eplényi származású rózsaszínű simára faragott kőlapokkal lesz burkolva, ugyanilyen kőből való fedlapokkal. Az emlékmű középső posztamensén kovácsolt - vas / Kossuth / címerrel egybe foglalt zászlótartó rögzíti az 5 m. hosszú vascső- zászlórudat. A Kossuth címer alatt egy cca. 60/70 cm. nagyságu bronz relief nyer elhelyezést, a számok kovácsoltvasból készülnek, a terméskőfedlapra rézerősítve. A két oldalsó kisebb posztamenre ugyanolyan kőből készített virágtartó véza kerül.

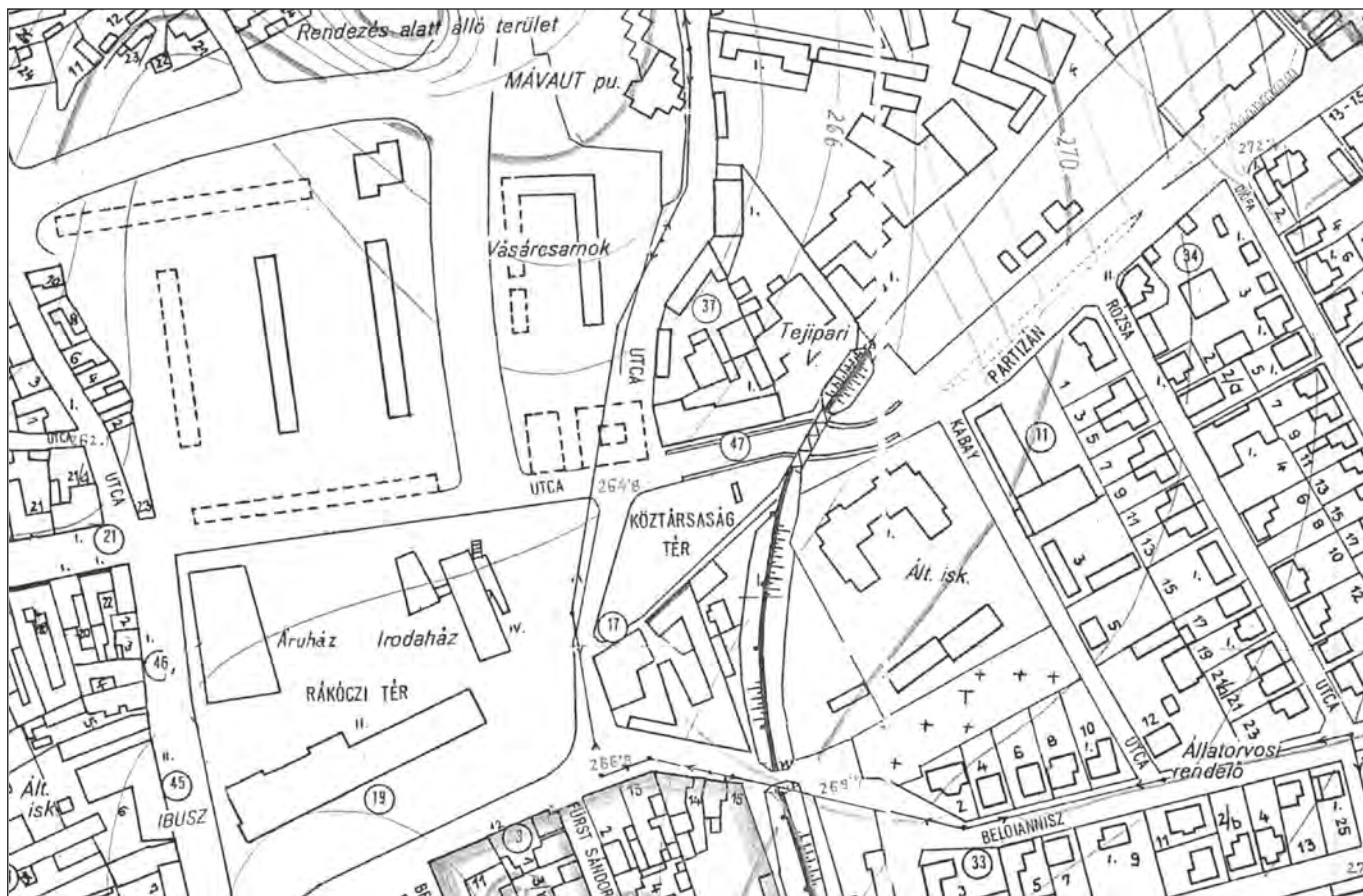
A szabadságzászló a csatolt helyszínrajz szerint a Palotai-téren kerül felállításra.

V e s z p r é m , 1948. február 18.

Géza
Veszelyi Géza
városi főmérnök.

VESZPRÉMI VÁROS
LEVÉLTÁR

A cserhádi átépítés terveit rögzítő térkép részlete (1966). A Köztársaság téren feltűntették a 48-as emlékművet

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc centenáriumi ünnepe, ahogy másutt az országban is, városunkban is egy teljesen új társadalmi berendezkedésre történő áttérés közepette zajlott le. Még léteztek ugyan a különböző pártok, de már sok minden változóban volt.

Külön újságjaik voltak az egyes pártoknak: a *Veszprémi Kis Újság* a Független Kisgazda és Földmunkás és Polgári Párt, az *Új Veszprémmegye* a Szociáldemokrata Párt Veszprémmegyei Szervezetének hetilapja, a *Veszprémi Népújság*ot pedig a kommunista párt jelentette meg.

Mindegyik lap a saját felfogása szerint kommentálta az ünnepi készülődést és a már lezajlott eseményeket is. Így a sokféle híryanagból tájékozódhatunk a lezajlott eseményekről, a centenáriumi ünnepségsorozatról, benne a Szabadságzászló emlékmű avatásáról.

Az Új Veszprémmegyében Nyakas János tanárnak¹⁵ *1848–1948* címmel a kor hangulatának megfelelő forradalmi stílusú vezércikke jelent meg, és előzetes tájékoztatásként az újság 3. oldalán a március 15-iki ünnepek programját közlik.¹⁶

Még az ünnep előtt a Veszprémi Népújság egész oldalas aktuálpolitikai írást közöl *Új márciusi ifjúság* címmel, Takács Jánostól, a vármegyei 48-as bizottság titkáráról.¹⁷ Ugyanebben a számban írtak arról, hogy 48-as emléktárgyakat, 48-as iratmásokat és pénzeket bemutató Centenáriumi kiállítás nyílt a leánykereskedelmi-ben (az Angolkisasszonyok tanintézete tartott fenn 1918-tól kezdődően leányok számára kereskedelmi iskolát) és a Kerkápoly Károly fiú kereskedelmi iskolában (a mai Kossuth iskola épületének földszintjén volt).

Maliciózus megjegyzések is olvashatók a Veszprémi Népújságban: a koronás zászló már kiment a divatból, Rákóczi, József Attila és Ady nem 48-as hősök, és a magyar nemzet színei a piros-fehér-zöld és nem megfordítva, ezt különösen a Szabadság nyomda figyelmébe ajánlották.¹⁸

A Szabadságzászló avatását is magában foglaló centenáriumi program a következők szerint zajlott le.

13-án, szombaton este a városház tanácstermében a központi ünnepségre induló megyei ifjúsági küldötteset búcsúztatta Vas Károly főispán, dr. Kovács István alispán.

14-én, vasárnap 12-kor a vármegyei ház nagytermében zajlott le a Nemzeti Bizottság, a 48-as Bizottság, a vármegyei törvényhatósági bizottság és a városi képviselő-testület ünnepi díszközgyűlése. Az ünnepi beszédet dr. Kovács István alispán mondta.

Ugyancsak vasárnap, délután 6-kor történt meg az újjáépített Völgyhíd (viadukt) ünnepélyes átadása. A híd díszkivilágítást kapott erre az alkalomra és Gerő Ernő közlekedésügyi miniszter képviselőjében Barta József miniszteri osztályfőnök volt jelen.¹⁹

Este 7-kor indult a fáklyásmenet, a Petőfi-staféta a viaduktól a Köztársaság (1909-től Palotai, előtte Széna) térig,²⁰ az ott felállított Szabadságzászlóhoz. A stafétában az összes városi sportegyesület részt vett. Első helyezett: Gyenis Béla, IV. o. kereskedelmi tanuló, 2. helyezett: Ser József gimnazista, 3. helyezett: Varga Károly vasutas. A staféta útvonalán és a Palotai téren is nagyon sokan várták és figyelték a futókat. A fáklyásmenet után a Szabadságzászló talpazatánál meggyújtották az örök-mécsest.²¹ Az új emlékműnél a polgári fiúiskola cserkészei is őrt álltak.²²

A zászlóavató ünnepen Vas Károly főispán és Czibók István helyettes polgármester mondott beszédet. Az utána következő műsor az alábbiak szerint zajlott:

*Czibók István helyettes polgármester.
(Fénykép a család tulajdonában)*

A Himnusz eléneklése után Vas Károly főispán felavatta a Szabadságzászlót, az avató beszéd után Czibók István helyettes polgármester vette azt át a város gondozásába,

Bárdos – Kölcsey: Nemzeti fény dalát 40 tagú kórus énekelte, Horváth Cirill karnagy vezényletével, majd a Honvédség hűségnyilatkozatát Kaposy Béla ezredes olvasta fel. Juhász Gyula: Új vallomás c. versét elmondta Szabó Sándor. Végezetül elhangzott a Szózat, majd a Köztársasági induló.

Este 8-kor tartották a 48-as hangversenyt a Petőfi Színházban. Ennek műsora a következő volt:

Kéler: Rákóczi nyitány veszprémi szimfonikus zenekar, vezényelt Endrődi Alfréd.

Ady Endre: A tűz márciusa, szavalta Bakonyi Éva.

Kodály – Ady: Felszállott a páva, előadta az iparos dalárda, Lantos Imre vezényletével.

Barát: Táncsics szabadulása. Színjáték, előadta a veszprémi vasutas kultúrcsoport – Zágon Sándor irányításával.

Háry János intermezzo. Előadta a veszprémi szimfonikus zenekar, vezényelt Endrődi Alfréd.

Tidmann úr – dán népballada József Attila fordításában, előadta Zakariás Antal gimnazista.

Kodály – Petőfi: A székyekhez. A vegyes kart Horváth Cirill vezényelte.

Molnár István: Marosszéki verbunk. Előadta a kegyesrendi gimnázium néptánc-csoportja.

Az esti hangversenyen a 34 tagú szimfonikus zenekar játszott.

A színházi ünnepélyen a helybeli szovjet parancsnokság színjátszó csoportja is szerepelt, amit az előzetesen kiadott programban nem jeleztek.

15-én hétfőn, istentisztelettel kezdődött a városi ünnepség, majd 11 órakor kezdődött a díszünnepség a Szabadságzászlónál. A közösen elénekelt Himnuszt követően elhangzott egy Petőfi-vers. Az ünnepi beszédet Bencsik István az Országos Nemzeti Bizottság tagja, Zala vármegye főispánja mondta. Ezt követően Petőfi Nemzeti Dalát Somogyi János szavalta el. A 48-as Ifjúsági Bizottság nevében beszélt Mezőfi István, majd az ifjúság fogadalmát Pintér Tibor²³ kereskedelmi középiskolás tanuló olvasta fel.

Hétfőn este a színházban Eötvös: Éljen az egyenlőség c. 3 felvonásos színdarabját játszották a Kegyesrendi gimnázium tanulói. Tomboló sikert aratott a darab. És ezzel fejeződött be a 100. évfordulóra emlékező ünnepségsorozat.

Az avatást követően hosszú évekig változatlan helyen volt az emlékmű, amit a város lakosai egyszerűen csak 48-as emlékműként emlegettek, míg piros betűs ünnep volt március 15., koszorúztak, döntően a diákság.

1956-ban tüntetések, nagygyűlések zajlottak körülötte, ahol nemcsak a felvonulók, de a tankok is ott voltak, mint az 1956. december 6-iki nőtüntetésen.²⁴

1972. március 15-én még a Köztársaság téren állhatott a 48-as emlékmű, de a megyei napilap, a NAPLÓ cikkéből csak az derül ki, hogy március 15. tiszteletére ünnepséget rendeztek a veszprémi egyetem és a város középiskoláinak diákjai. Az ünnepség a Petőfi-emléktábla megkoszorúzásával kezdődött, majd a Rákóczi téren nagygyűléssel folytatódott. Koszorúzást, mármint az emlékmű koszorúzását, nem említik.²⁵

Az 1970-es évek elején, 1972/73-ban történt a 48-as emlékmű első költöztetése, aminek apropóját többek között az is adta, hogy lovassys diákok úgy döntöttek, hogy elmennek a 48-as emlékműhöz, ott eléneklik a Himnuszt és elszavalják a Nemzeti dalt.

„És? – Elmentek, elénekelték, elmondták. És hát akkor a 48-as emlékmű ott volt a pártház ablaka alatt, úgyhogy amikor a legfőbb helyi elvtársak kinéztek az ablakukon, azt hitték, nyakukon a forradalom.”²⁶

Az emlékmű eltávolításával nagyjából azonos időben megtörtént a Veszprém–Alsóörs vasútvonal maradványainak, így a vasúti hidaknak a bontása is. Ezzel egy időben megváltozott a forgalmi rend is, új közutak alakultak, régiek szűntek meg. Eltűnt a tér, és csak keveseknek feltűnően eltűnt a Köztársaság tér megnevezés is.

Az 1973-as márciusi ünnepet már a Dózsavárosban tartották, az oda áthelyezett emlékműnél. A város középiskolásai vettek részt az ünnepségen és koszorúzták meg az 1848-as emlékművet, írta meg a NAPLÓ, melyről csakúgy, mint 48 emlékjelének az eltüntetéséről, most sem közöltek fényképet.²⁷

A harmadik helyszínváltoztatásra 2004 nyarán került sor. Ekkor az emlékművet „... gyönyörűen felújították és környezetét is méltóan alakíttatta ki a város.” – írta 2005. március 15-ére megjelent írásában Molnár Jánosné.²⁸

A valóban közelmúltban bekövetkezett utolsó áttelepítése a 48-as emlékműnek 2012-ben volt. Megépült a meglehetősen szerény kereskedelmi infrastruktúrával bíró Dózsaváros polgárai által sok év óta áhított üzlet, odateleptült a Penny. Ennek megfelelően teljesen átépült a Dózsa tér, ami magával hozta az egykori, már régen elfelejtett nevű emlékmű, a Szabadságzászló emlékmű újabb, ezúttal negyedik áthelyezését. Az emlékmű és közvetlen környezete is megújult, amint azt az avatáskor készült fényképfelvételek is igazolják.²⁹

Talán ez lesz a lassan hét évtizedet megélő Szabadságzászló, a mai 48-as emlékmű vándorlásának utolsó állomása.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ASZTALOS 2011. = Jubileumi évkönyv 1711–2011. Beszélgetőkönyv. Írta és szerk. Asztalos István. Veszprém, 2011. 323 p. + cd mell.
- Emlékhelyek Veszprém megyében. Főszerk. Bándi László. Veszprém 1996. 390 p.
- FEJES 1982. = FEJES Imre: Veszprém megye közigazgatási beosztásai és tanácsi vezetői (1945–) 1950–1981. Veszprém, 1982. 296 p.
- Franciscs Károly visszaemlékezései. Szerk. Hudi József. Pápa, 2001. 292 p.
- GERŐ András: Az államosított forradalom – 1848 centenáriuma. Budapest, 1998. 344 p.
- GYARMATI György: Március hatalma – A hatalom márciusa. Budapest, 1998. 230 p.
- HOGYA 1998. = HOGYA György: A város szolgálatában. Veszprém, 1998. 79 p.
- MÉSZÁROS Gyula: Forradalom és szabadságharc Veszprémben. Veszprém, 2001. 574 p. + mell.
- MOLNÁR Jné 2005. = MOLNÁR Jánosné: '48-as emlékmű, a szabadságzászló. = Napló (Veszprém megye napilapja), 2005. március 14. 8. p.
- SZABÓ Róbert: Politikai propaganda és történelmi ünnep. Adalékok az 1949. márciusi centenáriumi ünnepségek történetéhez. = Történelmi Szemle, XL. (1998) 3–4. sz. 215–227. p.
- VARGA 2009. = VARGA Béla: Veszprém város lexikona. Veszprém, 2009. 976 p.

JEGYZETEK

- ¹ A Kegyes-tanítórendiek vezetése alatt álló Veszprémi Róm. Kath. Főgimnázium értesítői 1886–87-től 1896–97-ig. Veszprém.
- ² Lásd Emlékhelyek Veszprém megyében c. kiadvány megfelelő oldalain, fotójukkal együtt. Bakonyszentlászlón a polgármesteri hivatal falán márványtábla, felirat: *1848–1948 Bakonyszentlászló 48-as bizottsága* Balatonalmádi, a fehér márványtábla csak 1948-ban került az eredetileg 1928-ban avatott vöröskő emlékműre. Felirat: *Magyar! Emlékezz nemzetünk szabadságáért 1848–1849 években küzdött dicső nagyjainkra* Ganna, kerektemplom melletti parkban. Felirat: *1848–1948 A 2. világháborúban megsérült fogadalmi kereszt átalakításával készült. Avatva 1948. márc. 15.*

Kapolcson az iskola udvara, eredeti felirata: 1848 (-1975) A bazalt és márvány felhasználásával készült emlékművet eredetileg 1948. május 1-jén avatták. Később felirata bővült. Kombinált emlékmű.

Marcaltő, Ihász-pusztá északi szélén, csatahely. Felirat: *Itt nyugszik az 1848–49. szabadságharc egy névtelen hős honvédje 1948. március 15.* Vakolt téglá, sziürke pala, fehér márvány, állítója: Pápa Város Szabadművelődési Egyesülete.

Nagygyimóton két kőkereszt, egyik a temető, másik a Pápara vezető út mentén. Felirat: 1849 Felszentelve 1949. március 15.

Öskün emlékmű a polgármesteri hivatal előtt, faragott mészkőből rakva. Felirat: 1848 1948 a számok között egy színesre festett domborművű Kossuth címer.

Pápateszéken a katolikus templom előtti téren betonból emlékoszlop. Felirat: 1848–1948 Avatva 1948. március 15.

Pétfürdőn, a Hősök terén emlékmű faragott kő és márványtábla. Felirat: *A magyar dolgozó nép felszabadulásának emlékére közadakozásból emelték Pétfürdő dolgozói 1848 centenáris évében.* Felavatva 1948-ban.

³ Horváth István polgármester ellen fegyelmi vizsgálatot kezdeményeznek és lemond. Lásd MNL VeML V. 172.a Veszprém város tanácsának iratai: 168. kgy. 6191/1–1946. sz. Majd 1947. 12. 22-én tartott rendkívüli tanácsülésen hozott 26.205/1947. sz. véghatározat értelmében „megszűnik Horváth István polgármester végelbánás alá vonása”. Sem nyugdíjat, sem végkielégítést nem kapott. A tanácsülésen dr. Kovács István helyettes alispán elnökölt. Vö. VARGA 2009. 877. p. városi polgármesterek... szócikk. Lásd még: HOGYA 1998. 45. p.

⁴ Dr. Tekerés Lajos a helyettes polgármesteri funkciót 1946 végétől 1947. december 22-ig tölti be. VARGA 2009. 806–807. p.

⁵ MNL VeML V.172.a Közgyűlési és Tanácsülési jegyzőkönyvek 1947. 142. téka 247. kgy. 8456/1947. sz. *A városi 48-as bizottság kérelme a felállítandó „Szabadságzászló” terv pályázatának tárgyában*

⁶ Czibók István (Sárszentmiklós, 1911 – Veszprém, 1998.) közigazgatási tisztviselő, négy gyermek édesapja (Katalin 1937, Kálmán 1939, Tamás 1941, István 1944) helyettes polgármester Veszprémben 1947. 12. 22-én tartott közgyűlésen megválasztva, lásd MNL VeML V. 172.a 311. kgy. 15.050/1947. sz. véghatározat; eskütetele 312. kgy. 15.394/1947. sz. alatt. Iskolái: Székesfehérvár reálgimnáziumi érettségi, Szombathely jegyzői vizsga, később Számviteli Főiskola. Munkahelyek: jegyzőgyakornok, vezető jegyző (Aba, Gárdony, Zsigárd, Vágfarkasd, Enying; főispáni titkár, helyettes polgármester, polgármester Veszprémben (1948–1950). A tanácsrendszer bevezetését követően rövid ideig elnökhelyettes. Megalapozatlan vádak alapján eltávolítják a Városi Tanácstól, ezután a Megyei Tanács pénzügyi osztályán előadó, a revizori csoport megbízott vezetőjeként megy nyugdíjba. 1993-ban erkölcsi rehabilitációként címzetes belügyminisztériumi főtanácsos címet kap. Nyugdíját változatlanul hagyták. Hivatali munkája mellett kifogyhatatlan energiával vett részt a természetjáró és tájékoztató futás sportággal kapcsolatos szervező és irányító tevékenységben, aranyjelvényes túravezető, illetve országos versenybíró minőségben. Vö. FEJES 1982, HOGYA 1998, VARGA 2009. A hivatkozott kiadványokban nem szereplő életrajzi adatokat és a család birtokában lévő fényképet e helyen köszönöm ifj. Czibók Istvánnak (Veszprém, 2016).

⁷ REGENYE Judit: A veszprémi Erzsébet-szobor restaurálásának és visszaállításának története = Veszprémi Szemle, 17. évf. 2015. 1. sz. 17–27. p.

⁸ VARGA 2009. 598. p.

⁹ A kegyesrendi gimnáziumban 1945-től 1948-ig, majd az államosítás után az '50-es években ugyanott 1956-ig tanított rajtot.

¹⁰ E helyen köszönöm Hideghéthy Csaba Dezsőnek (Veszprém, 2012.), az I. helyezést nyert tervező fiának személyes közléseit, édesapja fényképét, valamint az átadott dokumentumokat.

- ¹¹ MNL VeML V.172.a Tanácsülési jegyzőkönyvek. 1948. 142. téka 213.tü. 1406/1948 szám
Tárgy: Szabadságzászló tervpályázatára beérkezett tervek elbírálása. Határozat: Ifj. Hideghéti
[Hideghéthy] Dezső pályázatának elfogadását javasolja a kgy.-nek.
- ¹² A szavazás végeredményéből úgy tűnik, hosszadalmas lehetett a tanácsülés, mivel a kezdetnél
felvett szavazásra jogosultak száma ugyancsak leapadt a névszerinti szavazás idejére.
- ¹³ MNL VeML V.172.a Tanácsülési jegyzőkönyvek. 1948. 142. téka 254.tü. 1490/1948 szám.
MNL VeML V.172.a Tanácsülési jegyzőkönyvek. 1948. 142. téka. Az 1948. február 23-án 305.
tü. 2176/1948 számon a városi tanács üléséről felvett jegyzőkönyv szerint volt további megren-
delés is az emlékmű elkészítésével kapcsolatosan. Tárgy: Szabadságzászlóhoz gipsz relief meg-
rendelése. Határozat: Légrádi Vilmos szobrászművésznél 450 Ft. költséggel megrendeli.
Azonban ennek a továbbiakban nincs nyoma a megtekintett iratanyagokban. Feltehető, hogy az
emlékmű műszaki leírásában (1948. febr. 18. Veszelyi Géza főmérnök) szereplő bronz relief
gipszmintájáról lehetett szó, aminek tartalmáról jelenleg nincs információnk.
- ¹⁴ Feltehetően a frissen végzett, veszprémi származású Légrádi Vilmos szobrászművész feladata
lett volna a jelenleg nem ismert témájú relief elkészítése. Elmaradását okozhatta az alig néhány
napos határidő is. Lásd 13. jegyzet.
- ¹⁵ A veszprémi állami Kerkápoly Károly kereskedelmi középiskola magyar–történelem szakos
tanára. A köztársaság kikiáltásának veszprémi bejelentése a Városháza erkélyéről is az ő nevé-
hez fűződik.
- ¹⁶ Új Veszprémmegye, III. évf. 10. sz. 1948. március 12. 1., 3. p. A Szociáldemokrata Párt
Veszprémmegyei Szervezetének hetilapja.
- ¹⁷ Veszprémi Népújság, IV. évf. 11. sz. 1948. március 14. 1–2. p. A Magyar Kommunista Párt
Veszprémmegyei Hetilapja, megjelenik vasárnaponként.
- ¹⁸ Veszprémi Népújság, IV. évf. 12. sz. 1948. március 21. 1–2. p.
- ¹⁹ Új Veszprémmegye, III. évf. 11. sz. 1948. március 19. 1. p.
- ²⁰ A névváltoztatást tervezték, de csak áprilistól lett hivatalosan Köztársaság tér.
- ²¹ Az örökmécses egyetlen fotón sem látszik, elképzelhető, hogy ezzel váltották ki a bronz relie-
fet.
- ²² Páhi László (Veszprém) egykori polgárista diák személyes közlése (2016. január), amit itt
köszönök meg.
- ²³ A fiú kereskedelmi iskola diákja, hangját évtizedekig hallottuk műsorközlőként ünnepi rendez-
vényeken. Ő volt a Váci Mihály Irodalmi Színpad alapítója.
- ²⁴ A nőtüntetésről fényképek Mészáros Gyula: Forradalom és szabadságharc Veszprémben c. köte-
tében, több felvételen az emlékmű.
- ²⁵ Napló, XXVIII. évf. 64. sz. 1972. márc. 16. 3. p.
- ²⁶ ASZTALOS 2011. 32–33. p.
- ²⁷ Napló, XXIX. évf. 63. sz. 1973. márc. 16. 3. p.
- ²⁸ MOLNÁR Jné 2005. 8. p.
- ²⁹ Veszprémi 7 Nap, XVIII. évf. 11. sz. 2012. március 16. 1., 3. p. – Napló, (Veszprém megye napi-
lapja) 68. évf. 64. sz. 2012. márc. 16. 5. p.

ÉVFORDULÓK

Harmincegyes honvédek X. rész

31-es honvédorvosok: Trianon, Katyn, Rókus-kórház

RAINER PÁL

*„Sok súlyos sebesültünk,
akiknél egy korai műtét életmentő lehetett volna,
a várakozás alatt még a sebészi vizsgálat előtt elvérzett.”*
(Dr. Orsós Ferenc 31-es ezred-orvosfőnök jelentéséből,
1914. november)

KÉT EGYKORI I. VILÁGHÁBORÚS TARTALÉKOS 31-ES HONVÉD-ORVOS a világháborút követően, szomorú körülmények között vált – legalábbis átmenetileg – közismertté. Dr. Benárd Ágost meghatalmazott miniszterként egyik magyar aláírója lett 1920-ban a trianoni békeparancsnak. Dr. Orsós Ferenc, jeles törvényszéki orvos-szakértő, pedig a Katynban 1940-ben a szovjet NKVD által lemészárolt lengyel hadifoglyok a németek által 1943-ban megtalált és részben feltárt tömegsírijai agnoszkálásakor, mint a nemzetközi orvos szakértői bizottság tagja került az érdeklődés homlokterébe.

Dr. vitéz szilvágyi Benárd Ágost (Budapest, 1880. január 3. – Budapest, 1968. június 22.) orvos, politikus, miniszter.

Édesapja, Benárd Lajos miniszteri tanácsos Schönbrunnban, 1877. július 22-én I. Ferenc József királytól „szilvágyi” előnévvel magyar nemesség és címeradományozásban részesült. A nemesség adományozó oklevél szerint, ekkorra már Benárd Lajosnak első feleségétől: br. Testa Augustától két gyermeke (Ágost Adolf és Lajos Antal), második feleségétől: Greschke Máriától négy gyermeke (Jenő Mihály Ferenc Mária, Artúr Elek Mária Ferenc, Mária Leonie Katalin és Klára Matild Alojzia), harmadik feleségétől: Gáspár Emiliától egy gyermeke (Emil Endre) született.¹ A legidősebb gyermek, Ágost Adolf időközben feltehetően meghalhatott, s így kaphatta a később (1880-ban) született újabb gyermek ismét az Ágost nevet.

Benárd Ágost a budapesti piarista gimnáziumban végezte középiskolai tanulmányait. Már egyetemi éve alatt vezető szerepet játszott az egyetemista ifjúság keresz-

tényszocialista mozgalmaiban. 1901-ben ő vezette azt az akciót, amelynek következtében a budapesti egyetem tantermeiben kifüggesztették a keresztet.² (1936-ban a szegedi egyetemisták kérték – sikerrel – hasonló mozgalom támogatására Szegeden.³) 1905-ben a budapesti egyetemen orvosi diplomát szerzett, az egyetemi I. belgyógyász klinikán gyakornok. 1907–1909 között a sebészeti klinikán műtő-növendék. 1909-ben Ny-Európában tett tanulmány utat. 1910-től a Budapest I. kerületi Központi Munkásbiztosító Pénztár sebészeti osztályán segédorvos, majd alorvos, 1913-tól főorvos. Az I. világháborúban tartalékos honvéd főorvos (főhadnagy orvos), majd ezredorvos (százados orvos). 1914–1915 folyamán a m. kir. 41. (budapesti) honvéd gyaloghadosztály egészségügyi intézeténél, 1915. március 25. – április 20. között a 31. (veszprémi) honvéd gyalogezrednél ezred orvosfőnök, később a m. kir. 17. (székesfehérvári) honvéd gyalogezrednél, majd a m. kir. 4. (szabadkai) honvéd huszárezrednél szolgált. Háborús szolgálatának időtartama 50 hónap. 1918 őszén fegyveres alakulatot szervezett a Károlyi-kormány ellen. 1919. március 22-én elfogták, és halálra ítélték, de sikerült Bécsbe szöknie. A monarchista érzelmű osztrák parasztokat szervezte a kommunisták elleni harcra. Az Ébredő Magyarok Egyesülete egyik vezetője. 1919 augusztusától címzetes miniszteri tanácsos, a budapesti Kerületi Munkásbiztosító Pénztár igazgatója. 1919. november 28. – 1920. március 15. között a Munkaügyi és Népjóléti Minisztérium adminisztratív államtitkára. 1920. március 15. – 1921. április 14. között munkaügyi és népjóléti miniszter. 1920-tól 1926-ig nemzetgyűlési képviselő. 1926-ban vitézzé avatták. 1935–1936-ban a Nemzeti Egység Pártja országgyűlési képviselője (veszprémi választókerület). A Magyar Eszperantó Szövetség elnöke.

Kitüntetései: Ferenc József Rend lovagkeresztje, Bronz Katonai Érdemérem kardokkal, Vöröskereszt Tiszti Diszjelvénye, Károly Csapatkereszt.⁴

A 31-es ezredtörténet megörökített néhány epizódot Benárd Ágoston I. világháborús szolgálatáról.

A galíciai Urzejowicénél 1914. október 10-én, miután pillanatnyilag nem akadt orvosi munkája, önként vállalkozott felderítésre. Mindössze 17 huszárból álló osztagával behatolt az oroszoktól megszállt faluba, s ott először egy tábori őrsöt, majd mire a 31-es ezred is a községbe érkezett, számos további orosz katonát, összesen mintegy 300 főt ejtett foglyul.⁵

A második galíciai visszavonuláskor, 1914. november 5-én 6 óra 50 perckor hidászaink robbantásra készítették elő Przeworsknál a Mleczka folyó vasúti hidját (Jaroslautól Ny-ÉNy-ra mintegy 15 km-nyire). Már égett a gyújtózsínór, amikor a túlsó parton, egy huszárosztág élén feltűnt Benárd ezredorvos. A hidászok parancsnoka átkiabálva nyomban figyelmeztette a veszélyes helyzetre. Ő azonban gondolkodás nélkül lovával a hídra ugrott és azon szerencsésen áthaladt. Nyomban ezután

*Egészségügyi (szanitéc) járőr a cs. és kir. 48. (nagykanizsai) gyalogezrednél.
Beállított felvétel a román harctéren, 1917
(LDM történeti fényképgyűjtemény ltsz. 69.206.)*

a híd felrobbant, s a légnyomás Benárdot lovastól földöntötte, de különösebb baja nem esett és megmenekült a hadifogságtól, amely a túlparton rekedt bajtársaira várt.⁶

Az 1915. február–márciusi harcok során a Kárpátok-beli Lupkóvi (másként Palotai)-hágó galíciai előterében harcoltak a 31-es honvédek, a magyar határok védelmében. Ebben az időben a Rabe község közelében, a Kraglica (943 m) és a Chryszczata (990 m) hegyek közötti Zebrak-nyeregben (816 m) működött az ezred segélyhelye.⁷ Március 30-án hajnalban az oroszok – heves tűzérségi előkészítést követően – gyalogsági támadást intéztek a szomszédos nagykanizsai 20. és dési 32. honvéd gyalogezredek állásai ellen, majd 6 órakor betörték a 32-esek állásaiba. A megsebesült Reichard alezredes, a 32-esek ezredparancsnoka ellátására Benárd ezredorvost rendelték ki a Zebrákról. Mire Benárd az erdős, hegyes terepen gyalogosan odaért az ezredparancsnokság harcálláspontjához, az oroszok éppen lefegyverezték a 32-esek megmaradt embereit. Benárd látta, amint Reichard fedezékének közelében egy orosz katona lelőtte a vöröskeresztes karszalagjára mutató dr. Brezsni 32-es orvosfőnököt, Reichard alezredest pedig elfogták. Segíteni már nem tudván, visszarohant a Zebrákra az ottani visszavonulást előkészíteni.⁸

A trianoni béke aláírásának tizedik évfordulóján, 1930-ban, Benárd így emlékezett vissza akkori ténykedésére:

„Siri csendben fogadtak, és általános ügyelem közepette foglaltuk el helyünket. Millerand elnök kihirdette, hogy következik a magyar megbízottak által a békeszerződés aláírása. A ceremóniamester először hozzám lépett, és felkért, írjam alá a békét. Udvariasan hellyel kínált:

– Prenez place, Excellence!

– Merci beaucoup, Monsieur! – válaszoltam, amint udvariasan visszautasítottam a nekem átnyújtott dísztollat is, és állva, szinte oda se nézve, félvállról, a szálló asztalán talált és magammal hozott rozsdás, puhafa szárú tollal írtam alá a békeszerződést, majd családi pecsétes gyűrűmmel megpecsételtem. Azután otthagytam a tollat az asztalon. Majd meghatalmazott-társam, Drasche-Lázár Alfréd írta alá. (Praznovszky Iván, a későbbi párizsi követ, aki a magyar béke delegáció főtitkára volt, még a szállóban felajánlott egy elég díszes tollat, amit erre a célra Budapestről küldtek. Érdekes, hogy a Hadtörténelmi Múzeumban őrzik ezt a tollat, amivel állítólag aláírtuk a békeszerződést, de felvilágosítottam a múzeum vezetőjét, hogy nem ezt használtam!)

Egész magatartásommal dokumentálni akartam, hogy a reánk kényszerített aláírásnak a magam részéről egyéb fontosságot nem tulajdonítok, azt nem ünnepélyes aktusnak, hanem reám nézve személy szerint és elsősorban nemzetemre nézve reánk kényszerített és így minket nem kötelező, megalázó aktusnak tekintettem.

A nemzetközi sajtó képviselői előtt tett nyilatkozatomban rögtön az aláírás után kijelentettem, lehetetlennek tartom, hogy egyetlenegy magyar ember is magára nézve ezt az aláírást kötelezőnek tekintse. Erre felszisszentek, és azt mondták, hogy már értjük, miért írta alá Excellenciád olyan nonchalance-szal a békeszerződést.”⁹

Dr. Orsós (Spindl) Ferenc (Temesvár, 1879. augusztus 22. – Mainz, 1962. július 25.) orvos, egyetemi tanár, törvénytudós orvos-szakértő, tartalékos ezredorvos (százados orvos).

1903-ban Budapesten szerzett orvosi diplomát. Kaposváron kórházi kórboncnok főorvos. 1913-tól Budapesten egyetemi magántanár. Az I. világháborúban tartalékos népfelkelő segédorvos, a 14. menetzred, majd 1914. szeptember 26. – november 26. között a 31. honvéd gyalogezred orvosfőnöke. Biskupicénél orosz hadifogságba esett. Az ezredtörténet így örökítette meg elfogását: (Amikor az oroszok már körülvették a falut) „a zászlóaljparancsnok lovát kézen vezetve az út É-i árkában futott, az út ellenkező árkában dr. Orsós, aki egy Linemann ásót¹⁰ tartott feje mellett a lövedékek ellen. Az ásó egy lövedéktől találva halántékon csapta, dr. Orsós eszméletlenül az árokba bukkott. Egy kis idő múlva azonban magához tért, tovább futott, amikor lóápolóját fejlövés érte. Megállt, hogy orvosi segítséget nyújtson, ezalatt az

*Fedezék előtt négy osztrák-magyar katona: két főhadnagy, egy hadnagy és jobbra vöröskeresztes karszalaggal egy egészségügyi őrmester.
(LDM történeti fényképgyűjtemény ltsz. 69.92.1.)*

orosz járőrök utolérték és elfogták.”¹¹ A krasznojarszki hadifogolytáborban osztályvezető orvosként és laboratórium vezetőként működött. A járványos betegségek leküzdése során maga is súlyos fertőzésen esett át. 1918. április elején megszökött, sikerült hazajutnia és december 13-án Debrecenben leszerelnie. 1918 és 1935 között a kórbonctan és a törvényszéki orvostan nyilvános rendes tanára, 1919–1921-ben és 1933–1935-ben az orvostudományi kar dékánja, 1923–1924-ben rektor a debreceni Tisza István Tudományegyetemen. 1935-től a törvényszéki orvostan nyilvános rendes tanára a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen, a törvényszéki orvostani intézet igazgatója. 1930-tól a művészeti és tudományos érdeméért elnyerhető Corvin-Koszorú tulajdonosa. 1939-ben vendégprofesszor a bonni egyetemen. 1939–1941 között az orvostudományi kar dékánja Budapesten. 1943-ban a nemzetközi orvos szakértői bizottság tagja, az 1939-ben szovjet hadifogságba került, majd az NKVD-által 1940-ben Katynban és környékén lemészárolt lengyel katonák, rendőrök és egyéb fegyveres testületek tagjainak, a németek által megtalált és részben feltárt tömegsírhaj agnoszkálásakor. Vizsgálati eredményeit a „Magyarország” 1944.

február 27-i számában is közzétette. 1941-től 1945-ig felsőházi tag az Orvosi Kamara képviselőjében. A Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete országos elnöke. 1944. augusztus 6-tól október 14-ig, majd 1944. december 6-tól haláláig Németországban élt, félve az NKVD bosszújától. 1945 elején Halléban a kitelepült budapesti egyetem kormánybiztosa. 1946–1955 között a mainzi képzőművészeti akadémián a művészeti anatómia tanára. 1955-ben nyugállományba vonult. Mintegy 250 orvosi tanulmány szerzője. A Magyar Tudományos Akadémiának 1928-tól levelező-, 1940-től rendes tagja. 1945 után itthon háborús főbűnösnek nyilvánították és kizárták az MTA tagjai közül. Rehabilitációja azóta sem történt meg.¹²

A 31. honvéd gyalogezred 1914 őszi, San-menti harcai során tapasztalt egészségügyi viszonyairól dr. Orsós Ferenc ezred-orvosfőnök által írt jelentést az ezredtörténetből idézzük. Az igen értékes tanulmány így szól:

„A 14. menetvezednek Rawa Ruska-n való tartózkodása alatt, a vasúti állomás szomszédságában fekvő egyik kertben már láttam egy vitorlavászonba csavart idegen ezredbeli katonát, akinél a kolera jellegzetes tünetei voltak észlelhetők. A Rawa Ruska-ról Zurawa-ra való visszavonulásunk útján a 14. menet ezrednél különböző más bajokban is még sokan megbetegedtek. A helyzet a 31. honvéd gyalog ezreddel való összeolvasztás alatt, amikor a San parti Baricz-hoz érkeztünk, jelentettem a hadosztály egészségügyi főnökének, hogy kötszerünk és gyógyszerkészletünknek legnagyobb része már elfogyott, vagy elégett, de utánpótlást nem kaptunk. Ezért a betegeknek ellátása a további visszavonulás alatt is csak hiányos lehetett. Betegeink egy része – sajnos – útközben el is maradt.

Szeptember 25.-én az ezred – Jodłówka-n – igen hideg időben, a szabadban táborozott. A következő napon foglaltuk el a Zurawa-i védőállást. Ekkor naponta már tömegesen jelentkeztek a betegek. A napokig tartó esőzés és az állások elkészítésével járó testi megerőltetés nagyon érezte hatását. Napról-napra többen jelentkeztek vérhassal (dyszenteriával) úgy, hogy a betegség csakhamar járványszerű jelleget öltött. A járvány terjedésének okát elsősorban két körülményben láttam. Az egyik abban állott, hogy a legénység megunta a tábortábor konyhák hiányosan, nem elég ízletesen készített ételeit és mohón vetette magát a kertekben bőven található nyers répára és a galíciai retekre. A kertek talaja azonban ekkor már teljesen fertőzött volt a betegek ürülékével, minthogy a latrinák részben nem készültek el, részben nem használtattak. Az említett nyers eledelék ennél fogva terjesztői lettek a dyszenteriának. A konyhák felülvizsgálatánál, itt a járvány második terjesztési tényezőjét észleltem. A szabadban, a sáros talajon elhelyezett hadikonyhák körüli réten bőven előfordultak emberi ürülékek és ezek a lábakkal a konyhák körül szerteszét hordattak. A kenyér és húsdarabok kiosztásánál erre az erősen szennyezett talajra terítették le a széthordásra használt sátorponyvákat. A ponyvának pedig felváltva, hol az egyik,

*Hordágyon fekvő súlyosan sebesült magyar katona, mellette katonadorvos.
(LDM történeti fényképgyűjtemény ltsz. 69.204.)*

hol a másik oldalát fektették le a földre és így szintén bőven adva volt az alkalom az ezred fertőzéséhez. Ezt tapasztalván azonnal áthelyeztem a konyhát még nem fertőzött talajra és ott elsősorban is a kiosztásra alkalmas tiszta helyről, és latrinák felállításáról gondoskodtam.

Ekkor azonban már a járványt megállítani nem lehetett. Az ezred II. zászlóaljánál a létszámnak mintegy fele, már mint beteg állott kezelés alatt. Hozzájárult a nehéz helyzethez az is, hogy csakhamar kolera megbetegedések is történtek, amiről dr. Fenyő Ármin törzsorvosnak, a hadosztály egészségügyi főnökének nyomban jelentést tettem. A törzsorvos kijött ugyan a helyszínére, de kijelentette, hogy nincs meggyőződve arról, hogy az esetek valóban kolerásak volnának, ellenben kiutalt az ezrednek két egészségügyi furgont. A kocsik másnap tényleg megérkeztek, de feltört állapotban, teljesen üresen, sem kötszer, sem gyógyszer, sem alkohol, sem gyertya, sem tápszerek, nem voltak a kocsiban, csupán egy törött lámpa és néhány üres doboz. A kocsisok nem tudtak felvilágosítást adni és ezért mindjárt jelentést tettem a hadosztály parancsnokságnál. Egyszersmind egy rekvirált kocsit is magammal vittem. Ekkor sikerült a betegek részére nagyobb mennyiségű teát, egy zsák cukrot, kötszert és kevés gyógyszert, bár nem kielégítő mennyiségben és minőségben, kapnom.

Ettől az időtől fogva a betegek reggelenként teát és gyógyszert is kaptak. A Dobrotyni magaslatnál egy külön kunyhót jelöltünk ki a kolerás esetek részére. Jellegzetes tünetekkel már az első napon négy beteg lett felvéve. Az egészségügyi főnök újra megsejmelte a betegeket, de nem találta őket kolerásoknak. Az új folyamán mind a négy beteg meghalt. A II. zászlóalj két százada Istvánffy őrnaggyal és dr. Győri Ernő tartalékos főorvossal Olszynyn vesztegár alá ment. Másnap, október 4-én, megindult az előnyomulás. Jodlowka-n az ezred étlen-szomjan 3 óránál tovább várta az eligazítást és csak a sötétség beálltával foglalhatta el a kirendelt szállást. Az átázás hatása természetesen nem maradt el és naponként jelentkeztek súlyosabb meghűléses esetek. Október 6-án Budziszon éjjelzett az ezred, igen kedvezőtlen körülmények között. Reggel többen jelentkeztek izületi csúzzal. Teljesen megmerevedett betegek is előfordultak, akiknek a Szedziszóvi vasúti állomásra való szállításáról – a kocsi teljes hiánya miatt – nem is intézkedhettünk, hanem a lakosság gondjaira kellett őket bízni.

Még kedvezőtlenebb volt a helyzet október 9-én, amikor rendkívül fárasztó menetelés után éjfél után érkezett meg az ezred Markowa község legkeletibb pontjára, ahol dacára a hideg esős időnek, a szabadban kellett éjjelzenni. A teljesen átázott legénység reggeli nélkül indult másnap útra és már délelőtt megütközött a Mleccka pataknál, Przeworszk-tól Délre az ellenséggel. Wojciechówkán állítottatott fel az ezred segélyhelye. Itt súlyosan érezhető volt az egészségügyi személyzet elégtelensége. A hirtelenül rossz, felázott utak folytán mindenféle jármű már napok óta visszamaradt.

Kötszer, gyógyszer pótlására gondolni sem lehetett. De különös nehézséget okozott a súlyosan sebesültek elszállítása. Kocsi nem állott rendelkezésre, ezért a Przeworszki állomás közelsége dacára sem szállíthattuk hátra a sebesülteket, hanem egy visszahagyott sebesültvivőre és néhány könnyebben sebesültre bízván a szomszédos házakban helyeztük el őket.

Október 11-én az ezred ismét előnyomult. A segélyhely azonban a sebesültek ellátása és a halottak eltemetése végett még egy ideig visszamaradt.

Jaroslau-nál az egészségügyi állapot kielégítő volt. Valószínűleg a betegek elmaradása és az élelmezés lényeges javulása folytán. Október 18-án későn este az ezred Jaroslau-tól Északra a legfelső Lazy-ba rendeltetett. Hajnalban áttörtek az oroszok a San-on és megindultak a november 4-ig tartó San-menti harcok. 19-én az ezred segélyhelye a felső Lazy-i majorban állott. Minthogy azonban a segélyhelyet az ellenség egész nap tüzérségi tűz alatt tartotta, éjjel az egészségügyi személyzet egy részét visszavontam a műútra és itt egy második segélyhelyet állítottam fel, ahonnan az első naptól fogva rekvirált szekereken szállítottuk a sebesülteket és betegeket az Ujezna-n lévő hadosztály egészségügyi intézetbe.

Október utolsó napjaiban érkezett meg a kolera-vaccina és ekkor mindjárt hoz-

záfogtam az ezred beoltásához. Sajnos, ekkor újra nagy számban jelentkeztek kolera megbetegedések. Az elszállítás is fennakadt, részben, mert a hadosztály-egészségügyi intézet nem vállalta a kolerás betegeket, részben, mert megfelelő mennyiségű szekér sem állott rendelkezésre. Ez okból a segélyhely melletti csúrt kellett ideiglenes kolera kórháznak berendezni. Gyógyszer, kávé, tea ekkor kielégítő mennyiségben állott rendelkezésre, úgyhogy a betegeket ezekkel üdíthettük. A kolerás betegek egy része már a megbetegedés első óráiban annyira elgyengült, hogy a fedezékben maradt és ott is halt meg. Az előretolt segélyhelyen a sebesültvívők között szintén kiütött a kolera és a leghasználhatóbb szakaszvezető is meghalt. Több súlyos, részben halálos sebesülés is történt a sebesültvívők között, ezért a létszámuk annyira lepadt, hogy kénytelen voltam az ezredtől néhány kiségitő embert kérni.

A San-menti harcok sík és csaknem teljesen famentes terepen folytak és ezért az ellenség a San-on túlvő templomtoronyból jól megfigyelhette minden emberünk mozdulatát. Az első napokban, amíg futóárkok építve nem voltak, úgyszólván minden egyes emberre, vagy kisebb csoportra, tehát a sebesülteket és a súlyos betegeket hátraszállító sebesültvívőkre is, még az orosz tüzérség is lőtt. A mocsarak miatt a közlekedés iránya egyes útszakaszokra lévén korlátozva, a sebesültek visszaszállítása csaknem lehetetlen volt. Az erre irányuló kísérleteknél már az első napon több sebesültvívőnket elvesztettük. Ez okból úgy intézkedtem, hogy minden éjjel kiküldtem a rajvonalba két kötszerrel, gyógyszerrel, erősítőkkal és hordággal felszerelt sebesültvívőt, kik a nap világos szakában a rajvonalba nyújtottak első segélyt.

A sötétség beálltával azután a nappali szolgálattelvők felváltattak, és ekkor szállítottak vissza a betegek és sebesültek is. A futóárkok kiépítése után is még nehézségekbe ütközött a nappali visszaszállítás, minthogy az ezredtörzstől és az első segélyhelytől a másodikhoz vezető, futóárok nélküli útra is be volt löve az orosz tüzérség és minden kisebb embercsoportot azonnal srapnelezett. A könnyebb sebesültek sokszor éppen visszavonuláskor sérültek meg súlyosabban.

A San-menti harcokban, sajnos ismét tömegesen jelentkeztek az öncsonkítók. Az egyik menetzászlóalj őrnagya karlövést kapván, elhagyta a zászlóaljot és ezen a napon ettől a zászlóaljtól 20-nál több öncsonkító érkezett. A hadtestparancsnokság szigorúan intézkedett velük szemben, mert azokat, akik egyáltalában mozogni tudtak, bekötözésük után a tábori csendőrséggel visszakisértette a rajvonalba. A sebesülteket a hadosztály-egészségügyi intézetbe szállító altiszt útján a sebesülteink sorsáról érdeklődvén, lesújtó választ kaptam. A hadosztály-egészségügyi intézet annyira túl volt terhelve különösen betegekkal, hogy a sebesültek – még a súlyosak is – sokszor csak egy-két óra múlva kerültek az első vizsgálatra. A műtétek nem folytak elég gyorsan és kielégítő számban. A hadosztály-egészségügyi intézet sebésze egy öreg orvos volt, akinek úgy látszik, nehézséget okoztak a műtétek. (Ugyanekkor, sajnos, egy elsőrendű fiatal sebész-főorvos – Milko doktor – a hadosztály egyik segély-

helyére volt beosztva.) Sok súlyos sebesültünk, akiknél egy korai műtét életmentő lehetett volna, a várakozás alatt még a sebészi vizsgálat előtt elvérzett. Az utolsó napok egyikén vonalunk az egyik ponton jobban megközelítette az orosz vonalat, de úgy látszik erősebb harc nélkül és ekkor több olyan súlyos sebesült hozatott be, akik már a legelső San-menti összecsapásoknál, vagyis október 19-én, súlyosan megsebesültek és a két rajvonal között feküdtek mintegy 10 napig étlen-szomjan. De éppen ez a nehéz helyzet vált egyes haslövöttekre nézve életmentővé. A saját kezükkel ásták be magukat némileg és a mozdulatlanság és a táplálkozás teljes hiányával elhatárolták a hashártyagyulladás és így egy hasfali sipollyal ugyan, de a közvetlen veszélyen átvergődve, jutottak a segélyhelyre és innen szállításra alkalmas állapotban haza.

A hadifogság első napjaiban tudtam meg azután, az orosz orvosoktól, hogy a november 4-i támadásunknál a súlyosan megsebesültek jelentékeny része visszamaradt a fedezékekben. Ezeket az oroszok látták el másnap és ez is némileg késleltette az ő előnyomulásukat, nem hagyták el az előbbi vonalat, amíg a mi sebesültjeinket el nem látták, nagyszámban visszahagyott halottainkat el nem temették és tekintettel a kolerára, fedezékeinket szalmával ki nem égették.

A visszavonulás után Przeworsk-tól Nyugatra, a szabad térségen, ahol az ezred izolált részei újra egyesültek, azok is beoltattak a kolera ellen, akik előbb nem voltak megközelíthetők. A november 5-én Kozinán való éjjelezésnél már nem volt be nem oltott egyn az ezrednél. Ettől az időponttól fogva a kolera az ezredben szemmel láthatólag ritkult, a súlyos vérhas esetek is elmaradtak, de viszont a visszatérő láz (*Fabris recurrens*) néhány esete fordult elő. A második visszavonulás tartama alatt az útközben talált gyógyszerárakban a lehetőséghez képest kiegészítettem az ezred rendkívül hiányos gyógyszerkészletét. Sikerült is egy állandó szekeret kieszközölni, amelyen a gyógy- és üdítőszereket, valamint a pokrócokat és általában a betegek és sebesültek ellátására szükséges tárgyakat, sőt magukat a betegeket is szállítottuk”.¹³

Orsós Ferenc jelentéséhez az ezredtörténet szerzője, Herczegh Géza még a következő kiegészítést fűzte hozzá:

„Dr. Orsós érdekes tanulmányában szerényen hallgat az orvosaink hatalmas teljesítményeiről. Ezt a hiányt pár szóval pótolni szeretnénk.

A San menti harcokban az oroszok a genfi egyezmény határosványait már nyíltan felrúgták. A magasan lobogó vörös keresztet zászlókat a legerősebb tűz alá vették. Elképzelhető orvosaink hallatlan teljesítménye, amikor ilyen körülmények között kellett a sebesülteknek egyre hömpölygő tömegeit ellátniok. Minden sebesült szemtanúja volt annak a lázas és csakis a sebesültek érdekeit szem előtt tartó munkának, amelyet orvosaink kifejtettek. Ez egy szakadatlan, megállás nélküli, testet, lelket kimerítő harc volt az emberéletek százainak, ezreinek megmentéséért. A kötözések,

halaszthatatlan műtétek pihenést nem engedtek, és csak ezek között loptak maguknak időt, perceket az étkezésre, a legszükségesebb pihenőre. A legnagyobb hálával gondolhatunk erre a mindig életveszélyben végrehajtott emberfeletti munkára, orvosaink kötelességtudásának, emberszeretetének és lelkiismeretességének e legmagasabb vitézi megnyilvánulására”.¹⁴

A 31-es honvéd gyalogezred 1914. novemberi egészségügyi állapotáról ugyancsak Orsós doktor egykori jelentéséből kaphatunk képet:

„November 13-tól 16-ig Cichaván állomásozott az ezred. Egészségügyi szempontból itt kielégítőek voltak a viszonyok. Bár a hadosztály egészségügyi intézete 40 km távolságban lévén, a betegek elszállítása igen nagy nehézségekbe ütközött 16-a után az előnyomulás alatt, minthogy sebesülések nem fordultak elő és a pihenés szemmel láthatólag igen jó hatással volt az ezred egészségügyére, súlyosabb zavarok nem állottak fenn. November 19-én azonban Brzeskotól Északra Buca és Przyborow községeknél heves harcok indultak meg, súlyos veszteségekkel, nevezetesen igen sok legsúlyosabb sebesüléssel. Igen sok fej- és törzslövés volt, s a robbanólövedékek hatása folytán olyan kiterjedtek voltak a sérülések, hogy kötszerkészletünk az első nap végén kifogyóban volt. 19-én és 20-án a segélyhely Zagrodiban állott, azután Mokrzyska legészakibb pontjára vonult vissza, bár itt is ismételten állott az ellenség nehéz tüzérségének hatása alatt. A Mokrzyskai segélyhelyen láttuk el aránylag a legtöbb súlyos sebesülést. Ez abban leli magyarázatát, hogy a segélyhely elég közel volt a rajvonalhoz és másrészt, hogy a terep meglehetősen be volt fásítva és így a sebesültek visszavonulása és a szállítás lényegesen meg volt könnyítve. E harcok alatt jutottam arra a meggyőződésre, hogy a sebesültek ellátását teljesen reformálni kellene. A segélyhelyek eredeti formájukban teljesen elégtelenek voltak, mint-hogy személyi – ellátásuk, kötszer és műszerfelszerelésük és általában a műtéti beavatkozás lehetősége távolról sem volt kielégítő. A segélyhely és a hadosztály egészségügyi intézet összeköttetése mindig hiányos volt, nevezetesen a hadosztály egészségügyi intézet a maga részéről semmi összeköttetést sem tartott fenn a segélyhelylyel. Azokkal úgyszólván nem is érintkezett. Négy hónapon keresztül kétszer fordult elő, hogy megkérdezték: van-e valami hiány. A San menti harcok alatt a két, általunk rekvirált, falusi szekér nem győzván a sebesültek és betegek elszállítását, egy alkalommal a hadosztály egészségügyi intézettől kértem e célra egy járművet. Kérésem megtagadtatott azzal az indokolással, hogy nem lehet összelövetni a hadosztály egészségügyi intézet kocsi-felszerelését. Az iniciatívának mindig a segélyhelyről kellett kiindulni, pedig a segélyhelyen csaknem mindig izgalmas volt a helyzet, mindig súlyosan sebesültek és súlyosan betegek érkeztek és mindig töprengenie és szenvednie kellett a segélyhely vezetőjének, a felszerelés és a személyzet elégtelensége miatt.

A háború későbbi éveiben bizonyára kialakult egy jobb rendszer és éppen azért nem foglalkozom tovább az 1914-ben tapasztalható égető hiányokkal.

Szerbiából marhavagonban hazatérő, könnyebben sebesült osztrák-magyar katonák, 1914 nyarán-őszén.

(LDM történeti fényképgyűjteménye 69.208.)

November 23-án az ezrednek a Visztulán való átkelése közben elveszett az ezred gyógyszerládája. Szerencsére volt még némi tartalék a segélyhely kocsiján. 24-én az ezred Smilowicéről Biskupicére menetelt és itt az est beálltáig készütségi állásba maradt. De így is voltak a rajvonnal közelsége folytán sebesülések. Mikor délfelé a III. zászlóalj izoláltan a tűzvonalba lépett, csakhamar több sebesült érkezett a közben felállított segélyhelyre, minthogy az ezrednél ekkor már az egyetlen orvos voltam, segélyhelyen kellett maradnom és nem követhetem az ezred törzsét további előnyomulásában. A Biskupicei segélyhelyen csaknem éjfélig folyt a sebesültek ellátása. Ezután a segélyhely személyzete lepihent. Hajnali 4-5 óra tájt Kutassy százados betegen bejött a segélyhelyre. Lázás állapotot találtam nála és oly nagyfokú erőhanyatlást, hogy szükségesnek láttam a kórházba való utalást. Meg is irtam a bizonyítványt

s a százados úr huszárküldönccel Ksiaznicén vélt ezredhez küldötte. Ekkor azonban már erős lövöldözés indult meg a segélyhely közvetlen szomszédságában”.¹⁵

Dr. Götze Árpád fül-, orr-, gége specialista, tartalékos főorvos (főhadnagy orvos).

Az emlékezés őt is megilleti, aki ugyan nem politizált, „csupán csak” részese volt a 31-esek legvéresebb csatáinak (Dunajec menti állásharcok, Kárpátok, Kostanjevica, Nervesa).

1913-ban egyévi önkéntesként vonult be a 17. (székesfehérvári) honvéd gyalogezredhez. A világháborúban átkerült a veszprémi 31-esekhez, s velük vonult el az orosz harctérre, mint egészségügyi egyévi önkéntes őrzetű, majd tizedes, rövide-

sen egészségügyi járőrvezető a II. zászlóaljnál. Biskupicénél, 1914. november 25-én kivágta magát néhány emberével a falut körülzáró orosz gyűrűből, sőt 17 hadifoglyot is ejtett, amiért megkapta a 2. osztályú Ezüst Vitézségi Érmét és soron kívül egészségügyi zászlóssá lépett elő. Tekintettel beosztására (nem harcos állomány), ez meglehetősen magas elismerésnek számított, főleg a világháború első évében. 1915 februárjában az I. zászlóalj orvosfőnöke, dr. Pogány Béla segédorvos mellé volt beosztva, de áprilisban már ő volt ugyanezen zászlóalj orvosfőnöke. Időközben ugyanis megszerezte orvosi diplomáját. Ezután ismét az orosz frontra került, ahol súlyosan megbetegedett. Rzeszóvban és Veszprémben kezelték. Utóbb a pótzászlóaljnál, a lábadozó-osztag orvosfőnöke, egyúttal a felülvizsgáló bizottság tagja. 1917-től a 20. (nagykanizsai) honvéd gyalogezreddel újra a frontra került, ahol részt vett a X. isonzói csatában, majd a XI. isonzói csatától megint a veszprémi 31-esek soraiban, immár, mint a III. zászlóalj-, majd 1917 júliusától, mint az ezred orvosfőnöke küzdött az összeomlásig. A nervesai Piave-átkelés során, 1918. június közepén végzett emberfeletti munkájának körülményeit Mersich Jenő 31-es hadnagy naplója örökítette meg, amelyet az Arany Vitézségi Érmesekről írt résznel már közöltünk. Harctéri szolgálata összesen 33 hónap. Az 1930-as években m. kir. egészségügyi tanácsos, a budapesti Rókus kórház főorvosa volt. Kitüntetései: Ferenc József Rend lovagkeresztje a kardokkal, Ezüst és Bronz Katonai Érdemérem a kardokkal, 2. osztályú Ezüst Vitézségi Érem. Károly Csapatkereszt, Magyar Háborús Emlékérem, Vörös Kereszt 2. osztályú Tiszti Díszjelvénye és a pozsonyi honvédkerületi parancsnokság dicsérő oklevele. A háború után oszlopos tagja volt a 31-es bajtársi szövetségnek, lelkiismeretesen kezelte többek között volt ezredbeli bajtársait is.¹⁶ Egy, a Laczkó Dezső Múzeumban őrzött, általa kiállított recept tanúsága szerint 1962. július 16-án még praktizált.¹⁷

FORRÁSOK, IRODALOM

- ARANY–NÉMETH 2008 = ARANY Éva–NÉMETH István: Kelet Golgotája. Katyn. Rubicon 2008/6. 48–77.
- BÖLÖNY 1992 = BÖLÖNY József: Magyarország kormányai 1848–1992. Budapest, 1992.
- GERŐ József: A Királyi Könyvek. Az I. Ferenc József és IV. Károly királyok által 1867-től 1918-ig adományozott nemességek, főnemességek, előnevek és címerek jegyzéke. Budapest, 1940.
- HERCZEGH 1936 = HERCZEGH Géza: A m. kir. veszprémi 31. honvéd gyalogezred, a 31. 46. és 79. honvéd menet zászlóaljak, valamint a 31/I. népfőlkelő zászlóalj története. Cegléd, 1936.
- Magyar Nagylexikon 1993–2004 = Magyar Nagylexikon. I–XIX. kötet. Budapest, 1993–2004
- MARKÓ 2010 = MARKÓ Marcell: Szibérián át a kolostorig. Hadifogoly életregény. Pápa, 1936. Reprint 2010.
- NÉMETH 2008 = NÉMETH György: Mentő Ötletek. Ki volt Benárd Ágoston a trianoni békeszerződés aláírója? Magyar Nemzet LXXI. évf. 154. szám [2008. jún. 7.] 30.
- RAINER 1943 = RAINER Rudolf: A rendjelek és kitüntetések történelmünkben.

- Szerkesztőbizottság: Felszeghy Ferenc–Petrichevich György–Ambrózy György–Rátvay Imre. Budapest, é. n. [1943].
- RAINER 2001 = RAINER Pál: A przeworski vasúti hídtól a trianoni palotáig, Trianontól Veszprémig: dr. vitéz szilvágyi Benárd Ágost és veszprémi kapcsolatai. Veszprémi Szemle 20. 13. évf. 1. szám [2011] 10–25.
- RÉVAI 1911–1935 = Révai Nagy Lexikona. Az ismeretek enciklopédiája. I–XXI. kötet. Budapest, 1911–1935
- SZABÓ Miklós: Az 1901-es egyetemi „kereszt-mozgalom”. (Adalék a magyarországi szélsőjobboldal előtörténetéhez.) Történelmi Szemle XIII. évf. 4. szám 1970. 483–515.
- ÚMÉL = Új Magyar Életrajzi Lexikon. I–VI. kötet. Főszerk.: Markó László. Budapest, 2001–2007
- Vitézi Rend 1931 = A tízéves Vitézi Rend. Szerk.: Szécsy Imre–Oszlányi Kornél–Oszlányi József–Farkass Jenő. Budapest, 1931
- VV = Veszprémvármegye (megjelent 1898–1944 között)

JEGYZETEK

- ¹ GERŐ 1940. 20. LXIX. 359.
- ² SZABÓ 1970. 483–515. Benárd névvel való említése 514.
- ³ Benárd Ágost a szegedi egyetem keresztjéért. VV XXXVIII.–LXI. évf. 9. szám [1936. márc. 1.] 2.
- ⁴ RÉVAI 1926. XIX. 858–859.; Vitézi Rend 1931. 330.; HERCZEGH 1936. 89., 90. 109., 146., 147., 151., 367. fényképpel; BÖLÖNY 1992. 264–265.; Magyar nagylexikon 1994. III. 582.; ÚMÉL 2001. I. 599–600.; NÉMETH 2008.; RAINER 2011.
- ⁵ HERCZEGH 1936. 89–90.; Benárd Ágoston volt miniszter lépett fel Veszprémben. VV XXXVII.–LX. évf. rendkívüli kiadás [1935. márc. 12.] 2.
- ⁶ HERCZEGH 1936. 109., térképvázlat 111.; Benárd Ágoston volt miniszter lépett fel Veszprémben. VV XXXVII.–LX. évf. rendkívüli kiadás [1935. márc. 12.] 2.
- ⁷ A Zebrákon és a Chryszczatán 2005 és 2008 augusztusában, a 31-es honvédek nyomában járt e sorok írója is. Az egykori állások nyomai ma is megtalálhatók a terepen. Továbbá két ismeretlen katoná megújított sírja az erdőben. A Chryszczatán az 1950-es években kirándult Karol Wojtyła, a későbbi II. János Pál pápa is.
- ⁸ HERCZEGH 1936. 147., az ottani harcok színhelyének áttekintő térképvázlata 133.
- ⁹ Az Új Nemzedék 1930. június 4.-ei száma alapján idézi: NÉMETH 2008. 30.
- ¹⁰ Linemann ásó = a gyalogsági ásó elnevezése, feltalálója (egy dán katonatiszt) után.
- ¹¹ HERCZEGH 1936. 119.
- ¹² RÉVAI XX. [1927.] 734., XXI. [1935.] 662.; HERCZEGH 1936. 104–106., 110., 119., 123–124., 125., 412. fényképpel; RAINER 1943. 467.; ÚMÉL IV. [2002.] 1179–1180.; ARANY–NÉMETH 2008. 68–69. fényképpel; MARKÓ 2010. 116.
- ¹³ HERCZEGH 1936. 104–106.
- ¹⁴ HERCZEGH 1936. 106.
- ¹⁵ HERCZEGH 1936. 123–124.
- ¹⁶ HERCZEGH 1936. 20., 98., 119., 122., 131., 152., 270., 286., 306., 312., 313., 322–323., 325., 328., 351., 381. fényképpel.
- ¹⁷ LDM történelmi dokumentum gyűjtemény 96.176.1.

NEKROLÓG

Emlékezés Kolozs Barnabásnéra (1947–2016)

*Ad perpetuam rei memoriam –
ad perpetuam memoriam.
(Örök emlékeztetésül – örök megemlékezésül.)*

ÉLETÜNK KÜLÖNÖS, DE TERMÉSZETES VELEJÁRÓJA, hogy földi létünk alatt találkozások és eltávozások sorozata lesz osztályrészsünk. Sokszor már nem is idézhető vissza, kivel hol és mikor találkoztunk először, vagy éppen mikor is láttuk őt utoljára. De, természetesen, azért vannak felejthetetlen, örökre megmaradó találkozások vagy éppen eltávozások, amelyekre pontosan emlékezünk.

Az élet körforgásának ez a játéka hol csalóka, hol bizonyosság: emberi kapcsolataink elengedhetetlen szövevénye, amely jól-létünk olyan történései, amelyek nélkül nincs tegnap, ma és holnap. Csak akkor ocsúdunk fel, amikor a „majd még találkozunk”, „bizonyára összefutunk még” vagy éppenséggel „hívni foglak, hívj fel”

helyett könyörtelenné válik a valóság: már soha többé nem lesz erre alkalom.

Városunkban sokan, könyvtárosok és helytörténészek, s egykor a Táncsics iskola pedagógusai, diákjai nem csak ismerték, hanem szeretettel, megbecsüléssel vették körül őt, Kolozs Barnabásné Nagy Éva Katalint, aki január 28-án életét befejezve itt hagyta családját, egykori kollégáit, valaha volt diákjait s mindannyiónkat, akik nem csak ismertük, hanem tiszteltük is szakmaszeretetéért, a pedagógus- és könyvtáros-

hivatás elkötelezettségéért, szerénységéért, aki csendes szorgalommal írta tanulmányait, készített nélkülözhetetlen bibliográfiákat és szerkesztette a Táncsics iskola évkönyveit.

Veszprém lett az igazi otthona. Ő is, mint ahogyan városunk sok ezer lakosa mondhatta/mondhatja, a '60-as, a '70-es években messziről érkezett ide, ebbe a befogadó, szellemi pezsgéssel megáldott városba 1970-ben.

A Hajdú-Bihar megyei, a román határ melletti Nagylétán (ma: Létavértes) született gazdálkodó családban. (Édesapja gyümölcskertész volt, édesanyja a háztartást vezette.) Az általános iskolát szülőfalujában végezte el, majd Debrecenben a Csokonai Vitéz Mihály Gimnáziumban érettségizett 1966-ban. A megyeszékhely tanítóképző főiskoláján könyvtár–népművelés szakon tanult, amelyet 1969-ben végzett el.

Első munkahelye a debreceni városi könyvtárban volt (1969–1970), s ezt követően kapott könyvtárosi állást Veszprémben, a megyei kórház orvosi szakkönyvtárban. 1973-ban találta meg a számára a szakmai kiteljesedésre lehetőséget adó munkahelyet: a Táncsics Mihály Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégiumot, ahol közel három és fél évtizeden át (2007-ig) volt könyvtáros-tanár.

Szakmai érdeklődése túlmutatott a mindennapi könyvtáros munkaköri kötelezettségek teljesítésén: a Táncsics vezetése és tanári közössége innovatív pedagógiai munkája, s a férje, városunk neves szobrász-alkotóművésze, és lánya, a jogász végzettségű Borbála által biztosított családi háttér, az iskola gazdag könyvtára segítettek alkotókészsége kibontakozását. 1980-ban az Eötvös Loránd Tudományegyetemen magyar nyelv és irodalom–könyvtár szakos diplomát szerzett.

Munkahelyén közreműködött az iskolatörténeti programokon, kiállításokat szervezett, s jelentős feladatokat vállalt az intézmény hagyományai megújításában. Ez a munkássága maradandó emlékeként ott szerepel az iskola évkönyveiben.

Első tanulmányát 1973-ban, az utolsót 2014-ben készítette. E két évszám között 130 közleményt (cikket, tanulmányt, bibliográfiát) készített és/vagy jelentetett meg évenkénti folyamatossággal. Ezeket országos és megyei könyvtári, pedagógiai és helytörténeti lapokban, folyóiratokban, kötetekben, vagy ezekhez kapcsolódóan mellékletként jelentette meg, többek között a Táncsics iskola évkönyveiben, a Veszprém Megyei Művelődésügyi Szemlében, a Horizontban, a Szakmunkásnevelésben, a Magyar Könyvszemlében, a Könyv és Nevelésben, a Megyei Pedagógiai Híradóban, a Könyvtárosban, a Szakoktatásban, a Honismeretben, az Új Pedagógiai Szemlében és a Veszprémi Szemlében.

E kiadványok változatossága szakmai-könyvtárosi érdeklődése gazdagságát is jelzik. S ha közülük kettőt emelünk ki, hangsúlyosan szerepel bennük a repertórium és a bibliográfia. A megye iskolai könyvtárosai közül ő volt az ezekből legtöbbet készítő, s gondos, szakszerű feltárásokkal adott segítséget a kutatóknak, könyv-

tárosoknak, helytörténészeknek. Jelentős munkái között tarthatjuk számon a Horizont, a piarista gimnázium, a Veszprém Megyei Művelődésügyi Szemle, kétszer is a Veszprémi Szemle, az Országos Oktatástechnikai Központ kiadványai, a Veszprém megyei honismereti tanulmányok repertóriumait, és számos kisebb-nagyobb terjedelmű bibliográfiát, mutatót.

Országos és helyi periodikákban voltak olvashatók recenziói, amelyek pedagógiai, pedagógia-közeli, közművelődési vagy helytörténeti kötetek szakaszerű, könyvszerűen kitérő ismertetései, értékelései voltak.

Tanulmányai témái – többek között – az iskolai könyvtárhasználati órák pedagógiai lehetőségei, a szakmunkástanulók olvasáskultúrája, a könyvtáros-továbbképzés, könyvtárak története, Ányos Pál költészete, régi könyvek értékei, évfordulók voltak.

Szerkesztette a Táncsics iskola három évkönyvét (2008–2010). Több kézirat pályázatra készült, amelyek a megyei könyvtár és a Laczkó Dezső múzeum kézirat-tárában találhatóak.

Publikációs munkássága utolsó évtizedében munkatársa volt folyóiratunknak, a Veszprémi Szemlének. Ebben az első írását, egy rangos, harminc oldalas tanulmányt: Az iskolai könyvtári kultúra kezdetei Veszprémben a XIX. században címmel 2005-ben jelentette meg. Még ugyanebben az évben jelent meg a folyóiratban A veszprémi iskolák értesítőinek bibliográfiája 1815–2003 című, több mint ötven oldalas munkája. A következő években még tizenháromszor volt olvasható neve a szerzők között: a folyóiratban olyan közlési lehetőséget talált, amely az utolsó éveiben szinte kizárólagos lett. Utolsó közleménye is ebben a lapban jelent meg 2014-ben.

Vele, munkájával kapcsolatban több lap írása foglalkozott. Utolsóként a Veszprém megyei helytörténeti lexikon, amelyben életútja ismertetése olvasható.

Emlékét iskolai kollégái, könyvtárosok, iskola- és helytörténészek, s mindazok megőrzik, akik megismerhették az ő szerény, csendes, alkotómunkás, a könyvek, a könyvtár, a kollégái és a diákjai iránt elkötelezett személyiségét.

Altum silentium. (Vergilius)

TÖLGYESI JÓZSEF

„... a szárnyas idő hirtelen elrepül”¹

Kolozs Barnabásné (1947–2016) Bibliográfia

Önálló művek

- A Veszprémi Gazdakör története. – Veszprém, 1973. – 8 p.; 2 mell. (Kézirat) Lelőhely: LDM.
Az iskolai könyvtárak és az oktatás korszerűsítése: [szakdolgozat]. – [Veszprém] : [Szerző], 1980. – 55 fol. (Kézirat) Lelőhely: EKMK
A tanulók önálló ismeretszerzésének új lehetősége – az új típusú iskolai könyvtár. – [Veszprém] : [MPI], 1982. – 28 [5] fol. (Kézirat) Lelőhely: EKMK
Szakmunkástanulók könyv- és könyvtárhasználati ismereteinek vizsgálata. – [Veszprém] : [MPI], 1984. – 50 fol. (Kézirat) Lelőhely: EKMK
Szakmunkástanulók könyv- és könyvtárhasználat: két vizsgálat összehasonlító elemzése. – Veszprém : [Szerző], 1985. – 57 fol. (Kézirat) Lelőhely: EKMK
A 125 éves Táncsics Mihály Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium jubileumi évkönyve, 1883–2008 / [szerk. Kolozs Barnabásné]. – Veszprém : Táncsics Mihály Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium, 2008. – 208 p.
Értesítő a 2008/2009. tanévről: 17. szám / [szerk. Kolozs Barnabásné]. – Veszprém: Táncsics Mihály Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium, 2009. – 144 p.
Értesítő a 2009/2010. tanévről: 18. szám / [szerk. Kolozs Barnabásné]. – Veszprém: Táncsics Mihály Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium, 2010. – 164 p.

Önálló bibliográfiák, repertóriumok

- Horizont repertórium 1973–1982. – Veszprém : Veszprém Megyei Tanács VB Műv. Oszt., 1977. – 51 p.
Veszprém Megyei Tanács kórháza orvosainak tudományos munkássága 1945–1969. – Veszprém, 1970. – 82 p. (Társ szerző Magyar Miklósnéval) (Kézirat) Lelőhely: CsFMK könyvtár
Mutató a Veszprém megyei honismereti tanulmányok I–X kötetéhez. – Veszprém : [Szerző], 1985. – 76 fol. (Kézirat) Lelőhely: EKMK
Adalékok a veszprémi gimnázium történetéhez: a gimnázium évkönyveinek repertórium, 1900–1949. – [Veszprém] : [MPI], [1986]. – 101 fol. (Kézirat)
Horizont repertórium 1983–1987. – Veszprém : Veszprém Megyei Tanács VB Művelődési Osztály, 1988. – 62 p.
A Veszprém Megyei Művelődési Szemle repertórium, 1968–1975. – Veszprém, 1986. – 44 p. (Kézirat)
Horizont repertórium 1973–1989. – Veszprém: [Szerző], [1990]. (Kézirat) Lelőhely: MNL VeML Szakkönyvtára
A Táncsics Mihály Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium pedagógusainak szakirodalmi, művészeti munkássága és a róluk szóló publikációk. Bibliográfia. /összeáll. Kolozs Barnabásné = = Veszprém város iparoktatásának története a hazai iparoktatás tükrében / Borsi Lőrinc. – Veszprém : Táncsics Mihály Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium, 2000. – p. 141–358.
A Veszprémi Szemle 1–10. számainak mutatója, 1993–2005 /összeáll. Kolozs Barnabásné. – Veszprém : [Veszprémi Szemle], 2005. – 13 p.

Veszprémi Szemle, 1–25. szám 1993–2012 : repertórium / [összeáll. Kolozs Barnabásné] = = Veszprémi Szemle, 14. évf. (2012) 4. sz. – 96 p.

Tanulmányok, cikkek

- Hogyan használjuk a könyvtárt? : könyvtári órák a veszprémi 306. Szakmunkásképző Intézetben = = Pedagógiai híradó, 5. évf. (1975) 3. sz. (május-június). – p. 13–14.
- A kreativitás pszichológiája / Erika Landau. – Bp. : Tankvk., 1974. – 154 p. = = Szakmunkásnevelés, 26. évf. (1975) 1. sz. – p. 30. (ismertetés)
- Mit olvasnak a szakmunkástanulók? = = Könyv és nevelés, 17. évf. (1975) 3. sz. – p. 118–121.
- Ifjúság és tömegkommunikáció / Lothar Bisky, Walter Friedrich. – Bp. : Tankvk., 1975. – 180 p. = = Szakmunkásnevelés, 27. évf. (1976) 1. sz. – p. 28. (ismertetés)
- Mit olvasnak a szakmunkástanulók? = = Horizont, 5. évf. (1977) 3. sz. – p. 17–19.
- Szakmunkástanulók olvasási szokásai = = Horizont, 6. évf. (1978) 3. sz. – p. 18–20.
- A televízió és a pedagógia / Nagy Andor. – Bp.: Tankvk., 1977. – 138 p. = = Szakmunkásnevelés, 29. évf. (1978) 10. sz. – p. 29. (ismertetés)
- Programozott oktatás? / Takács Etel. – Bp. : Gondolat, 1978. – 203 p. = = Szakmunkásnevelés 30. évf. (1979) 5. sz. – p. 31. (ismertetés)
- A több könyvű oktatás hatása: beszámoló egy gimnáziumi kísérletről / Nagy Attila. – Bp.: Akad. Kvk., 1978. – 146 p. = = Horizont, 7. évf. (1979) 2. sz. – p. 45. (ismertetés)
- Bibliográfia a Petőfi Színházról / összeáll. Kolozs Barnabásné = = Horizont, 9. évf. (1981) 3. sz. – p. 39–40.
- Könyveket ajánljuk = = Horizont, 9. évf. (1981) 2. sz. – p. 37–38. (Figyelő) (ismertetés) Nalimov, Mulcsenko : Tudománymetria (Bp., 1980.); Vitézy Iván, Földiák András: A kulturális intézmények rendszere, a művelődési otthonok és művelődési közösségek (Bp., 1980.); Kormos Sándor :A művelődés intézményei és szervezetei (Bp., 1980.); Novák József: Nevelési alapismeretek (Bp., 1980.)
- Közművelődési cikkek bibliográfiája / összeáll. Kolozs Barnabásné = = Horizont, 9. évf. (1981) 4. sz. – p. 38–39.
- Az Országos Oktatástechnikai Központ témabibliográfiái = = Megyei pedagógiai híradó, 11. évf. (1981) 2. sz. – p. 31.
- Könyvtáros továbbképző tanfolyamok az Országos Oktatástechnikai Központban = = Megyei pedagógiai híradó, 12. évf. (1982) 4. sz. – p. 46–47.
- Közművelődési cikkek bibliográfiája / összeáll. Kolozs Barnabásné = = Horizont, 10. évf. (1982) 1. sz. [Múzeumi különszám] – p. 59–60.
- Közművelődési cikkek bibliográfiája / összeáll. Kolozs Barnabásné = = Horizont, 10. évf. (1982) 2. sz. – p. 59–60.
- Közművelődési cikkek bibliográfiája / összeáll. Kolozs Barnabásné = = Horizont, 10. évf. (1982) 3. sz. – p. 50–51.
- Közművelődési cikkek bibliográfiája / összeáll. Kolozs Barnabásné = = Horizont, 10. évf. (1982) 4. sz. – p. 55–56.
- Tájak-Korok-Múzeumok kiskönyvtára = = Horizont, 10. évf. (1982) 2. sz. – p. 58. (ismertetés)
- Közművelődési cikkek bibliográfiája / összeáll. Kolozs Barnabásné = = Horizont, 11. évf. (1983) 1. sz. – p. 46–48.
- Közművelődési cikkek bibliográfiája / összeáll. Kolozs Barnabásné = = Horizont, 11. évf. (1983) 2. sz. – p. 47–48.
- Közművelődési cikkek bibliográfiája / összeáll. Kolozs Barnabásné = = Horizont, 11. évf. (1983) 3. sz. – p. 46–48.
- A tanulók önálló ismeretszerzésének új lehetőségei, az új típusú iskolai könyvtár = = A nevelési és oktatási terv szolgálatában / szerk. Mészárosné Stenger Katalin. – Veszprém : MPI, 1983. – p. 189–203.
- Egy tízéves megyei közművelődési tájékoztatóról = = Könyvtáros, 34. évf. (1984) 8. sz. (augusztus) – p. 469–470. (Visszhang) (ismertetés)

- Ismeretterjesztő filmek katalógusa, 1982 / [összeáll. Mezős Gábor, Németh Zoltán, Szakács László]. – Veszprém: G. Dimitrov M. Műv. Közp., 1982. – 332 p. = = Horizont, 12. évf. (1984) 3. sz. – p. 48. (ismertetés)
- Közművelődési cikkek bibliográfiája / összeáll. Kolozs Barnabásné = = Horizont, 12. évf. (1984) 1. sz. – p. 46–48.
- Médiatári katalógus Ajkán = = Könyvtáros, 34. évf. (1984) 1. sz. (január). – p.49. (ismertetés) Az Ajkai Városi Könyvtár médiatárának katalógusa. Hangfelvételek. Összeáll. Rapp Gábor. (Ajka, 1982.)
- Az Országos Oktatástechnikai Központ témabibliográfiái : 1–14. kötet = = Könyv és nevelés, 26. évf. (1984) 3. sz. – p. 139–[140]. (ismertetés)
- Válogatott irodalom / összeáll. Kolozs Barnabásné = = Horizont, 12. évf. (1984) 2. sz. – p. 35.
- Válogatott irodalom / összeáll. Kolozs Barnabásné = = Horizont, 12. évf. (1984) 3. sz. – p. 24–25.
- Bakonyzentkirály, Bakonyoszlop, Csesznek : közérdekű közösségi kalendárium, 1984. / [szerk. Varga A. Tamás, Vercseg Iлона]. – [Bp. : NPI], 1984. – 130 p. = = Horizont, 13. évf. (1985) 1. sz. – p. 48–49. (ismertetés)
- Horizont : az 1984. évi tartalomjegyzék = = Horizont, 13. évf. (1985) 3. sz. – p. 47–48.
- Osztályfőnöki óra és pedagógiai technológia : az OOK témabibliográfiája = = MPK 15. évf. (1985) 6. sz. – p. 49–50. (ismertetés)
- Szaktanástanulók könyv- és könyvtárhasználatára = = Horizont, 13. évf. (1985) 4. sz. – p. 13–18.
- Szaktanástanulók könyv- és könyvtárhasználati jártasságának vizsgálata = = MPK 15. évf. (1985) 3. sz. – p. 17–20.
- A tömegkommunikáció új útjai / Szekfü András. – [Bp.] : Kossuth, 1984. – 102 p. = = Horizont, 13. évf. (1985) 2. sz. – p. 43–44. p. (ismertetés)
- A Történelemtanítás című folyóirat repertórium 1955–1981. / összeáll. Horányi István. – Bp. : OPI, 1984. – 102 p. = = Történelemtanítás, 30. évf. (1985) 1. sz. – p. 29–30. (ismertetés)
- Könyv- és könyvtárhasználati ismeretek, jártasságok : részlet az 1984-ben 1. díjat nyert pályázatból = = MPK, 16. évf. (1986) 1. sz. – p. 24–36.
- Középkori kódexek Magyarországon: a Veszprém megyei iskolai könyvtárosok továbbképzése Budapesten = = Horizont, 14. évf. (1986) 2. sz. – p. 11–12.
- Veszprém megyei honismereti tanulmányok I–X. = = Honismeret, 14. évf. (1986) 3. sz. – p. 71–72. (ismertetés)
- Veszprém Megyei Művelődésügyi Szemle: veszprémi művelődési folyóiratok 1. = = Horizont, 14. évf. (1986) 1. sz. – p. 23–26. (ismertetés)
- Horizont : az 1986. évi tartalomjegyzék = = Horizont, 15. évf. (1987) 1. sz. – p. 51–52.
- Könyv- és könyvtárhasználatra nevelő órák a szaktanásképzőben = = „Munkaeszközünk a könyv” : segédkönyv a könyv- és könyvtárhasználati órákhoz / szerk. Mészárosné Stenger Katalin. – Veszprém : MPI, 1987. – p. 123–142.
- Nagy segítség kis hibákkal = = Könyvtáros, 37. évf. (1987) 8. sz. (augusztus). – p. 462–463. (Iskola és könyvtár)
- A Veszprémi Lovassy László (volt Kegyes-tanítórendi) Gimnázium jubileumi évkönyve = = Honismeret, 15. évf. (1987) 5. sz. – p. 76–77. (ismertetés)
- A Veszprém megyei honismereti tanulmányok repertórium 1972–1984 = = Könyvtáros, 37. évf. (1987) 3. szám (március). – p. 180–182. (ismertetés)
- Magyar könyvtártörténet / Csapody Csaba, Tóth András, Vértesy Miklós. – Bp. : Gondolat, 1987. – 541 p. = = Horizont, 16. évf. (1988) 1. sz. – p. 42–45. (ismertetés)
- Városi könyvtárak kiadványaiból : Ajka, Pápa = = Horizont, 16. évf. (1988) 2. sz. – p. 45. (K[olozs] É[va]) (ismertetés) Tilhof Endre (bev.): Ajka (Ajka, 1984.); Hermann István: Pápa (Pápa, 1984.)
- Témabibliográfia: filmek az oktatásban = = Pedagógiai Technológia 10. évf. (1989) 4–5. sz. – p. 121–128.
- Audiovizuális információk = = Könyvtáros, 40. évf. (1990) 10. sz. (október). – p. 627–628. (ismertetés) Új Média; Pedagógiai Technológia folyóiratok

- A pedagógusok információs igényvizsgálata egy veszprémi szakközépiskolában = = Könyvtári figyelő, 2. (38.) évf. (1992) 1. sz. – p. 73–80.
- Táncsics Mihály Építőipari Szakközépiskola és Szakmunkásképző = = MPK, 22. évf. (1992) 3–4. sz. – p. 113–116. (Társ szerző Borsi Lórinccsel)
- Iskolai könyvtár = = Értesítő az 1992/1993. tanévről. – Veszprém: Táncsics Mihály Építőipari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet, [1993]. – p. 66–68.
- Jubiláló pedagógiai folyóiratok repertóriumai = = Könyv, könyvtár, könyvtáros, 4. évf. (1995) 8. sz. – p. 49–52. (ismertetés) Magyar Pedagógia első száz évének repertóriuma. Szerk. Csapó Benő, Pukánszky Béla. (Bp., 1993); Szakképzési Szemle 10. évf. (1994) 4. sz.
- A magyar szakképzés ezer éve 1. / Szűcs Pál. – Bp. : Műszaki Kvk., 1994. – 199 p. = = MPK, 25. évf. (1995) 1. sz. – p. 51–53. (ismertetés)
- Táncsics-napok = = MPK, 25. évf. (1995) 5–6. sz. – p. 92–93.
- Tíz éves a Szakképzési Szemle = = MPK, 25. évf. (1995) 4. sz. – p. 48–49. (ismertetés)
- 1000 éves a magyarországi iskola : Veszprém megyei neveléstörténeti tanulmányok = = Új pedagógiai szemle, 6. évf. (1996) 7–8. sz. – p. 231–232. (ismertetés)
- „Kies verseid, édesek, kiszűrtök, Szem, fül és érzékeny szivgyönyörködtetők...” : 240 éve született Ányos Pál = = Értesítő az 1995/1996. tanévről / [szerk. Kószei Lajos. – Veszprém : Táncsics Mihály Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet, [1996]. – p. 33–37.
- Könyvtárpedagógiai kiadványok „új hulláma” = = MPK, 26. évf. (1996) 2. sz. – p. 63–67. (ismertetés)
- Mons sacer 996–1996 – Pannonhalma 1000 éve = = MPK, 26. évf. (1996) 3–4. sz. – p. 117–118. (kiállítás-ismertető)
- Olvass nekem! Kalauz szülőknak, óvónőknek, tanítóknak a gyermekkönyvek útvesztőjében = = MPK, 26. évf. (1996) 5. sz. – p. 49–50. (ismertetés)
- A veszprémi piarista gimnázium tanári könyvtára: 1711–1948 = = Magyar könyvszemle, 112. évf. (1996) 2. sz. – p. 192–204.
- Diákkonferencia a Táncsics Építőipari Szakközépiskolában = = MPK, 27. évf. (1997) 6. sz. – p. 50–51.
- A magyarországi iskolai értesítők bibliográfiája 1850/51 – 1948/49. = = MPK, 27. évf. (1997) 6. sz. – p. 60–61. (ismertetés)
- Volkra Ottó Ker. János veszprémi püspök élete és munkássága 1665–1720 / Körmendy József. – Veszprém: Veszprém Egyházmegyei Történelmi Munkaközösség, 1995. – 129 p. = = Honismeret, 25. évf. (1997) 4. sz. – p. 96–97. (ismertetés)
- Építészeti értékeink megőrzése: szakközépiskolai diákkonferencia Veszprémben = = Szakoktatás, 48. évf. (1998) 2. sz. (február). – p. 31–33. (beszámoló)
- Két Veszprém megyei lexikon = = Könyv, könyvtár, könyvtáros, 7. évf. (1998) 8. sz. – p. 27–28. (ismertetés) Pápai pedagógus lexikon. Főszerk. Tungli Gyula (Pápa, 1997.); Veszprém megyei életrajzi lexikon. Főszerk. Varga Béla. (Veszprém, 1998.)
- Könyvkötő SZKT = = Szakoktatás, 48. évf. (1998) 7. sz. (szeptember). – p. 26.
- A Medgyaszay István Szakképző Iskola és Kollégium évkönyve az 1992–1997 évekről. Szerk. Tóth Dezső = = MPK, 28. évf. (1998) 6. sz. – p. 45–46. (ismertetés)
- Diákszemmel egy külföldi tanulmányútról = = Szakoktatás, 49. évf. (1999) 6. sz. (június). – p. 16–18.
- Információ, könyv, könyvtár = = MPK, 29. évf. (1999) 1. sz. – p. 70–72. (ismertetés) Katsányi Sándor, Könyves-Tóth Lilla: Információ, könyv, könyvtár. 1–2. köt. (Bp., 1998.)
- Lőrincze Lajos életművének bibliográfiája = = Édes Anyanyelvünk, 21. évf. (1999) 2. sz. p. 15. (ismertetés)
- Lőrincze Lajos életművének bibliográfiája = = MPK, 29. évf. (1999) 5–6. sz. – p. 26–28. (ismertetés)
- Bod Péter könyvtárhasználati verseny megyei döntő = = Akikre büszkék vagyunk ... : Veszprém megyei tanulmányi-, művészeti és sportversenyek eredményei – Veszprém : MPI, 2000. – p. 36–37. [szignálás nélkül]

- Az iskoláról, az iskola tanáiról, tanulóiról megjelent írások és a tanárok publikációinak jegyzéke = = *Értesítő a 2000/2001. tanévről.* – Veszprém: Táncsics Mihály Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium, [2001]. – p. 93–106.
- Megtalált könyvkincsek = = *Könyv és nevelés, 3. évf. (2001) 1. sz.* – p. 127–128. (ismertetés) Muckenhaupt Erzsébet: *A csíksomlyói Ferences Könyvtár kincsei.* (Bp.-Kolozsvár, 1999.)
- Lohrmann Ervinné (Pilter Mária) 1930–2001. = = *Értesítő a 2001/2002. tanévről. 10. jubileumi szám.* – Veszprém : Táncsics Mihály Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium, [2002]. – p. 25. valamint a MPK, 31. évf. (2001) 3. sz. – p. 72–73.
- Iskolai könyvtár munkájáról = = *Értesítő a 2001/2002. tanévről. 10. jubileumi szám.* – Veszprém : Táncsics Mihály Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium, [2002]. – p. 100–101.
- Az iskolánkkal kapcsolatos közlemények bibliográfiája. 2001. június 1 – 2002. június 30. = = *Értesítő a 2001/2002. tanévről. 10. jubileumi szám.* – Veszprém : Táncsics Mihály Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium, [2002]. – p. 102–112.
- A Kincskereső repertórium = = *Könyv és nevelés, 4. évf. (2002) 1. sz.* – p. 115–117. (ismertetés) Szemán Erzsébet: *A Kincskereső története, repertórium 1986–1995.* (Bp., 2000.)
- Veszprémi Szemle : várostörténeti folyóirat = = *Honismeret, 30. évf. (2002) 5. sz.* – p. 90–92. (ismertetés)
- Az iskolánkkal kapcsolatos közlemények bibliográfiája. 2003. szeptember 1-től – 2004. június 30-ig = = *Értesítő a 2003/2004. tanévről: 12. szám.* – Veszprém : Táncsics Mihály Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium, [2004]. – p. 142–146 [2].
- Neveléstörténet = = MPK, 34. évf. (2004) 3–4. sz. – p. 106–107. (ismertetés)
- Az iskolai könyvtári kultúra kezdetei Veszprémben a XIX. században = = *Veszprémi Szemle, 8. évf. (2005) 1. sz.* – p. 51–81.
- Az iskolánkkal kapcsolatos közlemények bibliográfiája. 2004. szeptember 1 – 2005. augusztus 31. = = *Értesítő a 2004/2005. tanévről: 13. szám.* – Veszprém : Táncsics Mihály Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium, 2005. – p. 117–126.
- Tóth Dezső: *Dákai füzetek 1–10.* = = *Honismeret, 33. évf. (2005) 4. sz.* – p. 126–129. (ismertetés)
- Typis Számmerianis : *A Számmer nyomdászcsalád története és a nyomtatványok bibliográfiája, 1794–1920 / Frigyük Katalin.* – Székesfehérvár : Fejér M. Múzeumi Ig., 2003. = = *Veszprémi Szemle, 8. évf. (2005) 1. sz.* – p. 128–130. (ismertetés)
- A veszprémi iskolák értesítőinek bibliográfiája 1815–2003 = = *Veszprémi Szemle, 8. évf. (2005) 3–4. sz.* – p. 92–146.
- Az iskolánkkal kapcsolatos közlemények bibliográfiája. 2005. szeptember 1 – 2006. augusztus 31. = = *Értesítő a 2006/2007. tanévről: 15. szám.* – Veszprém : Táncsics Mihály Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium, 2007. – p. 94–99.
- Tóth Dezső: *Dákai emlékképek* = = *Honismeret, 35. évf. (2007) 6. sz.* – p. 136–137. (ismertetés)
- A Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskola 2005/2006. tanévi értesítője / [szerk. Csizsár Miklós]. – Veszprém : Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskola, 2006. – 139. = = *Veszprémi Szemle, 9. évf. (2007) 1–4. sz.* – p. 193–194. (ismertetés)
- 30 : jubileumi évkönyv Báthory István Általános Iskola, 1978–2008 / szerk. Látos Jenő, Radnai Zsuzsanna. – Veszprém : Báthory István Ált. Isk., 2008. = = *Veszprémi Szemle, 10. évf. (2008) 3–4. sz.* – p. 95–98. (ismertetés)
- Az iskola igazgatói, igazgatóhelyettesei = = *A 125 éves Táncsics Mihály Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium jubileumi évkönyve, 1883–2008 / [szerk. Kolozs Barnabásné].* – Veszprém : Táncsics Mihály Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium, 2008. – p. 18–22.
- Az iskolai könyvtár évtizedei = = *A 125 éves Táncsics Mihály Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium jubileumi évkönyve, 1883–2008 / [szerk. Kolozs Barnabásné].* – Veszprém : Táncsics Mihály Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium, 2008. – p. 52–62.
- Százhuszonöt éves a Táncsics Mihály Szakközépiskola és Szakiskola = = *Veszprémi Szemle, 10. évf. (2008) 3–4. sz.* – p. 73–81.
- Padányi Schola Catholica évkönyv 2006/2007. tanév / szerk. Hordós Csaba. – Veszprém : Padányi

- Bíró Márton Róm. Kat. Gimnázium, Egészségügyi Szakközépiskola és Általános Iskola, 2007. – 352 p. = = Veszprémi Szemle, 11. évf. (2009) 3–4. sz. – p. 203–204. (ismertetés)
- Tóth Dezső: Dákától Dákáig : önéletrajz és bibliográfia = = Honismeret, 37. évf. (2009) 3. sz. – p. 99–100. (ismertetés) valamint Veszprémi Szemle, 11. évf. (2009) 3–4. sz. – p. 222–225.
- A Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskola 2008/2009. tanévi értesítője / [szerk. Csiszár Miklós]. – Veszprém : Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskola, 2009. – 131 p. = = Veszprémi Szemle, 11. évf. (2009) 3–4. sz. – p. 206–208. (ismertetés)
- Veszprémi társaskörök és egyesületek könyvtárai a 19. században = = Veszprémi Szemle, 11. évf. (2009) 2. sz. – p. 73–91.
- Veszprémi folyóiratok és időszaki kiadványok könyvsorozatai 1971–2006 = = Veszprémi Szemle 12. évf. (2010) 3–4. sz. – p. 93–110. Comitatus, Horizont, MPK, Új Horizont, Vár Ucca Tizenhét, VMHT
- Szép szónoklatok mestere: Halbik Gáspár Ciprián tihanyi apát élete és munkássága = = Honismeret, 39. évf. (2011) 4. sz. – p. 85–86. (ismertetés) Tóth Dezső: Szép szónoklatok mestere (Tihany, 2010.)
- A veszprémi piarista gimnázium ifjúsági könyvtára (1857–1948) és nyomtatott katalógusa = = Veszprémi Szemle, 13. évf. (2011) 3. sz. – p. 68–76.
- A veszprémi irgalmas nővérek tanintézetének könyvtárai (1903–1948) = = Veszprémi Szemle, 14. évf. (2012) 2. sz. – p. 64–79.
- Önképzőkori könyvtár a veszprémi piarista gimnáziumban: a felső ifjúsági és az önképzőkör könyvtárának jegyzéke, 1935. = Veszprémi Szemle, 15. évf. (2013) 3. sz. – p. 48–62.
- Kisovits József veszprémi apátkanonok 19. századi könyvtára = = Veszprémi Szemle, 16. évf. (2014) 1. sz. – p. 61–68.
- A veszprémi angolkisasszonyok intézete iskolai könyvtárának (töredék) története = = Veszprémi Szemle, 16. évf. (2014) 3. sz. – p. 21–39.

Írások róla

- Debrecen a könyvtárakért / Szabó Ernő = = Könyvtáros, 19. évf. (1969) 12. sz. (december) p. 709–713.
1984. november 5-én hirdették ki ... a megyei pedagógiai pályázat eredményét = = Megyei pedagógiai híradó, 14. évf. (1984) 6. sz. – 46 p.
- Megyénkben folyó pedagógiai kísérletek, kutatások = = MPK, 15. évf. (1985) 3. sz. – p. 57–59.
- Az 1987. évi közművelődési pályázat / Patka László = = Horizont, 16. évf. (1988) 2. sz. 3–5 p.
- Tölgyesi József (szerk.): Veszprém megyei helytörténeti lexikon. 1. Kortárs életrajzok I. Veszprém, 2014.

Rövidítések jegyzéke

- CsFMK = Csolnoky Ferenc Megyei Kórház
 EKMK = Eötvös Károly Megyei Könyvtár
 MNL VeML = Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára
 MPI = Megyei Pedagógiai Intézet
 MPK = Megyei Pedagógiai Körkép

(A közölt bibliográfia nem tartalmazza Kolozs Barnabásné napilapokban, folyóiratokban megjelent írásait. – szerző megj.)

Emlékül, szeretettel

Összeállította: PÁKOZDI ÉVA SZILVIA

¹ KOLOZS Barnabásné: Mutató a Veszprém megyei honismereti tanulmányok I–X kötetéhez című 3. díjat nyert pályamunkájának jellegje.

DIÁKÍRÁSOK

A Veszprémi Izraelita Hitközség iskolájának története (II.)

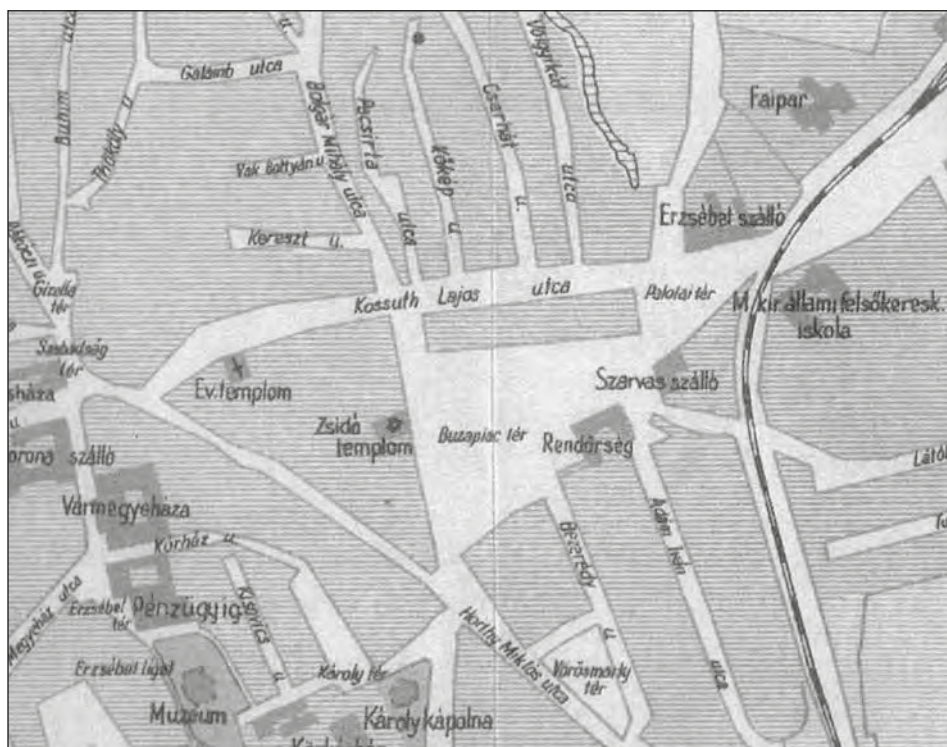
MANN LOTTI

IV. A Sándorfi-korszak (1889–1896)

Az iskolaigazgató és rabbi nyomdokaiba az ismert Veszprémi járási körorvos, *dr. Sándorfi Miksa* lépett, aki az 1888-as év óta az iskolaszék elnöke lévén, *Hochmuth* betegsége alatt intézte az iskola ügyeit, aki mint iskolaszéki elnök és igazgató hét évi sikeres működése alatt minden erejével az iskolaügy emelésén volt. Fenntartotta az ún. önkormányzati alkotmányos életet, a tanítótestület meghallgatása nélkül semmit nem tett. Új tantervet dolgoztatott ki mind az elemi, mind az ismétlőiskola számára. Legfontosabb tette a leányok számára 1871-ben elindított, majd 1876-ban újra indított ismétlőiskola újjászervezése volt.

A tantestülettel tartott értekezletek után 1890. június 21-én emlékiratot nyújtott be ez okból a képviselő-testülethez, amelyben mind oktatási, mind pénzügyi szempontból érvelt amellett, hogy az ismétlőiskolát a leányok négy polgári osztályának általános tanterve alapján szervezhessék. A munkát az elemiben töltött rendes oktatási időn felül a már működő tanerők között szakrendszer alkalmazása mellett felosztja, így nemcsak alkalmat biztosít a tanerők továbbképzésére, hanem ennek révén még egy kis mellékjövedelmet is biztosít mindegyik számára. A javaslatot a hitközség képviselője lelkesen elfogadta. A tantestület rögtön kidolgozta hozzá a tantervet és az 1891/92. évtől valóban fennállhatott ez az újraszervezett ismétlőiskola.

A fiúkra nézve azonban nem voltak ilyen kedvezőek a viszonyok. Amint az állami polgári iskola megnyílt, odaterelték őket a 4. osztályból, így az 5. osztályt 1892-től csak lányok látogatták. De nemsokára belátta a hitközség és az iskolaszék, hogy a kiváló tanulók már a 4. osztályból középiskolába mehetnek, a többieknek, különösen a gyengéknek és azoknak, akik nem tanulnak tovább, az 5. osztály vallásos nevelés szempontjából igenis szükséges, mert ebben az osztályban fejeződik be az elemi hitoktatás. Az iskolaszék tehát az 1894. június 5-én és az 1895. június 6-án

Veszprém térkép részlete a Dózsa György Ált. Isk. múzeumából

tartott üléseiben kimondta, hogy az 5. osztályba fiúkat is fel kell venni, ami az 1895/96. tanévben megtörtént.

Eközben az iskola nemcsak új, korszerű oktatási rendszerrel, hanem egy újabb alapítvánnyal is gyarapodott. Egy „Hochmuth Ábrahám” nevű egyesület hozott létre *Hochmuthné* 1890-ben, hogy férje nevét megörökítse, 200 korona értékben.

Fontos még megemlíteni, hogy *dr. Sándorfi Miksa* első dolgai között volt, hogy megfelelőbb iskolahelyiséget teremtsen. Ebben *Krausz József* nagymértékben támogatta. Kezdeményezésük folytán az elnökség készítettett egy építkezési tervet, azonban a hitközség anyagi viszonyai nem engedtek költséges építkezést. Ekkor *Krausz József* az 1893. évi Pészach-ünnep alkalmával jó példát mutatva, a templomban 200 koronát adományozott az új iskolaépület építésére.

Váratlan fordulatként ugyanebben az évben, az 1893. április 13–14-i nagy cserhádi tűzvész elpusztította a régi iskolaépületet, a paplakot, valamint a hitközség irattárát, az iskolai naplókat és a könyvtárat is. Rengeteg értékes irat semmisült meg ekkor.

Az egykori zsidóiskola látképe. (A Veszprémi Helytörténeti Album gyűjteményéből)

Habár a Veszprémi Izraelita Hitközséget jómódúnak tartották, a pusztítást saját erőből képtelenség lett volna helyreállítani. Így a hitközség elnöksége gyűjtőbizottságot választott, *Krausz József* alelnökkel az élén. Ez a bizottság felhívásokat küldött a hazai hitközségeknek és ezek tehetősebb tagjainak, hogy küldjenek adományokat az iskola és a rabbilakás újbóli felépítéséhez. A felszólításra azonnal érkezett a nagylelkű segítség: 28.000 koronánál nagyobb összeg gyűlt össze, ehhez a hitközség is vett fel kölcsönt a Veszprémi Takarékpénztártól. Az építkezés a következő évben meg is kezdődött. *Krausz József* a tervek elkészítésére felkérte *Politzer Lajos* műépítész. Az új iskola és paplak építési engedélyét a városi tanács 1894. február 21-én adta ki. Az építkezést *Paál Dénes* nyugalmazott főmérnök vezette. A kivitelezést *Horváth Sándor* és *Zapletán (Zalavári) Antal*¹¹ építkezési vállalkozók kapták meg, *Horváth Pál* építész pedig a munkavezetéssel lett megbízva.

1894 áprilisának elején az alapot fektették le a szorgalmas munkás emberek, május elején pedig a szuterénnel folytatták az építkezést. A kitaró munka eredményeként a hónap végére már mindkét épület földszinti falai álltak. Majd az épületek elérték végleges magasságukat, július 15-én pedig felkerült rájuk a pallér-bokréta. *Horváth Pál* főpallér meghívókkal és „falragaszokkal” (plakátokkal) tudatta a

veszprémiekkal, hogy ebből az alkalomból vasárnap délelőtt áldomásos ünnepséget rendeznek.¹²

Az épülő iskola feldíszítve várta a vendégeket, egy transzparensen pedig „éljen!” felirat díszelgett mindazok tiszteletére, akik hozzájárultak a tervek kivitelezéséhez. *Horváth Pál*, miután áldomást ivott, az üres poharat a mélybe dobta, mely „ezer darabra tört, mintegy jelezni akarván ezzel, hogy törekeny a pohár, de ez épület oly erős, melyen megtörnek minden elemi csapás, mint ez üvegpohár”.

Az adakozók segítségét Szánthó Lajos alpallér köszönte meg. Az ünnepet a Himnusszal kezdték és a Kossuth-indulóval fejezték be. Ez megint csak a veszprémi zsidóság patriotizmusát mutatja: hazájukért elmondott imádságnak tekintették a Himnuszt, ilyen téren sem vonakodtak csatlakozni nemzetükhöz. Végül a hitközség gazdagon megvendégelte a szorgos munkásokat. Az építkezés folytatódott, november elejére már csak az iskola erkélye hiányzott. A paplak fából faragott, apácarácsos berakással készült udvari verandája Horváth főpallér tervezésében készült el. 1894 decemberében az épület belsejében asztalosok, lakatosok szorgoskodtak. 1895-re már csak az utolsó simítások maradtak hátra. „Június közepére Kiss István lakatosmester is elkészült a remek vaskapujával és az erkély rácsozatával“, írja egy visszaemlékezés.

A lakhatási és használati engedélyt végül a városi tanács 1895. június 22-én megadta. A tanulóifjúság, melynek az átmeneti években a templomi karzatok és helyiségek szolgálták tantermekül, szeptember elején, egy e célból rendezett istentisztelet után bevonulhatott az új iskolahelyiségekbe.

Az iskola felszerelése céljából még ugyanebben az évben táncmulatságot rendeztek a Vármegyeház nagytermében, amely *Rosenthál Nándorné* védnöksége alatt több mint 5000 korona összeget eredményezett. 1895-ben a Krajcáregylet első elnöknője, férje halála alkalmából a „Deutsch G. Sándor”-féle egyesületet létesítette 200 korona értékben.

Az 1895–96-os tanév már az új épületben zajlott. Itt töltötték a millenniumi ünnepélyt is. *Szép Lipót* hazánk ezeréves fennállását úgy ünnepelte meg, hogy megírta a Veszprémi Izraelita Iskola 1896-ig terjedő történetét.

V. A Kiss-korszak (1896–1902)

1896 júniusában fordulópontra állt be az iskola életében. A hitközség *dr. Kiss Arnold* rabbit hívta meg iskolája élére, aki gimnáziumi tanulmányait Nagybecskerekben és az Országos Rabbiképző Intézetben végezte. 1894-ben avatták doktorrá, 1895-ben rabbivá, s még ebben az évben a zsolnai hitközség rabbija lett. Több mint 5 évig működött Veszprémben.

Az új paplakban írta meg magyar szövegű imakönyvét a zsidó nők részére Mirjam címmel, amely aztán rendkívül népszerű írássá vált, amit Veszprémben, Köves Béla nyomdájában nyomtatott ki.

Dr. Kiss Arnold.
(*dr. Kun Lajos könyvéből*)

Szép Lipót könyve megemlíti nem mindennapi szónoki tehetségét, gyümölcsöző irodalmi tevékenységét. Mivel a Talmud-Tórában is tanított, közvetlenül hozzájárult a héber ismeretek tanulók között történő terjesztéséhez. *Dr. Kiss* alighogy elfoglalta papi és igazgatói ikerállását, azonnal beosztotta saját maga és a tantestület tagjai között a gimnázium, a polgári és felső kereskedelmi, valamint a tanonciskolákba, a tanítónőképző és a zárdákba járó izraelita tanulók hitoktatását.

A nagyobb városok példáját követve bevezette a szombat délutáni ifjúsági istentiszteletet. Eddig a tantestület az istentiszteleteket szombat délelőtt az elemibe és az ismétlőbe járó növendékeknek tartotta, ezután minden izraelita tanulónak kötelességévé vált, hogy pontosan eljárjon a szombat dél-

tutáni istentiszteletre. A megfelelő ének- és orgonakíséret költségeit pedig a hitközség képviselő-testülete szívesen megszavazta. (Ez az intézmény neológ beállítottságát mutatja, hiszen az ortodoxiában szigorúan tilos volt az orgona használata.) Így az általános ismeretek tanítása mellett a hitoktatás is egyre magasabb színvonalra került. Az 1897. szeptember 2-án tartott iskolaszéki ülésben elhatározták, hogy az ismétlőbe járó leánynövendékeket gazdaság- és később egészségtanból egy jól kipróbált tanítónő, Löwenstein Jakabné oktassa.

1898. november 15-én gyászünnepséget tartott az iskola Erzsébet királyné halála alkalmából. Ekkor *Szép Lipót* mondta el a tanulók előtt az emlékbeszédet, „és utána *Kiss dr.* adott méltó és megható kifejezést a nemzet keservének.”

1899 táján ismét fölvetették, hogy az ismétlőiskolát polgári leányiskolává alakítsák át, ám ez most sem járt sikerrel.

Ekkoriban jelent meg a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelete, mely az iskolafenntartóknak kötelességévé tette, hogy minden népiskolát egészítsenek ki 5. és 6. osztállyal. Az iskolaszék 1899. május 24-én tartott ülésében *dr. Sándorfi*, mint iskolaszéki elnök, erre a rendeletre hivatkozva javasolta, hogy az ismétlőiskolát az 1899/1900. évre eddigi alakjában szüntessék be, és helyette létesítsenek egy heti

5 órás ismétlőt. Ezután *dr. Kiss* főrabbi és igazgató, az iskolaszékkel szemben – *dr. Réthi* kivételével – „az ismétlő-iskolának mostani keretében való fönntartása mellett” különvéleményt adott be. A képviselőtestület szintén az ismétlő fenntartása mellett döntött. Ezzel a határozatával jelentősen hozzájárult, hogy később az ismétlő, polgári leányiskolává fejlődhessen.

Ekkor készült nyugdíjba *Krausz Jakab* tanító, akinek itteni majdnem 27 évig tartó munkáját a képviselő-testület 1899 augusztusában tartott közgyűlésében elismerte.

1900-ban újra javaslatot nyújtottak be először annak érdekében, hogy az ismétlőiskolát nyilvános polgári leányiskolává, majd 1901-ben, hogy az ismétlőt felső népiskolává alakítsák át. Ám újból megállapították, hogy „leküzdhetetlen akadályok miatt az ismétlő sem polgári-, sem felső népiskolává át nem alakítható”.

A hitközség bizalma 1900-ban hatodszorra választotta meg *Rosenthal Nándort* hitközségi elnöknek és *Krausz Józsefet* alelnöknek. Működésük alatt *dr. Kiss* mint főrabbi és igazgató foglalt helyet az iskolaszékben a következő tagok között: *dr. Spitzer Mór* iskolaszéki elnök, *dr. Réthi Ede* gondnok (későbbi járási tisztii főorvos), és a tagok: *Hirschfeld Béla*, *dr. Rosenberg Lajos* ügyvéd, *Szente Arnold* felső kereskedelmi iskolai tanár és *Barta Fülöp* a tantestület képviselőjében.

Dr. Spitzer Mór.
(*dr. Kun Lajos* könyvéből)

Sajnos *Rothausser I. Mór*, aki hosszú ideig elnökként teljes odaadással vezette a hitközség ügyeit, 1900. február 7-én elhunyt. Ugyanebben az évben, július 6-án a majdnem negyed évszázadig itt működő rabbihelyettes, *Spitzer Vilmos* is eltávozott az élők sorából. A hitközség képviselő-testülete mindkettejük érdemeit megörökítette jegyzőkönyveiben. *Spitzer Vilmos* fia, *dr. Spitzer Mór*, apja nevére egy 200 koronás alapítványt tett le a papok, tanítók és előimádkozók után maradt özvegyek és árvák részére.

Ez idő tájt a III. segélyegylet évi 100, 40 és 60 koronát adományozott az iskolának, és 3 új iskolabarátot említhetünk meg, név szerint *Deutsch Józsefnét*, szül. *Rápoch Annát Székesfehérvárról*, *Révész Adolfot* Budapestről és *Weisz Eleket* Veszprémből. Ők szegény és jó tanulók jutalmazására 200-200 korona alapítvánnyal léptek az iskola jótévedőinek sorába. Az akkori főispán, *dr. Fenyvessy Ferenc* 1901. október 9-én meglátogatta az iskolát, és jó tapasztalatokkal távozott onnét.

Eközben a tantestület minden tagja megkapta az ötödéves korpótlékot és

Freundné ezen felül még 100 korona fizetésjavítást is, valamint dr. Kiss érdemeit is elismerte a közgyűlés, fizetésének 600 koronával történt fölemelésével. Ám nagy volt az általános fájdalom az iskolában, amikor megtudták, hogy az igazgató búcsúzni készül. A Budai Izraelita Hitközség 1901. szeptember 29-én megválasztotta dr. Kiss Arnoldot főrabbijának, és még ebben az évben, október 20-án távozott az iskolától.

VI. A Hoffer-korszak (1902–1928)

1902. szeptember 19-én Kossuth Lajos, „édes hazánk nagy fia” születésének 100. évfordulója alkalmából az iskola, valamennyi növendékével együtt, ünnepséget tartott a hitközség dísztermében, ekkor *Barta Fülöp* tanító mondta el az ünnepi beszédet.

Még ebben az évben pályázatot hirdetett a hitközség, és a meghívottak közül rendkívül megtetszett nekik *dr. Hoffer Ármin* szentesi rabbi személye és szép szónoiki előadása, aki 1885 és 1895 között a budapesti rabbiképzőben tanult, 1894. szeptember 22-én kapott bölcsészdoktori oklevelet, majd 2 évvel később rabbivá avatták. Ebben az évben Szentesre került, innen jutott el Veszprémbe, ahol az 1902. június 26-án tartott közgyűlés egyhangúan megválasztotta őt papnak és iskolaigazgatónak. *Dr. Hoffer* képzettsége, szerénysége miatt sok tisztelőt szerzett a városban, 1911-ben városi képviselőnek is megválasztották. Két kislánya szintén ebbe az iskolába járt. Állásának elfoglalása után első dolga volt, hogy a hitoktatást beossza és rendezze. Az ifjúsági istentiszteleteken, melyeket a képviselő-testület erre vonatkozó határozatánál fogva 1902. január 1-től orgona- és énekkíséret nélkül tartottak meg, a tanulók „felfogásukhoz mért” prédikációkat hallhattak, így nem csak értelemben, hanem lelkileg is egyre jobban épülhettek.

1903-ban az iskolaszék minden erejével azon fáradozott, hogy iskoláját végre nyilvános polgári leányiskolával gyarapíthassa. Az első, aki az ismétlőtanfolyamok polgári leányiskolává történő átalakításának ötletét az iskolaszék 1903. április 6-án tartott ülésében felvetette, *Weisz M. Ignác* iskolai gondnok volt. *Dr. Réthi Ede* ezt a javaslatot pártfogolta, sőt, kijelentette, hogy az egészségtan tanítását szívesen felvállalja. Ezután *Szépre* bízták az iskola tervezetének kidolgozását, ami az iskolaszék május 3-án tartott ülésére el is készült. Az iskolaszék elfogadta a tárgyalások alapjául, egy bizottságot kért fel, hogy készítse egy olyan tervezetet, amit majd javaslatként fölterjeszhet a képviselő-testülethez. Ezt a munkát *Weisz M. Ignác*, mint indítványozó, végezte a bizottság többi tagjának közreműködésével. Az iskolaszék a javaslatot május 12-én tartott ülésében elfogadta, és fölterjesztette a képviselő-testülethez. A május 22-én, 26-án és 27-én tartott közgyűlésben pedig, *dr. Réthi Ede* iskolaszéki elnök és *Weisz M. Ignác* meggyőző fellépése után egy ellenszavazattal elfo-

Dr. Hoffer Ármin.
(Veszprémi Zsidó Archivum)

gadták, „hogy ezen ismétlőiskolánk nyilvános polgári leányiskolává reorganizáltassék, minek végrehajtásával az iskolaszéket megbízza.”

Tanerőkkel, helyiséggel, taneszközökkel és tanszerekkel a hitközség már rendelkezett a modern iskolaépületben. A hitközségnek két olyan tanítója volt, akiket a polgári iskolában alkalmazhatott: *Szép Lipót*, aki középiskolai tanári oklevéllel is rendelkezett, *Szigeti Sámuel* hitközségi titkár, a harmadik tanárt a hitközség az állami kereskedelmi iskola tanárai közül alkalmazta óraadói minőségben, a többi órát az elemi iskola tanestülete látta el.

Az iskolaszék az előljárással együtt 1903. június 3-án fölterjesztette a minisztériumhoz az iratokat, ahol a vallás- és közoktatásügyi minisztérium 1903. július 22-én keltezett rendeletével „a veszprémi Congr.

izr. polgári leányiskolának 1903/4. tanévben leendő szervezését tudomásul veszi”, tehát nyilvános jellegűnek elismerte. Így 32 évig folytatott kitaró munka, fáradozás, rengeteg akadály leküzdése után végre létrejöhett a Veszprémi Izraelita Polgári Leányiskola.

Dr. Spitzer Mór Lilly és Ella nevű lányainak kezdeményezésére 1903. január 17-én zeneestélyt rendezett a hitközség, amely a „Hochmuth Ábrahámné” Krajcáregy-let javára 340 koronát jövedelmezett. Ám az egyesület oszlopos tagjának és második elnöknőjének, Rothauser Rudolfnének 1904. február 14-én bekövetkezett halála mindenkit gyászba borított. A boldogult 1200 koronát hagyományozott a hitközségnek, hogy „Rothauser Rudolf és neje Breisach Júlia” nevű alapítványként kezelve, a kamatokat évente két szegény, szorgalmas tanuló között kiösszák. A Krajcáregy-letnek hagyományozott 300 koronát pedig az egyesület elnöksége tisztelete jeléül külön kezelendőnek tekintette, és 200 koronával megtoldotta. Ennek az 500 koronának a kamatait az egyesület elnöksége a halálozás évfordulóján az iskola egyik szegény és jó tanulójának juttatta évente.

1904-ben *dr. Halasy Vilmos*, volt megyei főorvos és a hitközség egyik kiváló tagja is elhunyt. Ő 1866-tól 1890-ig először mint az iskolaszék tagja, később pedig mint ennek elnöke, áldásos befolyást gyakorolt az iskolaügyre. Ez év január 14-én Papp Sándor királyi tanfelügyelő látogatta meg az iskolát, június 19-én, valamint a

következő év március 17-én pedig Kirchner Béla szakfelügyelő, mindketten megalégedésüket fejezték ki az új polgári iskolában tapasztaltak fölött.

1905-ben óraadói minőségben *Vaszary Béla* felső kereskedelmi iskolai tanárt is alkalmazták. Ugyanebben az évben ünnepelte meg az elemi iskola fennállásának századik évfordulóját, erre az alkalomra írta meg az iskolaszék megbízásából *Szép Lipót* az iskola 1805–1905-ig terjedő történetét, ami aztán nyomtatásban is megjelent. Egy év múlva óraadóként *Szigeti Olga* tanárnő is tanított a polgári leányiskolában.

1907. június 13-án Neumann Lajos indítványozta a képviselőtestületi közgyűlésen, hogy a hitközség szüntesse be a polgári leányiskolát. Indítványát a három pontban indokolta meg:

1. A tandíjat fizető tanulók száma évről-évre csökken;
2. csak óraadó tanerők működnek és állandó tanerőkre az egyre rosszabbodó viszonyok között gondolni sem lehet;
3. a polgári iskolában működő egyik tanító pár év múlva nyugdíjba megy, helyette pedig a gyermekek állandó fogyó létszáma következtében más tanítót nem alkalmazhatnak.

Ezzel szemben az iskolaszék jelentésében kimutatta, hogy a polgári iskola fenntartása nemcsak hogy nem került külön pénzébe a hitközségnek, de 700-800 korona hasznot is hozott.

A képviselő-testület az iskolaszék álláspontja alapján 1907 szeptemberében az iskolát újra megnyitotta, de a tanév végén kapui mégis végérvényesen bezárultak. 1908-ban már csak 120 gyermek járt az elemi iskolába, ami rendkívül hátrányos volt a hitközségre nézve, csupán *Krón Mór*nak és *Székely Józsefné*nek engedélyeztek fizetés-kiegészítést, habár ezt *Barta Fülöp* és *Szigeti Sámuel* számára is kérték. Ebben az évben ment nyugdíjba *Szép Lipót*, majd nem sokkal később *Szigeti* is.

1910-ben óraadói minőségben az iskolához került *Spitzer Margit*, aki *Székelyné*t helyettesítette. 1912-ben *Weisz Lipót* a saját költségén egy téli templomot rendezett be. Ebben az évben ment nyugdíjba *Barta Fülöp*, aki 38 évig szolgált hűségesen a magyar-zsidó tanügyet és *Székely Józsefné*, aki 12 évig állt a hitközség szolgálatában. Helyükbe *Spitzer Margit*ot nevezték ki rendes tanítónőnek, *Engelberg Dezső* pedig kiegészítő tanítónak teljesített egy év szolgálatot. A következő évben a lovasbérényi *Neumann Sándort* választották meg rendes tanítónak. 1913-ban tehát már csak három tanítója volt az iskolának: *Krón Mór*, *Spitzer Margit* és *Neumann Sándor*.

1915-ben, az első világháború kezdetén befogadták a kereskedelmi iskola osztályait. Ám még ebben az évben az iskola épületét is lefoglalták katonai kórház számára.

Az 1919-es „szomorú emlékü tanácsköztársaság” az iskolát is nagy megpróbáltatás elé állította. Az iskola ugyan névleg állami kezelésbe került, de a járulékokat

A téli zsinagóga. (Jákói Bernadett kutatásából)

továbbra is a hitközségnek kellett fizetnie. A kommunizmus hónapjaiban a hivatalosan beszüntetett hitoktatást *dr. Hoffer Ármin* főrabbi látta el heti 12 órában, minden ellenszolgáltatás nélkül

A kommunizmus bukása után az eltávozott *Neumann Sándor* helyett a lőcsei zsidó iskola menekült igazgató-tanítója, *Kelemen Albert*, valamint három évig *Fesslné Rakovszky Jolán* állami tanítónő működött itt. 1922-ben mindkét ideiglenesen idehelyezett tanerő megbízatása lejárt, *Fesslné* az iskolaszék őszinte sajnálatára megvált az iskolától, *Kelemen* pedig hitközségi titkárként nyert alkalmazást, és ebben a minőségben egészen 1924-ig itt maradt.

1924 szeptemberétől kezdve *Varga Sámuel* nyugdíjas tanító, hitközségi titkár, mint hitoktató tanított az iskolánál. Mivel a tanulók létszáma rendkívül kicsi volt, *Spitzer Margit* tanította egyedül mind a négy osztályt. 1928-ban a növendékek száma egy második tanító alkalmazását tette szükségessé, amit a hitközség úgy oldott meg, hogy a hitközségi titkár a vármegye közigazgatási bizottságának engedélyével az iskolánál kiegészítő tanítóként működhetett. Ez év decemberében vált meg állásától *dr. Hoffer Ármin* főrabbi, sikeres, 27 évig tartó igazgatóság után, mert a kormányzó a budapesti rabbiképző intézet professzorává nevezte ki.

VII. A Kun-korszak (1929–1944)

1929 júniusában *Hoffer* főrabbi állását *dr. Kun Lajos* töltötte be, akit 1914-ben avattak rabbivá, majd a Pesti Izraelita Hitközség vallásánára lett. 1921-től a jászberényi hitközség főrabbi, enyingi anyakönyvvezető rabbi volt. Előterjesztésére újra rendszeresítették a szombat délelőtti gyermek-istentiszteleteket, 10 felnőtt jelenlétében. Az énektanítást, melyet a hitközség főkántora, Scherkovszky Zsigmond látott el, heti két órában tartották, a tornatanítást pedig heti három órára emelték fel.

Dr. Kun Lajos.
(*Magyar Zsidó Levéltár*)

Sajnos innentől rendkívül kevés anyag állt a rendelkezésünkre. Ám újságokban, könyvekben kutatva mégis sikerült néhány információt összegyűjtenünk, hogy milyen is volt az iskola nem sokkal a II. világháború előtt.

Megtudhatjuk, hogy a tanulók létszáma rohamosan csökkent (1944-ben például már csak 61 tanuló járt ebbe az elemi iskolába), ami azzal magyarázható, hogy a zsidó családok egy része más felekezetek iskolájába íratta be gyermekét. Így az 1930-as évek közepén az épület üres első emeleti termeit a polgári iskola 1-2. osztályos tanulói foglalták el. A kántor ekkor az iskolaépület földszintjén, a gondnok pedig a paplak földszintjén lakott. A békés együttélést a '44 tavaszától egyre szigorodó, zsidók elleni intézkedések zavarták meg.

1944 májusának végén az iskolából gettót alakítottak ki. Veszprémben 1944. június 1-jén hajnalban rendelték el a zsidóság gettóba zárását. Még a csomagjaikat sem pakolhatták össze. Innen június 14-én nagyjából hatszáz zsidó származású veszprémi polgárt vittek el a sárvári gyűjtőtáborba, ahonnan július 7-én csendőri kísérettel a belső vasútállomásra vitték ki őket. Itt férfiakat, nőket, időseket, gyermekeket marhavagonokba zsúfolva az auschwitzi haláltáborba deportáltak. Dr. Kun Lajos és felesége is közöttük volt.

Az ország, nemzet javát szolgáló embereket, akik oly sokszor álltak ki hazájuk mellett, most hirtelen semmibe vették. Minden fáradozásukat, munkájukat megvevették, hatalmas veszteséget okoztak esztelen pusztításukkal. Életeket, családokat, sorsokat tettek tönkre. Vajon hány Pillitz Benő, Simonyi Zsigmond, Bánóczi József kvalitású személyiség nőtt volna fel ebből a gyülekezetből? Erre a választ az elkö-

vetőktől az Örökkévaló fogja számon kérni – ez közös vallási és lelkiismereti meggyőződésünk, úgy zsidóknak, mint keresztényeknek.

VIII. A II. világháború alatt és után (1944–1974)

Az üres paplakot méltatlan módon a nyilasok, az iskolát pedig a keretlegények, majd később, 1945-ben orosz katonák foglalták el. Habár az épületet bombatalalat nem érte, a közelben ledobott bombák által létrejött légnyomás okozott benne károkat.

A deportált zsidóknak alig 10%-a jött haza Veszprémbe '45 májusa körül. Szinte csak a férfiak, erős, fiatal nők éltek túl a Soá borzalmait. A zsidó polgárok, akik visszatértek Veszprémbe, már nem tudták fenntartani a zsinagógát, s felajánlották ezt az állam részére.

Az iskola azonban egy felújítás után visszanyerte eredeti rendeltetését. 1952-ben a II. Számú Állami Általános Fiúiskola diákjai foglalták el az immár nyolc tantermes épületet.

Fekete Lajostól, a Dózsa György Általános Iskola volt kémiatanárától – aki egy éven keresztül a II. számú iskolában is tanított – tudunk meg még néhány érdekességet. Az iskolaudvar nagyon meredek volt, maga az épület pedig ekkorra már rég nem volt jó állapotban. A parkettás tantermek rendkívül magasak voltak. Nyolc évfolyam diákjai tanultak itt, mindegyik évfolyamban A és B osztályban, melyeknek létszáma körülbelül 30 fő körül mozgott.

1969-ben az iskola utcai frontját lebontották. Ennek megmaradt részében elképzelhetetlen körülmények között folyt a tanítás. A '70-es években „kipakolták” az utcára az iskolát, az irodalmi könyvtártól az iskola levéltáráig szinte mindent kidobáltak. Később 5000 értékes könyvre bukkantak rá ezek közül. Majd 1974-ben végleg lebontották az iskolát, a paplakkal és a zsinagógával együtt...

Egyvalami azonban mégis megmaradt belőle. Az iskola pompás vaskapuját a bontáskor eltávolították. Keller Antal, a Szilágyi Erzsébet Általános Iskola akkori igazgatója talált rá a megrongálódott kapura. Miután felismerte, pártfogásába vette, elindította a felújítását. Az ÉPGÉP dolgozói rendbe hozták, majd az Iskola utcába ékelték be.

2014-ben a kapu a Magyar Holokauszt Emlékév alkalmából kétmillió Ft-os támogatást nyerve, Dienes Attila munkája által fel lett újítva. Mementóként visszaállították (majdnem) eredeti helyére, a Brusznai úti kanyar mellé, ahol azóta is áll, emlékként, felidézve az egykori Veszprémi Izraelita Elemi Népiskola éveit, a tanárok áldozatkész munkáját, a nehézségeket, de az azokból való kiutat és a boldog gyermekzsivajt is.

A kapu. (www.veol.hu)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- UJVÁRI Péter: Magyar Zsidó Lexikon (1929-es kiadás)
- SZÉP Lipót: A Veszprémi Izraelita Hitközség iskolájának története, 1805–1905. Veszprém, 1905.
- KUN Lajos: A veszprémi zsidóság múltja és jelene. [Karcag] 1932. 188 o.
- Veszprémi Hírlap, 1944. április 16. 3. o.
- Veszprémi Hírlap 1934. XLII. évfolyam 2. szám 7. o.
- KOVÁTS Sándor: Iskolatörténeti kalauz. Veszprém, 2000. 63. o.
- DARCSI István: Sétál a család Veszprémben – A zsidó múlt nyomában. = Veszprémi 7 Nap, 2014. október 24.
- MÁTHÉ Éva (összeáll.): Mesélő házak, mesélő emberek. Veszprém, 2005. 27–32. o.
- MÁTHÉ Éva (összeáll.): A zsidóság szerepe Veszprém polgárosodásában. Veszprém, 2002.
- SCHER Noémi: A zsidó gyermekek oktatása a dualizmus kori Veszprémben
- GONDA László: A zsidóság Magyarországon, 1526–1945. Budapest, 1992. 288 o.
- CSÍKI Tamás: A zsidóság városokba telepedésének és gazdasági térfoglalásának néhány sajátos-sága Észak-, Északkelet-Magyarországon (<http://mek.niif.hu/02000/02097/html/csiki.htm>)
- Facebook: Veszprémi Zsidó Archivum; Veszprémi Helytörténeti Album; Bajcsy Kettesiskola Zsidóiskola emlékdoldal
- www.tortenelemklub.com
- <https://sites.google.com/site/jewishrootsveszprem/Home>
- www.hdke.hu
- www.vehir.hu
- www.melamed.hu
- Wikipédia, a szabad enciklopédia

JEGYZETEK

- ¹¹ Zapletán (Zalavári) építész: Zalavári neve ma is él Veszprémben. Zalavári István építész városunk neves szakembere.
- ¹² „...áldomásos ünnepséget rendeznek”: Ez egy korabeli szokás volt, ha egy épület elérte azt a magasságot, hogy megkezdődhetett a tetőszerkezet elhelyezése, akkor a legnehezebb munka elkészülésének öröme az építető megajándékozta a kőműves-pallért, de gyakran az összes kőművest és napszámot is (Pallas Nagylexikon: Bokréta-ünnep).

ÉRTÉKTÁR

K I V O N A T

Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottságának
2014. szeptember 17-én megtartott üléséről készült jegyzőkönyvből:

Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottságának
12/2014. (IX.17.) határozata
a „Veszprém város közkútjai, Veszprém vízellátása, Bolgár Mihály szellemi
öröksége” mint kulturális örökség
Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktárába történő felvételéről

Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottsága megtárgyalta a „Veszprém város közkútjai, Veszprém vízellátása, Bolgár Mihály szellemi öröksége” mint kulturális örökség című felterjesztést és az alábbi döntést hozta:

1. Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottsága egyetért azzal, hogy a „Veszprém város közkútjai, Veszprém vízellátása, Bolgár Mihály szellemi öröksége” mint kulturális örökség a veszprémi Települési Értéktárba felvételre kerüljön.
2. A Bizottság felkéri a Bizottság elnökét, hogy a döntés közzétételéről, valamint a felterjesztő értesítéséről gondoskodjék.

Határidő: 2014. szeptember 30.

Felelős: Brányi Mária alpolgármester, Bizottsági elnök

Végrehajtásért felelős köztisztviselő:

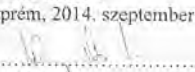
Perlaki Claudia kulturális csoportvezető, Bizottsági titkár

Brányi Mária s.k.
elnök

A kivonat hiteles.

Veszprém, 2014. szeptember 17.

Sótónyi Mónika
jegyzőkönyvvezető

Kovács Győző Gyula: Veszprém város közkútjai, Veszprém vízellátása, Bolgár Mihály szellemi öröksége¹*Vízkérdés Veszprémben*

A 19. század második felében, utolsó évtizedeiben Veszprém vízellátása egyre nagyobb nehézségekbe ütközött. A Séd folyó és az ásott közkutak (források) vízhozama számottevően csökkent, ugyanakkor a vízigény fokozódott. A lakosság számának növekedésével párhuzamosan kialakult egy jómódú kereskedő, vállalkozói és alkalmazotti (hivatalnok) réteg, akik a vizet már nemcsak ivásra és a háztartási szükségletek kielégítésére, hanem fokozódó mértékben higiéniai célokra is használták. A korabeli „nagyüzemek” – szikvíz üzem, téglagyár, szűrposztó-gyár, cementgyár, stb. – bár alig haladták túl a manufaktúrális kereteket, viszonylag sok vizet igényeltek. Ezekben az évtizedekben fokozódott az építkezési kedv is, ez szintén növelte a víz-igényeket. Egyre visszatérőbb gondot jelentett a keletkezett tüzek oltásakor a kellő mennyiségű víz hiánya.

„Veszprém zöme négy kopár mészsík dombra van építve s csak jelentéktelen része terül el a Séd folyó mentében. A völgyben lakóknak kijut ugyan a vízből néha bőven is, de annál nagyobb hiányát érzi a város túlnyomó része.” – írta Bolgár Mihály² 1889. október 20-án a VESZPRÉMI KÖZLÖNYBEN megjelent cikkében. Említést tesz a város két nagyobb taváról, amelyek az *„utcákon összegyülemlt s minden mocskot magával söprő esővízből állnak. – E piszkos fertőből itatják a környékbeli lakók marháikat, télen innét szállítják a jeget vendéglőseink, sőt az apróság nyáron tengeri fürdő gyanánt használja.”*

Ezekben az években, Veszprémben általános és mindennapos a vízhiány. *„Dicséretre méltó buzgalommal igyekszik ugyan a városi magistrátus közkutak ásásával s mesterséges tavak készítésével pótolni a hiányt, mégis csak részben van segítve a bajon.”* – írja, és azonnal példával is szolgál a közkutak környéki állapotokról: *„Közkutaink előtt estéenként valóságos szoknyás sereg vív és csatáz a vízért, mossák és szapulják gazdasszonyaikat, mialatt a tensasszonynak otthon elég ideje van megpukkadni mérgében. – Még ezen közkutak környékei is irigylésre méltók, mert legalább nem kénytelenek 50–60 méternyi mélységből hordani föl a mindennapra szükséges ivóvizet. De annál siralmasabb azon városrészek helyzete, hol a természeti akadályok teszik lehetetlenné az ily közkutak fúrását.”*

Külön fejezetet szentel a vár és főutca lakóit ellátó, a Benedek-hegy tövében elhelyezett *„primitív s minden porcikájában ódon”* Tumler-féle vízműnek, mely kora ellenére is megfelelő pontossággal végzi hasznos munkáját. Röviden leírja a vízmű szerkezetét, működését. A víz húzó gép után bemutatja a hozzá kapcsolódó vízvezetéki rendszert is. A vízkérdés megoldására, a városnak tiszta és egészséges vízzel való ellátására (ekkor még hosszabb indoklás és elemzés nélkül) a követke-

zöket javasolja: „Veszprémnek kellő mennyiségű ivóvízzel s a kor igényeinek megfelelő vízvezetékekkel való ellátása tehát természeti akadályokba nem ütközik s csupán a pénz és idő kérdése. Ha már Veszprém polgárai egy közkút fúrásáért is emléktáblát állítanak egyeseknek, mennyivel nagyobb hálára számíthatna az, ki az egész várost egyszer s mindenkorra megszabadítaná e nyomasztó szükségétől.”

Bolgár Mihály

Bolgár Mihály
(1861–1895)

Azonnal felmerülhet a kérdés, ki is volt Bolgár Mihály, mely „városi hivatal” képviselője, aki – Veszprémben először – nyíltan foglalkozott a víz-kérdéssel, kendőzetlenül tárta fel a város vízellátási anomáliáit, kritikát fogalmazott meg a városi eljárásról – és részben a városi lakosság felé is – amiért a meglévő kutakat nem kellően kezelik, egyeseket elhanyagolnak, szennyeznek. Szorgalmazta, hogy a város határában bőven található tiszta és egészséges ivóvíz, egy kiépítendő vízvezeték segítségével eljusson valamennyi városlakoshoz. Küzdelme, írásai, példamutatása segítette a veszprémieket a „víz-vezetési mű” létrehozásához.

A VESZPRÉMI KÖZLÖNY 1885. augusztus 23-i számában olvashatjuk az alábbi egyszerű híradást: „A veszprémi róm. kath. főgymnasiumhoz áthelyezett új tanár nt. Bolgár Mihály, kegyes-tanítórendi áldozópap úr, e hó 19-én este érkezett meg városunkban. Isten hozta!” – Valószínű, hogy ekkor még nagyon kevés veszprémi újságolvasó kapta fel a fejét erre a hírre, és gondolkodott el azon, hogy az új jövevényt néhány év múlva a főgimnázium köztisztelőben álló nevelőjeként, a veszprémiek szeretve-tisztelt tanítójaként fogják emlegetni. Rövid idő alatt példakép lett, életével, munkájával, tanításaival példát adott ifjúnak, idősnek egyaránt. Erre utal Vargyas Endre királyi tanfelügyelő is, amikor a következőket írta a VESZPRÉM³ hasábjain, tudósítva Bolgár Mihály korai haláláról és temetéséről: „A gyászmenet imponáns volt. Részt vett benne, tanítók s tanáraik vezetése mellett, az összes iskolák növendéksége. Megjelentek a klérus, a m. kir. honvédség, a vármegye, a város, a kir. törvényszék, a királyi hivatalok, az egyletek és társulatok személyzetei, a város nagyszámú előkelő hölgyvilága, a nagy közönség örege, apraja nem- és valláskülönbőség nélkül.”

Takács József igazgatóvá történő kinevezése után, 1888 októberétől ő végezte a gimnáziumban a meteorológiai méréseket és megfigyeléseket. Tevékenysége nem merült ki az észlelt adatok feljegyzésében, kereste az összefüggéseket az egyes meg-

figyelt jelenségek között, tudományos dolgozatokat írt, az eredményeket beépítette felolvasásai anyagába. Érdeklődése fokozatosan a veszprémi „vízkérdés” megoldása felé fordult, kutatásait „búvárlatait” ebben a tárgykörben folytatja nagy buzgalommal. Első értekezése ebben a témában 1889. október 20-án jelent meg „Vízkérdés Veszprémben” címmel.

Veszprém közkútjairól, a régi és leendő új vágóhídról, mint két szennyező forrásról

1890 áprilisában Bolgár Mihály Veszprém közkútjait⁴ mutatta be, vette górcső alá. A felsoroláson túl kitért a kutak vízminőségére, használhatóságára, kritikákat fogalmazott meg a városi hatóság számára, vétkes mulasztással vádolva meg az illetékeseket, a meglévő kutak elhanyagolt állapota miatt. A kutakat egyenként bemutatva kitért azok vízbőségére, állapotára, szennyezett vagy tiszta voltára, végül megállapította, hogy „*a természet, daczára városunk mostoha fekvésének – eléggé gondoskodott jó, bő, és egészséges vízfőkről. Más kérdés azonban az: vajon a város lakossága gondoskodik-e ezek kellő tisztántartásáról s megőrzéséről?*” A válasz meglehetősen elszomorító, de mielőtt kimondaná a végső ítéletet, bemutatja a vizek szennyezésének lehetséges módjait és felsorolja, hogyan lehet és kellene ezek ellen védekezni. Figyelemre méltó a cikk zárómondata: „*Ha más pénzén kutakat ásatni érdem, akkor a meglevőknek a végpusztulásig való elhanyagolása bűn. Vagy talán azért történik mindez, hogy a kötelességteljesítés is érdemnek tűnjék fel.*”

Egy héttel később az építendő új vágóhíd tervezett helye ellen emelt kifogást a VESZPRÉMI KÖZLÖNY hasábjain.⁵ Bemutatta a régi és az új helyszínt, a környezet beépítettségét, a hidrológiai és meteorológiai viszonyokat, kiemelten a széljárásra (a terület szellőzésére), a bűzös levegő terjedésére. „*A víz még csak hagyján, de a levegő! A hol hulladék van, ott bűz is van, ennek pedig terjedését megakadályozni emberi hatalommal nem lehet, annál kevésbé pedig előre kijelölt úton vagy csatornákon levezetni. Én pedig a helybeli meteorológiai állomás hétévi tapasztalataira támaszkodva, bátran merem állítani, hogy e légrontó és dögletes bűz, többször fogja elborítani a város lakott, mint lakatlan területeit. Mostani helyén a nyugati és délnyugati irányból fúvó, s így összes szeleink 52%-a volt csak veszélyes a környékbeli lakosság egészségére; de ez is sokat veszített intenzitásából a nagyobb távolság miatt. [...] Nem azt akarom én mondani mindezekkel, hogy a vágóhíd mostani helye kifogás nélküli, korántsem! De igen is azt, hogy a város közegészségügyi bizottsága által újonnan kiszemelt hely még a réginél is rosszabb, s ha már egyszer azt elítélték, annál inkább el kell vetniök ezt; mert míg a régi csak a vízünket, addig emez a vízzel együtt levegőnket is tönkre fogja tenni.*” Talán ezek az érvek is hozzájárultak ahhoz, hogy az új vágóhíd tervei – igaz csak átmenetileg – lekerültek a napirendről.

A kútvizek vegyelemzése, Veszprém-város csatornázottsága

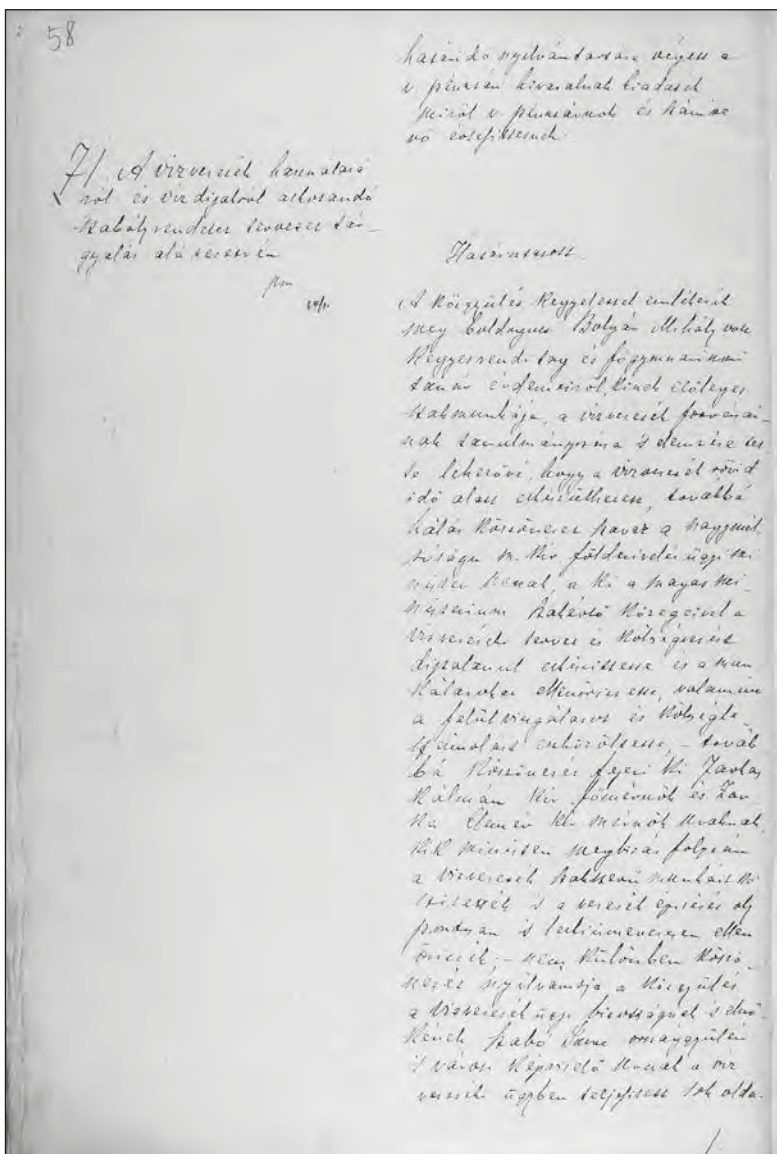
A vágóhíd tervezett helyéről alkotott sommás vélemény után, az újság következő számában folytatta a kutakról megkezdett értekezését, bemutatva azok vízminőségét⁶ egészségi szempontból. A dolgozat első részében általános ismereteket nyújt az olvasónak a vizekben található természetes és szennyező anyagokról, azok tisztaságáról, kitérve a földalatti és forrásvizek milyenségére, illetve néhány mondatban leírta a vizsgálat módszerét is. A vizsgálat eredményeit táblázatba foglalta azért, hogy „bárki is alapos következtetést vonhasson vizeink minőségére.”

Bolgár Mihály a kutak, források helyszíni vizsgálatánál találkozott azok közvetlen vagy közvetett szennyező forrásaival, a talajvizek szennyezettségével, amelyek fő okát a város csatornázottságának⁷ hiányában mutatta ki. Megállapította, hogy a csatornázás ügye Veszprémben még nem oly életkérdés, mint a világvárosokban, de hiányát mégis nagyban megérezzük. Nem kerülte el figyelmét a Vár csatornázatlansága sem, a kritika talán itt a legélesebb. „Messziről tekintve, városunk főekességét a vár képezi, de csak messziről, mint mondtam, mert ha valaki közelebről veszi szemügyre, az oldalain lefolyó nyílt csatornák rögtön tönkre teszik az összes esztétikai hatást. – Ily csatornát a hosszú-utcái oldalon hetet, az északin pedig négyet, illetve újabban hármát láthat a figyelmes szemlélő. Ezen tíz szennyes árok egyikét már közegészségügyi bizottságunk is felfödözé s dicséretre méltó eréllyel fáradozik megszüntetésén. – De hol marad a többi kilencz? Hol a városnak többi kéthatmad része? Örömmel üdvözöljük a közegészségügyi bizottság erélyes fellépését, de elvárjuk s méltán, hogy céljuk kivitelében a köz- s nem a magán érdekek vezérlendik s bátran fognak szembeszállani az ellenkezőkkel.”

Öt évvel Veszprémbe érkezése után Bolgár Mihályt sokan ismerték, tisztelték és szerették. Az újságot olvasók ismerték tanulmányait, amelyek könnyed, olvasmányos módon szóltak a természet mindennapi csodáiról, az időjárás különböző jelenségeiről. Megismerhették vitakészségét, amikor harcba szállt a hatalmasságokkal és a tudomány eszközeivel bizonyította be felelőtlenségüket (haszonnyerésüket) a Sió-zsilip kezelésével kapcsolatban. A gimnázium tanáraként tisztelték és rajongtak érte diákjai, akiknek egészséges és korszerű nevelését mindennél előbbre tartotta. Ismerték és szerették azok a felnőttek is, főként a város iparos körei és intelligenciája, akik eljártak a vasárnaponként tartott előadásaira (felolvasásaira), az ún. felnőttek oktatására.

Veszprém hidrográfija. Javaslat a vízkérdés megoldására

Bolgár Mihályt politikai meggyőződése a függetlenségi és 48-as párthoz húzta és választások idején egyike volt a veszprémi kerület leglelkesebb agitátorainak, emiatt a rend vezetősége Szegedre „számúzta” az ottani gimnáziumba tanárnak. Nem csoda, hogy áthelyezésekor a lapok⁸ a várost ért veszteségről beszéltek. Szerencsére

Közgyűlési jegyzőkönyv, amelyben határozatra emelik Bolgár Mihály érdemeit a vízvezetéki előmunkálatok során.

(MNL VeML, Veszprém város közgyűlési jegyzőkönyve)

a „politikai számúzetés” csak egy évig tartott és a veszprémiek örömmel üdvözölték⁹ Bolgár Mihály visszatérését. Még szegedi tartózkodása alatt kezdte el

közölni „Veszprém hydrographiája” címmel a VESZPRÉMI KÖZLÖNY azt a nagyszabású cikksorozatot, amely a tudós paptanár e témában végzett kutatásainak¹⁰ eredményeit tartalmazta, remélve, hogy „*a mű sok jó tanáccsal fog szolgálni városunk előljáróságának, a mely bizonyára örömmel üdvözli a szép munkát, de sok hasznos utasítást ad egyeseknek is, főképpen annak a 115 kúttulajdonosnak, a kiknek vizét a tudós tanár vegyelemezte.*”

Az első rész¹¹ „A jó, tiszta és egészséges víz” címet viseli és keres választ arra, hogy „melyik is tulajdonképpen a jó víz?” Leírja, hogy kútvizünk tanulmányozásánál bő alkalma volt tapasztalni, milyen nehéz kiismerni az emberek ízlését. A helyszíni „terepszemlék” során arra a következtetésre jutott, hogy „*egyszerű észleletek s tapasztalatok nyomán megállapítani az ivóvíznek egészséges voltát, sok nehézséggel jár; nincs más hátra, mint az, hogy a vizeket tudományos vizsgálatok alá fogjuk, s vegyelemzéssel derítsük ki, hogy voltaképpen mik is a benne foglalt s érzékeink által észre nem vehető alkatrészek, s mennyire befolyásolhatják ezek egészségünket.*” Mielőtt a vizek tudományos vizsgálatát az olvasó elé tárná, a cikksorozat második részében¹² arról értekezik, hogy milyen idegen alkatrészek találhatóak a vízben.

A dolgozat következő része¹³ „Veszprém kútvizének vegyelemzése” címet viseli és részletesen bemutatja azokat a módszereket, amelyekkel a munkát elvégezte. A szilárd alkatrészek (szennyeződések) kívül vizsgálta a vizek klór, salétromsav és ammónium tartalmát, megmérte a kutak mélységét és szintméréseket is végzett. Az adatokat a vizsgált 115 kútra – részben a Séd folyásának irányát követve – táblázatos formában tette közzé.

A táblázatok alapján Veszprém kútvizére az alábbi következtetéseket vonta le: „*A vizsgálat alá vett 96 kútból csak 27-et találtam olyant, a melyeken a talaj vagy egyéb helyi fertőzések erős nyomai ne lettek volna felismerhetők. Ezen 27 közül 19 a városon kívül, 4 a Séd folyó partján s csak 4 fekszik a város lakottabb területén; a többi pedig azon arányban romlik, a mint beljebb megyünk a városba. Legjobban el vannak rontva: a Buhim-, Árva-, Kereszt utcák s a Gizella tér körül fekvő kutak. Semmivel sem jobbak a Kaszárnya-, Laktanya-, a Rozmaring- s Vágóhid utcában levők. Teljesen fertőzött a csapószeri rész talajvize, hasonlóképpen a Hosszú-utca felső része, a Felső utcai mellék csatornák a főcsatornába való ömléséig s ezzel összeköttetésben a Rózsa-, Virág-, Horgos-, Szegfü-, Jeruzsálem-, Iskola- és Üri-utcák, a Szt.-Anna és Koma-kút terek, nemkülönben a püspöki díszkert alatti kertek kútjai.*” Részletesen elemzi az egyes kutakat, csoportokba osztva azokat a szennyeződések típusai szerint. Kitér a talajvizek összefüggéseire, elhelyezkedésére a város alatt, mozgási irányaira és nem utolsósorban az egyes körzetek szennyezettségére is.

A dolgozat utolsó fejezete a vízkérdés¹⁴ megoldására tett javaslat, amelyet későbbi műveiben finomított ugyan, de lényegét tekintve végig hű maradt ahhoz a gondolathoz, hogy kutak ásása helyett vízemelő gépek segítségével kell és lehet

eljuttatni a tiszta, egészséges vizet a város lakosaihoz. Mielőtt a részletes technikai megoldásokat az olvasó elé tárja, ismét kitér a város elégtelen és hanyagul elvégzett csatornázottságára, mint a fő szennyező-forrásra, ugyanakkor nem elégszik meg a hibák, helytelenségek bemutatásával, megmutatja azon módokat és eszközöket is, amelyekkel a meglévő bajokon segíteni lehet: *„A talaj s egyéb helyi viszonyok szerint, minden város más és más módhoz fordul vízszükségeinek kielégítéséhez. – Négy módon lehetséges pedig ezt elérni: 1. Kellő számú kutak ásatása által. 2. Mély artézi kutak fúrása által. 3. Távoli és erős forrásvizek egybegyűjtése által, végül, ha közelben található kellő mennyiségű és jó víz, gépekkel való fölhajtása által. Nézzük ezeket egyenkint, hogy melyik is vezetne célhoz legkönnyebben Veszprémben.”*

Ezután sorra veszi és bemutatja az egyes vízszerezési módokat és végezetül megállapítja: *„Nincs tehát más hátra, mint a negyedik módhoz fordulni; vagyis vízemelő-gépek segítségével hajtani föl a vizet egyes helyekre. – Ez pedig már csak azért is könnyen kivihető, mivel a város igényeinek bőven s folytonosan eleget tudnának tenni. Kérdés, hogy miként?”*

Elsőként a Vár és a fő utca¹⁵ vízellátásának megoldásáról ír, hiszen itt már van egy *„vízi mű, mely nem csak a vár lakóinak, hanem a kispiac jórészének is hűségesen szolgáltatja a mindennapi ivóvizet.”* – Már amikor szolgáltatja, mert gyakori a meghibásodás az ódon szerkezeten, illetve a felhajtott vízmennyiség sem fedezi a szükségletet. A Várkút bemutatása után visszatér a Tumler-féle vízmű részletes bemutatásához és megjegyzi: *„Sokszor s hosszasan elnéztem én e hitvány gépezetet s nem győztem rajta eléggé csodálkozni, hogy daczára ütött-kopott bordáinak, mégis hogy bír annyit is tenni, mint a mennyit tesz.”* A gépezet után a csöveket, tartályokat, kifolyókat veszi sorra nem minden kritika nélkül.

Bolgár Mihály a város többi részére is gondolt, hiszen a Vár és a fő utca *„alig teszi egy negyed részét a városnak, így tehát a lakosság háromnegyed részének vízszükségletén még mindig nem lenne segítve a várbeli vízvezeték által.”* Megoldási javaslata a következő: *„A Temetőhegyen és Csapószeren még nem lenne valami nagy feladat segíteni. – Ha az úrkúti forrás oly bő vizet bírna szolgáltatni, hogy még ezen városrész igényeinek is meg tudna felelni, a nyomó szerkezet kellő beállítása által e város része fölé is könnyen fölhajtható lenne a víz ugyanazon vízi művel. Ellenkező esetben pedig ott van a Jesovics vagy kamarás malom. Ezen malom környéke oly jó s bő ivó vizet tartalmaz, hogy sohasem kellene félni attól, hogy szárazság idején fölmondaná a szolgálatot; mert végső esetben, alig száz lépésnyire folydogál a fejes-völgyi forrás bő vize; csak egy pár kapa-vágásokba kerülne ezt ide terelve, pótolni a szükségletet. – Ezen malom erejével egy csövön a Sintérdombra, másikon pedig a temetőhegyre lehetne aránylag kevés költséggel nyomtatni a vizet. – Ez által pedig a városnak majdnem fele láttatnék el ivó vízzel.*

Sokkal nagyobb akadályokba ütközik már (a) Cserhát és Vásártér víz-szüksége-

tét megszüntetni. Mivel pedig éppen ez a terület az, hol a talajvíz vagy éppen nem, vagy csak rendkívüli mélységben lelhető fel, itt költséget kímélni nem lehet, de nem is szabad. Fojt malma elég alkalmas lenne ugyan erre, csakhogy itt nincs jó és bő víz; Pozsgai malmánál lenne víz és fölös erő, csakhogy az meg már messze van. Nincs tehát más hátra, mint az, hogy a Völgyi kút mellé egy kis lokomobil állíttassék s ezen kútnak rendkívül bő vízből láttassék el a város ezen igazán mostoha része. Nagyon ajánlatos lenne még, ha a Jeruzsálem hegynek is ily gőzgép szolgáltatná a vizét a fejes-völgyi forrásból.”

Az 1892. február 21-én kezdődött és szeptember 11-én befejeződött cikksorozat végső konklúziójaként és megoldási javaslatként megállapítja: „Ha valaki végig tekint Veszprém hegyes-völgyes területén, könnyen meggyőződhetik arról, hogy itt az egész város vízszükségletén egy vízerőművel segíteni sehogy sem lehet, s legkevesebb ezen négy helyen felállított vízmű által oldható meg sikerrel a vízkérdés; de semmi esetre sem kutak fúrása által.”

Az 1892–93. évek fordulóján Veszprémben a vízhiány egyre elviselhetetlenné vált, és dr. Óvári Ferenc mint „városi polgár” nyílt levelet tett közzé a VESZPRÉM-ben, kezdeményezve a városi vízvezeték mielőbbi kiépítését. „A vízhiány városunkban napról-napra érezhetőbb. A piaci és várbeli kutak hetek óta üresen állanak, s a piaci és e körüli, nemkülönben a várbeli házak tulajdonosai kénytelenek vízszükségletüket a városon kívül fekvő, be nem fedezett, vödrökkel el nem látott sintérekűtről, vagy Völgyi-kútról; vagy sajtározókkal a főispáni, vagy a vitézkútról meghordatni. [...] A vízhiány megszüntetése úgy közegészségügyi, mint köz- és tűzrendőri szempontból égető szükséggé vált. Kétségtelen dolog, hogy e kérdés megoldása kevés jó akarattal, s az illetékes érdekelt összes tényezők közreműködésével nem fog nagy nehézségekre találni. [...] Minthogy pedig a fertőző betegségek is mind sűrűbben lépnek fel városunkban; minthogy a meglévő kutak kihasználhatása körül is számos visszaélések és rendellenes üzelmek fordulnak elő; minthogy újabb kutak ásatása által kellő eredmény alig várható; minthogy a vízvezeték előnyei a nyílt kutak felett kétségtelenek és ajánlgatásra nem szorulnak; minthogy a maradiság és nembánomság ilyen közérdekű ügyben vétek számba megy; elhatároztam hogy a szűkebb körű egyleti és társadalmi útról a köz- és nyilvános útra térek át, s a vízvezeték létesíthetőségét a város közgyűlésén fogom javasolni.”¹⁶

Önálló mű: Veszprém meteorológiai viszonyai és kútvizeti

Óvári Ferenc óhaja, hogy Bolgár Mihály műve ismertté váljék teljesült, a tanulmány – kiegészülve a városra és környékére vonatkozó vízrajzi és meteorológiai viszonyokkal – az 1892–93. évi gimnáziumi értesítőben¹⁷ és különlenyomatban is megjelent és a későbbiekben alapot nyújtott a vízvezetéki források kiválasztásához, a vízvezeték megtervezéséhez. Az első részben röviden bemutatja a víz történetét,

majd áttér a Séd felső- és közép-forrásvidékének és geológiájának a bemutatására. Végigvezet bennünket a Séd legfelsőbb forrásvidékétől Herenden, Márkón, a csatári szőlőkön, Veszprémen és Jutason át egészen az alsó forrásvidékig. Részletesen a felső- és középső forrásvidékkel foglalkozik, amelynek területe 209 km², ebből 97,5 a felső és 111,9 a veszprémi forrásokra esik. Egyenként elemzi az elkülöníthető vízgyűjtő területeket, a vízvázalstókat a Séd és a Torna patak, a Balatonba ömlő patakok és erek, valamint a Gerence patak között. Részletesen foglalkozik a vidék geológiai viszonyaival, majd áttér a Séd forrásainak, forrásvidékének ismertetésére.

Bolgár Mihály külön fejezetet szentel a „légköri lecsapódásoknak”, vagyis a térség csapadékviszonyainak, majd részletesen elemzi a csapadékok területi eloszlását. A csapadékviszonyok feldolgozásán és elemzésén túl kitér Veszprém egészségi viszonyainak és klímájának (éghajlatának) számszerű bemutatására. A mű első része régi veszprémi meteorológiai feljegyzések felsorolásával zárul, amelyeket korabeli kútfőkből¹⁸ (elsősorban a Piarista Rendház Historia Domusából) gyűjtött össze, külön kiemelve az emlékezetesebb villámcsapásokat, földrengéseket és egyéb meteorológiai tüneteményeket, mint pl. holdfogyatkozás, napfogyatkozás, különleges szivárvány vagy északi fény.

A tanulmány második része a veszprémi vízkérdéssel foglalkozik. Az anyag a VESZPRÉMI KÖZLÖNY-ben megjelent részek szerkesztett, részben kiegészített változata és az alábbi fejezeteket tartalmazza: A jó, tiszta és egészséges víz; Idegen alkatrészek a vízben; Veszprém kútvízeinek vegyelemzése; A veszprémi talajvizek összefüggése; Vízkérdés.

A „program-értekezés” – ahogy Hanusz István említi Bolgár Mihály tanulmányát – felkeltette a tudományos körök érdeklődését, és a FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK-ben az alábbi méltatást¹⁹ jelentette meg róla. *„Ezt az adatgazdag munkát a szerző csak hosszasan levéltári kutatás, szabadban végzett vízmennyiség- és hőmérséklet-mérégetés, vízszedés és vegyi elemzés útján állíthatta össze, s vele nemcsak Veszprémnek tett hasznos szolgálatot, de a hazai geographiának is, mert e munkája becses anyagának még az elrendezés módja is mintául szolgálhat hydrographiai leírásnak és szükséges is az ilyen vízmonographiák szaporodása, mert az ivóvíz-kérdés társadalom-tudományi kérdéssé fejlett; sok hazai város hatósága jól tenné, ha e munkát megszerezné és irányt venne belőle, miképp kell jó vízhez hozzájuttatni a közönséget.”*

Ettől kezdve Bolgár Mihály „megkerülhetetlen” volt vízvezetéki kérdésekben. Beválasztották az üggyel foglalkozó bizottságokba, a minisztériumi képviselők kíváncsiak voltak véleményére. Erre utal az alábbi újsághír²⁰ is: *„E hó 12-én este a minisztérium küldötteti: Barca Károly műszaki tanácsos, Farkas Kálmán kultúrmérnök és Roth geológus városunkba érkezvén, Rainprecht Antal kormányzó felajánlotta részükre megys püspökünk vendégszeretétét. Másnap reggel 9 órakor a püspöki*

rezidenciában elő-értekezletet tartottak, Kováts Imre polgármester, Benkő István városi tanácsos, Bolgár Mihály és Lackó Dezső főgymn. tanárok és Pál Dénes nyug. mérnök társaságában.”

Az 1893. április 13–14-i tűzvész

Mielőtt azonban erre az „elő-értekezletre” sor került volna, 1893. április 13-án és 14-én szörnyű tragédia érte a várost, leégett a Cserhát, elpusztult 152 lakóház, számos melléképület. A kár meghaladta a 800.000 forintot. A tűzoltási, mentési munkálatokban részt vett a piarista tanári testület is, az idősebb tanulók Bolgár Mihály vezetésével. Általános volt a vélemény, hogy a tűzvész pusztításának fő oka a vízhiány, nem volt elég víz az oltáshoz és a szállító kapacitás is hiányzott. Erőteljes követelés fogalmazódott meg a lakosság részéről a városi előljáróság felé, hogy²¹ „amit apáink századok óta, e vízszegény városban elmulasztottak, meg kell most teremtenünk okvetlenül. Meg kell csinálni az általános városi vízvezetékét mindenáron. Fölhív rá a kormány²²; segít hozzá a nemes lelkű püspök²³ is. Dr. Óváry Ferencz propagálja azt a legcélszerűsőbb tervet, hogy a vámosi úti utaszháztól a városerdőbe vezető út mellett, a városerdőben levő roppant bőerű forráskút vize, alagcsöveken vezettessék e magaslatról (mely magasabban fekszik a várbeli kápolnánál is) úgy a Cserhát, mint a Jeruzsálem-hegyre s e városrészekben, az olasz városok mintáira legalább 4–4 óriási slagbazin (cziszterna) állittassék, ezen felül a friss víz állandóan csapos csöveken használtassék föl, e cziszternák fölött.”

Bolgár Mihály – aki ebben az időben a gimnázium bővítésének felügyeletét is ellátta – üdvözölte a megyés püspök felajánlását²⁴ és biztos volt abban, hogy „városunk közel 200 éves óhaja fog teljesülni nem sokára; mert vizet s vízvezetékét kapunk. A közelmúlt tűzvész alkalmával tett szomorú tapasztalatok megmutatták azt, hogy Veszprém város vízkérdése nem a 20–30 méter mélységű, drága és sovány víztartalmú kutak, hanem egyedül a rendszeres vízvezeték által oldható meg. Szerencsénkre eme nagy feladat megoldásához van emberünk is, Rainprecht Antal úr püspöki javak kormányzójának személyében. Mióta a vízvezeték ügyét ő vette kezei közé a siker biztosítva van, mert a város közügyei érdekében tett szolgálatai már eddig is fényesen igazolták azt, hogy ha nem is dicsekszik kalkulusaival, annál jobban dicsérik őt az általa kivívott eredmények.”

A hogyanra most nem tett javaslatot, óvott a felesleges vitáktól, a kivihetetlen javaslatok ajánlásaitól. „Hogy majd honnét és mi módon kapjuk vizünket, a fölött semmit sem kell búsulni, bízzuk azt csak egyelőre a kultúrmérnök úrra s ne vágjunk tervei elé holmi kivihetetlen módok ajánlgatása által. Helyi lapjaink mindegyike fölveté azt a kérdést a múlt heti számában, hogy miként is lehetne az úrkúti malom vízszükségletének kielégítésére fordítani? Időszerűtlen lenne tehát fölösleges ismétlésekbe s meddő vitatkozásokba bocsátkozni akkor, amikor még nem hallottuk a kiküldött mérnök úr véleményét.”

A városi vízvezeték ügyében fölmerült indítványok közül az egyik dr. Óvári Ferenc azon indítványa volt, hogy a barát-erdei „kút” vizét – olasz mintára – vezessék a városba. A vitába Bolgár Mihály is bekapcsolódott és helyszíni mérésekkel bizonyította annak ésszerűtlenségét.²⁵ Vitába száll azzal a képviselői állítással is, hogy ez a megoldás a legkevesebbe kerül az összes tervezetek közül. *„A többi tervezetetről nincs tudomásom, de annyit mondhatok, hogy ha egyáltalán létezik tervzet Veszprém vízkérdésének megoldásához, az csak olcsóbb s czélszerűbb lehet, mint ez.”*

Bolgár Mihály feladatának érezte segíteni a döntéshozók munkáját (beválasztották a rekonstruáló és vízvezeteki bizottságba, bár szavazati joga nem volt), ugyanakkor tájékoztatni a városi közvéleményt arról, miként lehetne gyorsan, költséghatékonyan segíteni a vízvezeteki problémán. A korábban részletesen bemutatott összefoglaló munkát a vízkérdésről még nem lehetett az illetékesek kezébe adni, megjelenésére a gimnáziumi értesítőben²⁶ még közel egy hónapot várni kellett, így újabb tanulmányban²⁷ fejtette ki véleményét arról: *„Miként oldható meg Veszprém vízkérdése?”*

Az újság²⁸ külön hírben köszöni meg Bolgár Mihály cikkét és ajánlja az illetékesek figyelmébe: *„A városi vízvezetékre vonatkozólag ft. Bolgár Mihály szaktudós professorunk által hírlapunkba írt s ma befejezett tájékoztató közleményei mindenestire oly bő s kimerítő adatokat tartalmaznak s a rendszeresítendő vízvezeték ügyéhez oly könnyed vezér fonalat nyújtanak, miszerint evvel úgy a rekonstruáló s a vízvezeték-üggyel megbízott bizottság, de bízvást a lejövendő hydrotechnikus mérnök munkáját is megkönnyítette. Hivatva érezzük magunkat, hogy nem csak hírlapunk irodája s nagy olvasóközönsége, de a rekonstruáló bizottság részéről is, szíves fáradozásáért, kiváló munkatársunk Bolgár tanár úrnak, igaz köszönetünket fejezzük ki.”*

Közös munka a minisztériumi küldöttekkel

Miközben Veszprémben heves vita bontakozott ki a vízvezeteki mű megvalósítása körül, 1893. június 12-én este megérkeztek a minisztérium küldöttei (Barca Károly műszaki tanácsos, Farkas Kálmán kultúrmérnök és Roth geológus), és másnap reggel 9 órakor a püspöki rezidencián „elő-értekezletet” tartottak Kováts Imre polgármester, Benkő István városi tanácsos, Bolgár Mihály és Lackó Dezső főgymn. tanárok és Pál Dénes nyug. mérnök társaságában.²⁹ *„Ezen értekezlet tárgya volt: 1. Tájékozást szerezni az iránt, hogy a városnak mely része és mily mértékben szenvednek vízhiányt? 2. Hogy a vízvezetékhez szükséges víz honnét és mi módon lesz beszerezhető? 3. A vízfogyasztás mennyiségére vonatkozólag, mik a város igényei s az adott körülményekhez képest, azok mennyiben lesznek kielégíthetők. 4. Hogy a vízvezetési különböző módszerek közül, melyik által lehetne legkevesebb költséggel legtöbb eredményt produkálni.*

A tanácskozás végén Rainprecht Antal jószágkormányzó ígéretet tett arra, hogy az úrkúti víznyomó készülék nemsokára elkészül, de a város többi részének vízellátása „az intéző körök ügybuzgalmától” függ. „S vajon a város maga fogja-e a költségeket fedezni, részvénytársaságnak, vagy egyes élelmes vállalkozóknak fog-e erre koncessziót adni, az még mind a jövő kérdése...”

Még egy hónap sem telt el a minisztériumi küldöttek látogatása óta, a városi vízvezeték ügy a szokásos „agyonbizottságolás” sorsára jutott – olvasható a VESZPRÉMI FÜGGETLEN HÍRLAPBAN.³⁰ „A miniszteri szakértők két napot is itt töltöttek, belenéztek egy-két kutunkba, konstatálták amit úgy is tudtunk, hogy t. i. elég vízbő forrásaink vannak egy vízvezeték rendszeresítésére s aztán re bene gesta³¹ hazazónáztak. Vigasztalásul megígérték, hogy majd augusztus hónapban ide küldenek egy úgynevezett rétmestert, aki a szükséges lejtmeréseket fölveszi, aztán ha ez kész lesz a munkálatával – majd hozzászólnak ők is. [...] Mi úgy hittük [...] legkésőbb az őszre megkésül a városi vízvezeték terve. Hát semmi se lesz abból, mert ha a lejtmerések föl is vétetnek, a műszaki kidolgozás nagyobb munkája már ezidén aligha készülhet el s így a kormány kegyes gráciájából ez életérdekünk – egy teljes esztendő elvész. A hatóság s a képviselő-atyák pedig épp úgy látván a helyzetet, begombolkoznak Pató Pál úr katufrékjába³² s mert hát mindennap nem esik egy-egy parázs tűzvész, vagy valami miasmátikus³³ ragály-járvány, hát szép csöndesen lesik tovább a kormány sült galambját.”

Ha lassan is, de megindultak a munkálatok. A VESZPRÉM július 15-én arról tudósított³⁴, hogy „a minisztérium a héten két szakértőt küldött városunk forrásainak vizsgálatára, az egyik itt marad, míg forrásaink víztartalmát, jobban mondva produkáló képességét pontosan föl nem méri; Megcsinálja ezen kívül a vízvezetékhez szükséges lejtmeréseket is. Először az Úrkutat próbálja ki, s úgy veszi sorra a többi forrásokat. Kilátás van rá, hogy az őszre megkapjuk a vízvezeteki kész terveket a minisztériumtól, s akkor hozzáfoghatunk a kivitelhez.”

A következő hónapok is egymásnak ellentmondó hírekkel szolgáltak, és lényegi előre lépés nem történt. Szeptember 4-én a városi közgyűlésen „Kovács Imre polgármester felolvastatta [...] Kossalka János mérnök jelentését a városi vízvezeték előmunkálatairól, melynek alapján a minisztérium elfogja készíttetni a költségvetést.” – írta a VESZPRÉMI FÜGGETLEN HÍRLAP.³⁵ Két héttel később a VESZPRÉM³⁶ arról tudósít, hogy „vízvezetékünk ügye még az ideit telet is átalusza, a mennyiben – biztos értesülésünk szerint – csak a tavaszra készülnek el a minisztériumban a tervezett és a költségvetéssel.” – Novemberre a türelem is fogytán, a VESZPRÉM felszólítja a városi hatóságot³⁷ „nem ártana, ha [...] kérvényt intézne a minisztériumhoz, hogy ezen előmunkálatok alapján sürgősen készíttesse el vízvezetékünk tervezetét, mert ha nem kérelmezzük ezt a minisztériumnál, akkor még hosszú idő eltelik, míg az ott sorra kerül, pedig nekünk égető szükségünk van a vízvezetékre.”

Bolgár Mihály „szabadidejét” 1893–94 fordulóján a szinte minden vasárnap tartott felolvasások, az újabb terjedelmes mű – „Egészségi szempontok gymnasiumunk kibővítésénél” – előkészítése, illetve a vízvezeték megvalósítása érdekében kifejtett munkálkodásai töltötték ki. A nyár és őszt folyamán részt vett a terepi felmérésekben, vitatkozott, érvelt, segítette a legjobb megoldás kiválasztását, tartotta a kapcsolatot a tervezőkkel. 1894. február 24-én a VESZPRÉMI FÜGGETLEN HÍRLAP arról értesítette³⁸ olvasóit, hogy mégiscsak készül a veszprémi vízvezeték. *„Ns. Barcza Károly kultúrmérnök úr egy levélben értesítette Bolgár tanár urat, hogy a veszprémi vízvezetékre vonatkozó előtervezetek már készen vannak; a jövő hó elején személyesen fog lejönni a kultúrmérnök a módoszatok megbeszélése végett; a várossal történt megállapodás után látnak csak hozzá a részletes tervek kidolgozásához.”*

Bolgár Mihály a megbeszélésre készülve, mintegy vitaanyagként összegezte elképzelését (tervét) a vízvezeték lehetséges kiépítéséről, beillesztve azt a felnöttek oktatási tematikájába (felolvasások a gimnáziumban). Az előadásokra a helyi lapok már jó előre felhívták az érdeklődő közönség figyelmét³⁹ és az ott elhangzotokról több újság is tudósított. A március 3-án elhangzott előadás anyaga 10-én jelent meg,⁴⁰ ebben leszögezi: *„Egy város vízszükségletének beszerzése oly feladat, melynél minden egyes esetben más módokat és eszközöket kell használni, ami jónak bizonyult egy helyen, nem következik ebből korántsem az, hogy sikerrel alkalmazható legyen az máshol is. [...] A múlt évi gymnasiumi értesítőben világosan kimutattam azt, hogy városunknak még azon kútjai között is, amelyek egy és ugyanazon érből nyerik táplálékukat, nagy különbség észlelhető a víz minősége között. Nevezetesen pedig a város lakott területei felé tartó földalatti folyások talajvizei azon irányban romlanak, amint beljebb s beljebb hatolnak a központ felé.”*

1894. május 12-én a VESZPRÉMI FÜGGETLEN HÍRLAP⁴¹ azt az örömteli hírt teszi közzé, hogy *„városi vízvezetékünk most már mégis csak meglesz. A kormány kultúrmérnökei pompás, s czélszerű tervet dolgoztak ki, mely szerint a víz minden házba bevezethető lesz s minden nagy és kis téren, minden városrészben közutak lesznek. A terv 150 ezer frtot irányoz elő az építésre. A képviselő legközelebb dönt e nagyszerű intézményünk fölött.”* A döntés megszületett, a tervet a testület további pontosítások, pótlások miatt visszaadta. Emiatt a VESZPRÉMI HÍRLAP⁴² „vajúdó vízvezetékéről” ír. *„Vízvezetékünk ügyében a javaslat végre már készen van, [...] azonban némi pótlások végett újra fel lett terjesztve a minisztériumba.”*

Műszaki leírás Veszprém-város vízvezetékéhez – Bolgár Mihály reakciója

A hiánypótlások kiegészítésre kerültek és megérkezett a minisztériumból a „Műszaki leírás Veszprémváros vízvezetéki előtervéhez” című tanulmány, amelyet a lapok⁴³ szeptember 1-én kezdtek el közölni, teljes részletességgel. Bevezetőjében az előterjesztő – Farkas Kálmán királyi főmérnök – így foglalja össze a vízvezeték

szükségességét: „Veszprém város ivóvizét kutakból nyeri, melyek azonban lakott területeken lévén – az altalaj nagy átbocsátó képessége folytán – annyira fertőzve vannak az egészségre káros anyagoktól, mint chlor, salétromsav, ammónium és szerves részekből, hogy élvezetre teljesen alkalmatlanok. De még ezen kívül is elégtelenek e kutak, mert nyáron elapadva, nem látják el kellő mennyiségű vízzel a várost. Ily városban az utcák locsolásának lehetősége majdnem ki van zárva, mivel a folyótól távol eső városrészekbe való vízfordás igen nagy költséggel jár; nagy mennyiségben pedig – mint például tüzeset alkalmával szükséges – teljesen lehetetlen. Ez volt az oka annak, hogy az 1893-iki tűzvész alkalmával egy nagy rész elpusztult a városból. Éppen e tűzvész indította a nagyméltóságú belügyminiszter urat, hogy felhívja a város figyelmét arra, miszerint a város vízzel való ellátásáról azonnal gondoskodjék; minek következtében a nagyméltóságú földművelésügyi miniszter úr utasította alólírottat, hogy Barcza Károly t. b. műszaki tanácsos úr útmutatása értelmében a vízszerezés módját állapítsa meg és a vízvezetéki tervet készítse el.”

Ugyancsak a szeptember 1-i lapban⁴⁴ jelent meg Bolgár Mihály véleménye (válasza) a tervezetről. A cikk olvasása után többen úgy vélték – és még ma is hallani ilyen véleményeket – hogy Bolgár Mihály komoly vitába keveredett az előterjesztővel, netán megsértődött, mivel nem az ő előterjesztése (a három vagy négy, egymástól független és részben a malmok erejére épített vízmű) valósult meg. Az egyetértésre és támogatásra utal cikkének első mondata is, amikor megállapítja: „Ha Veszprémet a kor igényeinek teljesen megfelelő vízvezetékkel akarjuk ellátni; nem is képzelhető más mód, mint az, amit Farkas Kálmán kir. főmérnök úr műszaki leírásában oly alapos érvekkel támogat.”

Mielőtt a cikket megírta volna, még egy „utolsó” mérést végzett. „A kiskúti forrásokat hétfőn d. u. alaposan megvizsgáltam s azt találtam, hogy vízbősége, dacára a megelőző hosszú szárazságnak, a 16 litert másodpercenként még most is meghaladja. A víz tisztasága, hőfoka, könnyű összegyűjthetési és elvezethetőségi módja, legkivált pedig fekvése oly előnyök, amelyek mellett a többi vizekre nézve tett kombinációk számba sem vehetők. E tekintetben tehát a kir. főmérnök úrral teljesen egyet értek.” Arról pedig, hogy az ő elképzelése és a főmérnök tervezete között mi a „lényegi nézeteltérés” a következőket írja. „A nézet eltérés kettőnk közt tulajdonképpen csak abban rejlik, hogy míg a főmérnök úr csak két alternatívát ismert – még pedig saját szempontjából igen helyeset – nevezetesen: „vagy legyen Veszprémben tökéletes vízvezeték, vagy ne legyen semmi”, én pedig a város zilált anyagi viszonyait ismerve úgy okoskodtam, hogy jobb valami, mint semmi! Kritikát csak a közutak mennyiségére és elhelyezési módjára fogalmaz meg, de mint írja, ezek könnyen megváltoztathatók az igények szerint.

Veszprém város képviselőtestületi közgyűlése 1894. szeptember 3-án foglalkozott a vízvezetéki előtervezettel és azt elvben elfogadta.⁴⁵ Ekkor még a részletes terv

és költségvetés nem állt rendelkezésre, ezért a közgyűlés felkérte a földművelésügyi minisztert, mivel „ezen vízvezetéki mű ezredéves múltunk egyik legkiválóbb és legméltóbb alkotását fogja képezni”, a még hiányzó munkálatokat végeztesse el. A vízmű építését 1895 tavaszán szándékoztak megkezdeni, hogy „a város közönsége az ezredéves ünnepség alkalmával már ezen intézmény áldásában részesíthessék.”

Ezekben a napokban adták át Fiumében a városi vízvezetékét, ahol Veszprém polgármestere Kováts Imre is megjelent.⁴⁶ Hiába az „eredményes” tanulmányút, a városi vízvezeték ügye ismét stagnál – írta⁴⁷ a VESZPRÉMI FÜGGETLEN HÍRLAP. „Mikor már minden adat együtt van, sőt a hatóság szemleutat is tett ez ügyben, valóban szeretnők tudni, mért nem szorgalmazzák ez életérdeket? Majd elfogy az őszi-téli munkaidő, aztán nyáron menjünk fürdőzni ugye? Úgy látszik, ismét beleesünk a Pató Pálék rendszerébe.”

Közben azért folyt a munka, a vízvezeték ügye, ha lassan is, de haladt⁴⁸ a megvalósulás felé. „A kultúrmérnökség megbízottja pénteken érkezett városunkba, aki a végleges tervek megállapítása céljából még aznap délelőtt megnézte a kisküti csárdamelletti forrásokat s kiszemelte Benkő városi tanácsossal azon irányt, amelybe a betoncsövek lerakhatók lesznek a Sintér-kútig. [...] Fölmerült e közben az a kérdés is, vajon nem lenne-e célszerűbb az aranyos-völgyi források vizét hajtani föl a kádártai-út legmagasabb pontjára, mely hely Veszprém összes lakott területeit szintén dominálja. Ezen célból délután az alispán és polgármester, Benkő tanácsos és Bolgár tanár urak helyszíni vizsgálatra indultak a nevezett forrás s magassági pontok megvizsgálására.”

A Földművelésügyi Minisztérium felügyelete alá tartozó m. kir. közegészségügyi mérnöki hivatal a többszöri sürgetés ellenére is, csak 1895. április 6-án küldte meg a részletes terveket és a költségvetést a városnak. A képviselő testület 1895. április 22-i rendkívüli közgyűlésén a vízvezeték ügyében több határozatot fogadott el és úgy döntött, hogy az érdemleges név szerinti szavazást – a 30 napos fellebbezési határidő lejárta után – 1895. május 27-ére tűzi ki.⁴⁹ Ezen a napon a rendkívüli közgyűlés 68 szavazattal 1 ellenében a 84/1895. számú határozatával elrendelte az egész városra kiterjedő vízvezeték kiépítését.

Ezt a várva-várt örömteli időpontot Bolgár Mihály nem érte meg, váratlanul – élete teljében – 1895. március 10-én, délután 3 órakor, korának 34-ik, szerzetesi életének 17-ik, áldozárságának és tanárkodásának 10-ik évében, általános feloldozás után szívszélhűdés következtében hirtelen elhunyt. „Mint a villamos ütés, úgy hatott a szeretett pap halálhíre az egész polgárságra. A kaszinókban, kávéházakban kártyázó, billiárdozó társaságok abbagyták a játékot s mindenki csak a megdöbbenő katasztrófáról beszélt. [...] A temetés kedden [március 12-én] délután 4 órakor volt s erre a város meg fog emlékezni, míg ez a mostani nemzedék élni fog. Volt itt már tábornagyok s püspökök temetése, de ezeket, a gyász s a közrészvét nagyságát

tekintve, hasonlítani sem lehet a szegény Bolgár tanár temetéséhez. A városban a temetés órájában az összes boltokat bezárták s miként a Kossuth-temetéskor, megszólalt minden torony harangja. Elhunyt püspökeink temetésekor a református torony harangjai némák maradtak akkoron; e temetésen ezek is a gyász bánatát zúgták.” – írta a VESZPRÉMI FÜGGETLEN HÍRLAP.⁵⁰

Indoklás az értéktárba történő felvétel mellett

„Veszprém város lakói hosszú ideig őrizték az önzetlenül, a közért fáradozó pap-tanár emlékét” – írta Molnár Jánosné⁵¹ a Bolgár Mihályról szóló megemlékezésében. Ennek első megnyilvánulása, hogy a vízmű elkészülte után a városi képviselő-testület „a vízvezeték használatáról és vízdíjakról alkotandó szabályrendelet tervezet” első tárgyalási napján az alábbi határozatot⁵² hozta: „A közgyűlés kegyelettel emlékezik meg boldogult Bolgár Mihály volt kegyesrendi tag és főgymnasiumi tanár érdemeiről, kinek előleges szakmunkája, a vízvezeték forrásainak tanulmányozása s elemzése tette lehetővé, hogy a vízvezeték rövid idő alatt elkészülhetett.” – A határozatról részletesen beszámoltak a korabeli lapok és az átíratról megemlékezik a rendház Historia Domusa is.

Volt diákjai – érettségi találkozóikon – soha nem feledkeztek meg Bolgár Mihályról. Gyászmisét mondtak lelki üdvéért, sírjára koszorút helyeztek. Ezekről a felemelő eseményekről természetesen a helyi lapok⁵³ is rendszeresen tudósítottak. Halálának 10. évfordulójára a megemlékezést, sírjának megkoszorúzását két volt tanítványa, dr. Benkő Károly ügyvéd és dr. Kletzár Miksa árvaszéki ülnök szervezte meg. Az eseményt megelőzően a lapok hasábjain lelkes hangú felhívást⁵⁴ tettek közzé. „Ezen év márczius hava 10-ik napján lesz tíz éve annak, hogy egy lánglelkű hazafi, a legjobb barát, a tanárok mintaképe s társadalmunk közkedveltségű tagja, az áldott szívű és emlékü Bolgár Mihály Kegyesrendi tanár közülünk a férfikor delén váratlanul az örökkévalóságba költözött. Nem volt városunk szülőtte, de annak érdekeit mindhalálig szíven viselte; fáradságot nem ismerő munkásságot fejtett ki mindenkor, úgy az iskola falán belül, mint a társadalmi téren, ha a közért cselekedni kellett. [...] Aki az elhunyt nagyok emlékének áldoz: önmagát becsüli meg! Mi is áldozni akarunk a jó pap, a nemes ember és hazafias tanár nagy emlékének. Felkérjük ezek után néh. Bolgár Mihály jóbarátait, hálás tanítványait és hűséges tisztelőit, hogy az alábbiak szerint a gyászünnepélyen megjelenni, az ünnepély fényét és nagyságát, bensőségét és értékét emelni s a babérkoszorú költségeihez filléreikkel hozzájárulni kegyeskedjenek. Áldás és dicsőség Bolgár Mihály emlékére!”

A lelkes hangú felhívás visszhangra talált, a megemlékezés 1905. március 12-én, vasárnap folyt le „impozáns és megható módon az alsóvárosi sírkertben, a kegyesrendiek síremléke előtt.” – írta a VESZPRÉMI HÍRLAP⁵⁵ egy héttel később. „Megjelent ott Szegelethy György polgármester vezetése mellett az egész városi tanács és ható-

ság, Takács József főgimn. igazgató vezetése mellett a tanári kar és a főgimn. tanuló ifjúság, a Vörösmarty-, Petőfi-, Kossuth Lajos, és Barátság körök elnökeik vezetése mellett és zászlóik alatt, a jó barátok, hálás tanítványok egész serege és nagyszámú közönség. Az ünnepélyt a főgimn. tanuló ifjúság énekkara nyitotta meg, Sebestyén István vezetése alatt egy szép halotti éneket adott elő”, majd Benkő Károly ügyvéd mondott megható beszédet.

Bolgár Mihályról utcát neveznek el

Múltak az évek, de Bolgár Mihály emléke nem halványult, volt diákjai rendre felkeresték sírját, a veszprémiek, mint a vízvezeték „megálmodóját, tervezőjét” emlegették. Volt tanártársa Tölcséry Ferenc, már 1916-ban „lépéseket tett néhai Bolgár Mihály kegyesrendi tanárnak, a veszprémi vízművek tervezőjének és megalkotójának családjánál a megboldogult arcképének elkészítése végett. Amint halljuk: a kép már el is készült s a napokban adják át a vármegyei múzeumnak megőrzés⁵⁶ végett; e hírrel kapcsolatban értesülünk arról is, hogy Tölcséry Ferenc beadványban kéri a képviselőtestületet, hogy városunk egyik utcáját, talán a Gépház-utcát Bolgár korszakos alkotása iránt érzett kegyeletből, Bolgár Mihály-utcának nevezzék el annyival inkább, mert érdemeit annak idején városunk évkönyveibe iktatták.” - tudósít⁵⁷ a hírről a VESZPRÉMVÁRMEGYE.

Tölcséry Ferenc, mint „városi polgár” fordult a „Tekintetes Városi Képviselő Testülethez”, az alábbi⁵⁸ⁱ alázatos kéréssel:⁵⁹ „Alulírott azzal az alázatos kéréssel keresem meg a tekintetes városi Képviselő testületet, hogy városunk egyik utcáját, talán a „Gépház utca”-t, Bolgár Mihály kegyesrendi tanár emlékezte iránt érzett kegyeletből „Bolgár Mihály utca”-nak kegyeskedjék elnevezni.

Tiszteletteljes kérésemnek indokolására, nem kívánok hivatkozni tanári érdemeire, amelyekkel szépszámu tanítványainak szívében tiszteletteljes helyet biztosított magának, hanem a közjóra irányított arra a sok fáradsággal járó ernyedetlen munkára, amelyet akkor tanúsított, amikor a városunk körül fekvő vízerek és források felkutatása s ezek hálózatának elkészítése, megalkotása által, városunkat örök időkre kitűnő ivóvízzel látván el, századokra szólólag állított elévülhetetlen emléket azoknak a lelkében, akik az égető szomjúság enyhítésére bármikor is pohárhoz nyúlhatnak.

Hazafras érzülettől sugallt beadványom tárgyát annyival inkább bátorkodom figyelmükbe ajánlani, mert ugyancsak Veszprém város képviselő testülete, Bolgár Mihály kegyesrendi tanár érdemeit annak idején évkönyveibe iktatta.”

A beadványt a képviselő testület 1917. március 28-án tárgyalta, és a 378 t.ü. 4458/1917 számú határozatról Tölcséry Ferenc kézbesítési ív útján lett értesítve.

„Tárgy: Tölcséry Ferenc kegyesrendi tanár javaslata a gépház utcának Bolgár Mihály utca elnevezése tárgyában.

Tékinetes Városi Képvisező Testület.

Mulivott azzal az alázatos kéressel keresem meg a tekintetes városi Képvisező Testületet, hogy városunk egyik utcáját, talán a „Sépház utca”-t, Bolgár Mihály kegyesrendi tanár emlékeire iránt érzett kegyeleltől „Bolgár Mihály utca”-nak kegyeskedjék elnevezni.

Tiszteletteljes kéresemnek indokolására, nem kívánok hivatkozni tanári érdemeire, amelyekkel s főzámú tanítványainak között tiszteletteljes helyet biztosított magának, hanem a közfára irányított arra a sok fáradsággal járó eredményes munkára, amelyet akkor tanúsított, amikor a városunk körül fekvő vízerők és források felkutatása s ezek hálózatának elkészítése, megalkotása által, városunkat örök időkre kitűnő ivóvízzel látván el, századokra szólólag állított elővételten emléket azoknak a lelkekben, akik az égő szomjúság enyhítésére bármikort is pohárhoz nyúlhatnak.

Alázatos szívvel, szegelt beadványom tárgyát a nyommal inkább bátorodom figyelmükbe ajánlani, mint ugyan-
isak Veszprém város Képvisező Testület, Bolgár Mihály kegyesrendi tanár érdemeit annak idején eskönyveibe iktatta.

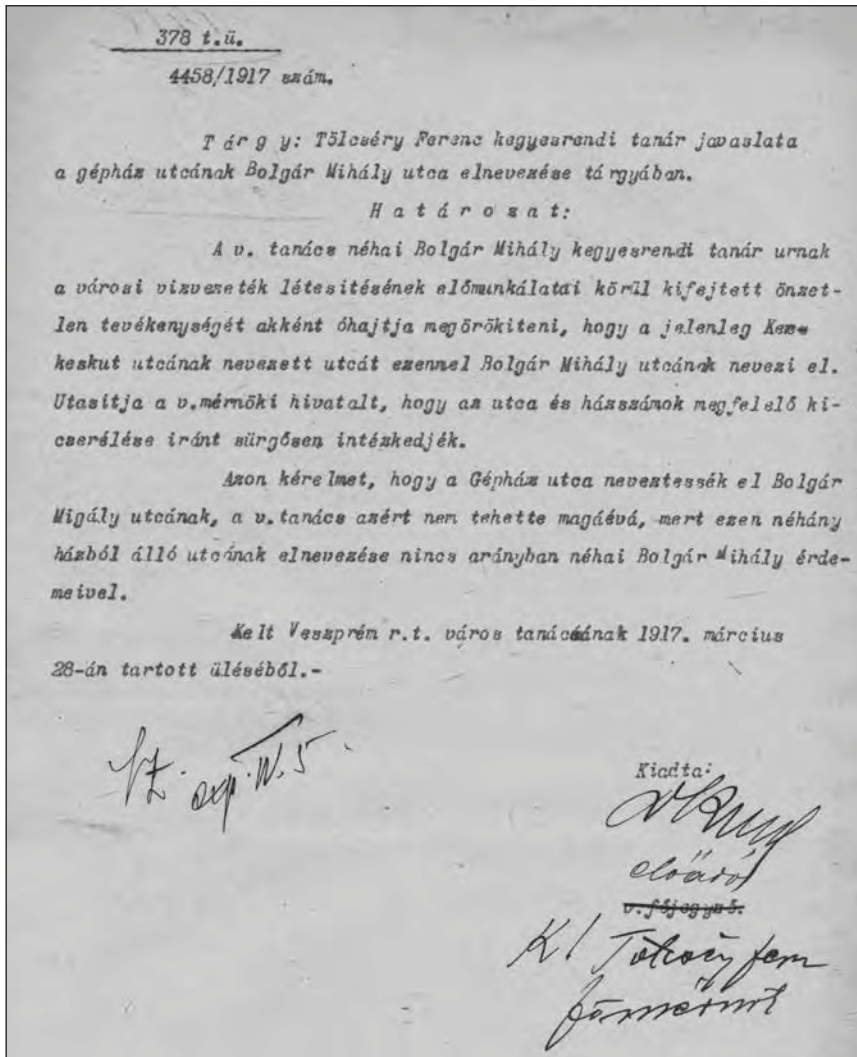
Alázatos szolgáljuk

Tölcséry Ferenc,
városi polgár.

Tölcséry Ferenc kérelme, hogy utcát nevezzenek el Bolgár Mihályról

Határozat:

A v. tanács néhai Bolgár Mihály kegyesrendi tanár úrnak a városi vízvezeték létesítésének előmunkálatai körül kifejtett önzetlen tevékenységét akként óhajtja megörökíteni, hogy a jelenleg Kerekes-kút utcának nevezett utcát ezennel Bolgár Mihály

Határozat, amelyben a Tanács az eddigi Kerekeskút utcát Bolgár Mihály utcának nevezi el. (Dr. Komjáthy László polgármester aláírásával)

utcának nevezi el. Utasítja a v. mérnöki hivatalt, hogy az utca és házzszámok megfelelő kicserélése iránt sürgősen intézkedjék.

Azon kérelmet, hogy a Gépház utca nevezessék el Bolgár Mihály utcának, a v. tanács azért nem tehette magáévá, mert ezen néhány házból álló utcának elnevezése nincs arányban néhai Bolgár Mihály érdemeivel.”

Két héttel a közgyűlés és határozathozatal után, Tölcséry Ferenc tollából egy megemlékezés⁶⁰ jelent meg Bolgár Mihályról a VESZPRÉMVÁRMEGYÉBEN, azok kedvéért „*akik a Megboldogultat nem ismerték s azokért is, akiknél a tudós tanár emlékezete elmosódott: alkalmoszerűnek tartjuk róla rövid néhány sorban megemlékezni.*” Az életrajzi adatok után a volt rendtárs megállapítja: „*Most, midőn Bolgár Mihály családja hálás viszonzásul városunknak átadja a Megboldogultnak életnagyságú képét: úgy a Kegyes-tanítórend, mint Bolgár Mihály családja mélyen érzett köszönetét nyilvánítja a lelkes Tanácsnak és Képviselőtestületnek, érezzük, hogy Veszprém város gyönyörű példát mutatott az utókornak azok megbecsülésében, akik századokra szóló értékes munkát végeztek!*”

Bolgár Mihály utca – Csaplár János utca – Bolgár Mihály utca

A munka századokra szól, de Veszprém város valamikori lelkes Tanácsa és képviselő testülete a felszabadulásnak nevezett szovjet megszállás után alaposan megváltozott. „*Az 1949-es választások után hatalomra került új városi vezetésnek szemét szűrte a múlt kiemelkedő egyes személyiségeinek nevét őrző utcanevek. 1950. április 4-én megváltoztatták ezeket az elnevezéseket. Többek között Bolgár Mihálytól is elvették a veszprémiek hálájának e csekély jelét*” – írta Molnár Jánosné.⁶¹

„Demokratikus elnevezést kapnak a veszprémi városrészek, utcák, terek”⁶² – tudósította az olvasóit az eseményről a megyei újság. „*Jutason csináltak emberből Horthy-altisztet, ennek a pecérképző intézménynek nevét az utolsó napig őrizte a Jutasi-út, Jutas-pusztá elnevezés. Óvári Ferenc bankigazgató volt, a kapitalizmus helyi potentátja. Az ő kellemetlen emlékét utcaelnevezés próbálta fenntartani. Hibából, hanyagságból jónéhány anyajegyét felejtette Veszprémben a múlt, utcaelnevezések formájában. A Magyar Dolgozók Pártja képviselőtestületi frakciójának indítványára Veszprém város képviselőtestülete eltörölte ezeket az elnevezéseket, az új elnevezések a felszabadulás napján, április 4-én lépnek életbe. Sztálin elvtársról,*

a felszabadító Vörös Hadseregről, [...] a veszprémi mártirokról [...] fogják elnevezni azokat az utcákat, amelyek eddig a múlt emlékeit hir-

Bolgár Mihály emléktábla a róla elnevezett utca sarkán.

(A kép a Cserhát bontása előtt készült, a háttérben már áll a húszemeletes,

Laczkó Dezső Múzeum)

dették.” – Így lett a néhai Kerekeskút-, majd Bolgár Mihály utcából Csaplár János utca.⁶³

Bolgár Mihály neve 1971-ben tűnt fel ismét veszprémi utcanév-táblán – ahogy Molnár Jánosné fogalmazott – a város perifériáján, ugyanis „a Városi Tanács végrehajtó Bizottsága [...] a Kádártai útról a 35. számú lakóház mellé jobbra és DNy-i irányban húzódó utcát: Bolgár Mihály utcának [...] nevezi el.”⁶⁴

Emléktábla a vízvezetéki gépház falán

Molnár Jánosné Bolgár Mihály halálának századik évfordulójára írt megemlékezésében⁶⁵ két emléktábláról tesz említést. Az egyik a róla elnevezett utca első házában falát díszítette. A másik felállítását 1931. október 11-én Bokrossy Jenő városi műszaki tanácsnok kezdeményezte⁶⁶ a Veszprémi Piarista Diákszövetség közgyűlésén, ahol „azt az indítványt terjesztette elő, hogy a Piarista Diákszövetség örökítse meg érdemeit a vízvezetéki gépház falában.” A táblára a következő feliratot ajánlotta:

*Sédparti részlet a vízvezetéki gépházról
(Képeslap Balogh Gyula gyűjteményéből)*

Bolgár Mihály emléktábla

A Veszprémi Piarista Diákszövetség tudomására adja mindenkinek, hogy az 1896-ban épült városi vízművet Bolgár Mihály (1861–1895) piarista tanár önzetlen tudományos kutatásai és fáradhatatlan tevékenysége segítették létrehozni.

Az emléktáblát 1932. október 9-én leplezték le⁶⁷ a vízmű gépházánál. „Közgyűlés után volt a Bolgár Mihály emléktábla leleplezés, ahol Bokrossy Jenő emlékezett meg nevezett érdemeiről s dr. Berky Miklós polgármester vette át az emlékművet⁶⁸ s a királydíjas Dal-egyesület énekelte el a Himnuszt.”

Hogy mi lett a két emléktábla és a Bolgár Mihályról készült kép sorsa nem tudjuk. A róla elnevezett utcában lévő, a Cserhát bontásakor (Ierom-

bolásakor) tűnhetett el. A gépház falán lévő tábla nagy valószínűséggel a második világháború pusztításakor veszett el, amikor a gépház is súlyosan megsérült.⁶⁹ „Tevékenységet emléktábla jelölte a Vízmű gépháza falán. A második világháborút követően ez is eltűnt.”

Molnár Jánosné és Kaliczka László kívánságához csatlakozva én is úgy gondolom, hogy milyen szép gesztus lenne tőlünk – mai utódoktól – ezeket az emléktáblákat megújítva, újra a helyükre varázsolni. Alkalom lesz, lenne rá, hiszen 2015. március 10-én emlékezhetünk meg Bolgár Mihály halálának 120. évfordulójáról.⁷⁰ Ugyancsak 120 éves évfordulója lesz 2016. október 1-én annak, hogy – ünnepélyes átadás nélkül – megindult a hivatalos vízszolgáltatás Veszprémben. 2017-ben lesz 100 éves évfordulója, hogy Bolgár Mihályról utcát neveztek el a hálás veszprémiek.

De a gesztushoz, a tiszteletteljes megemlékezéshez alkalom sem kell!

JEGYZETEK

- ¹ Az előterjesztés rövidített, szerkesztett változata. A teljes anyag megtalálható: <http://www.veszprem.hu/veszpremieknak/kultura-mveszet/veszprem-telepuelesi-ertektar/elfogadott-felterjesztések>
- ² Veszprémi Közlöny, VI. évfolyam. 42. szám. 1889. október 20.
- ³ Veszprém, XXI. évfolyam, 11. szám. 1895. március 16.
- ⁴ Közkutaink. Veszprémi Közlöny, VII. évfolyam 17. szám. 1890. április 27.
- ⁵ Veszprémi Közlöny. VII. évfolyam, 18. szám. 1890. május 4.
- ⁶ Veszprémi Közlöny. VII. évfolyam, 19. szám. 1890. május 11.
- ⁷ Veszprémi Közlöny. VII. évfolyam. 22. szám. 1890. június 1.
- ⁸ Veszprémi Független Hírlap. XI. évfolyam, 35. szám. 1891. augusztus 8.
- ⁹ Veszprémi Független Hírlap. XII. évfolyam, 30. szám. 1892. július 23.
- ¹⁰ Veszprémi Közlöny, IX. évfolyam, 8. szám. 1892. február 21.
- ¹¹ Veszprémi Közlöny, IX. évfolyam, 8. szám. 1892. február 21.
- ¹² Veszprémi Közlöny, IX. évfolyam. 9. szám. 1892. február 28.
- ¹³ Veszprémi Közlöny, IX. évfolyam. 11. szám. 1892. március 13.
- ¹⁴ Veszprémi Közlöny, IX. évfolyam, 31. szám. 1892. július 31.
- ¹⁵ Veszprémi Közlöny, IX. évfolyam, 34. szám. 1892. augusztus 20.
- ¹⁶ Városi közgyűlés. „Élénk vitát keltett Óvári Ferenc dr. képviselőnek a város víz-hiány megszüntetése tárgyában beadott indítványa, mely vitatkozás több igen életre való eszmét hozott felszínre, ilyen volt Csolnoky László v. tisztí főügyész azon indítványa, hogy az érdekeltség belevonásával ásassanak a városház-téren egy új közkutat. Ezen fontos kérdések tanulmányozására s indítvány tételre egy bizottságot küldöttek ki, melybe Bolgár Mihály főgimn. tanárt, mint városunk vízügyeivel elismerésre méltó buzgalommal foglalkozó jeles szakértőt is beleválasztották.” – írta a Veszprém 1893. április 1-én.
- ¹⁷ Főgimnáziumunk értesítője. „Veszprém meteorológiai viszonyai és kútvizeti” című terjedelmes és kiváló szakértelemmel megírt tanulmány Bolgár Mihály tanártól teszi az idén különösen értékessé főgimnáziumunk értesítőjét. Mióta városunk megépült, még senki sem foglalkozott annyi ügybuzgalommal és szakértelemmel meteorológiai és vízügyi viszonyainkkal, mint főgimnáziumunk ezen jeles tanára, ki ezzel örök hálaára kötelezte le városunk közönségét. [Veszprém, XIX. évfolyam, 25. szám. 1893. június 24.]
- ¹⁸ Ezeket az adatokat is – Gutheil Jenő közvetítésével – felhasználta Réthly Antal, a Meteorológiai Intézet igazgatója, 1963-ban megjelent „Időjárás események és elemi csapások Magyarországon” című többkötetes művében.

- ¹⁹ Földrajzi Közlemények, Huszonegyedik kötet, 1893. 246. oldal.
- ²⁰ Veszprém, XIX. évfolyam, 24. szám. 1893. június 17.
- ²¹ Post nubila – Phoebus (Latin szállóige: minden rosszban van valami jó.) Veszprémi Független Hírlap, XIII. évfolyam, 19. szám. 1893. április 29.
- ²² A belügyminiszter a veszprémi tűzvész alkalmából vármegyénk alispánjához a következő leiratot intézte: Nagyságos Úr! Értesültem, miszerint Veszprém városában folyó hó 14-én és 15-én dühöngött tűzvész romboló hatását jelentékeny mérvben elősegítette azon körülmény, hogy a város kútjai elegendő vizet nem szolgáltatnak, és a városnak csak egy kis része (a vár és belváros) van vízvezetékekkel ellátva. Minthogy a közelmúltban a várost hasonló csapás már érte, Nagyságodnak figyelmét első sorban a vízhiány megszüntetésére szolgáló intézkedések megtételére irányozom, és részemről hajlandó volnék mindenek előtt egy vízvezeték tervét és költségvetését elkészíttetni és a földművelésügyi minisztert felkérni, hogy jelen leiratomról Veszprém város közönségét értesítse, és nekem jelentést tegyen, vajon a kulturmérnök kiküldendő-e és mikor? Budapesten, 1893. évi április hó 17-én. Hyeronimy s. k. [Veszprémi Független Hírlap, XIII. évfolyam, 19. szám. 1893. április 29.]
- ²³ A megyés püspök a városért. „Veszprém-város közönsége iránti részvételem és gondoskodásomat azonban más módon is akarom megmutatni; gondoskodni óhajtok, hogy a város ezentúl könnyebben és bővebben juthasson ahhoz, amiben eddig sokszor és sok-helyen hiányban volt: – jó vízhez. Ez okból kívánom, hogy a veszprémi püspökség tulajdonát képező úrkúti vízvezeték-mű átalakíttassék, és oly állapotba hozassék, hogy több vizet szolgáltatson, mint eddig, és pedig annyit, a mennyit az Úrkúti forrásból annak megerősítése nélkül venni lehet, hogy ily formán a püspöki residentia és a vár szükségletének kielégítése után minél több víz bocsáttassék a város rendelkezésére.” [Veszprémi Független Hírlap, XIII. évfolyam, 18. szám. 1893. április 22.]
- ²⁴ A vár és piac vízvezetéke. [Veszprémi Független Hírlap, XIII. évfolyam, 20. szám. 1893. május 6.]
- ²⁵ A baráterdei városi kút vízbősége. [Veszprémi Független Hírlap, XIII. évfolyam, 21. szám. 1893. május 13.]
- ²⁶ Főgimnáziumunk értesítője. „Veszprém meteorológiai viszonyai és kútvizeti” című terjedelmes és kiváló szakértelemmel megírt tanulmány Bolgár Mihály tanártól teszi az idén különösen értékessé főgimnáziumunk értesítőjét. Mióta városunk megépült, még senki sem foglalkozott annyi ügybuzgalommal és szakértelemmel meteorológiai és vízügyi viszonyainkkal, mint főgimnáziumunk ezen jeles tanára, ki ezzel örök hálára kötelezte le városunk közönségét. [Veszprém, XIX. évfolyam, 25. szám. 1893. június 24.]
- ²⁷ Veszprémi független Hírlap, XIII. évfolyam, 23. szám. 1893. május 28.
- ²⁸ Veszprémi független Hírlap, XIII. évfolyam, 24. szám. 1893. június 3.
- ²⁹ Veszprém, XIX. évfolyam, 24. szám. 1893. június 17.
- ³⁰ Veszprémi Független Hírlap, XIII. évfolyam, 29. szám. 1893. július 8.
- ³¹ Mintha a dolog legjobban be lenne fejezve.
- ³² Elvásott utcai felöltő.
- ³³ Betegséget, ragályt terjesztő, fertőző, egészségtelen.
- ³⁴ Veszprém, XIX. évfolyam, 28. szám. 1893. július 15.
- ³⁵ Veszprémi Független Hírlap, XIII. évfolyam, 38. szám. 1893. szeptember 9.
- ³⁶ Veszprém, XIX. évfolyam, 38. szám. 1893. szeptember 23.
- ³⁷ Veszprém, XIX. évfolyam, 45. szám. 1893. november 11.
- ³⁸ Veszprémi Független Hírlap, XIV. évfolyam, 8. szám. 1894. február 24.
- ³⁹ Holnap, vasárnap d. u. 4 óraker a főgymnasium természettani helyiségében Bolgár Mihály Tanár úr fog felolvasást tartani „Veszprém leendő vízvezetékéről”. [Veszprém, XX. évfolyam, 9. szám. 1894. március 3.]
- ⁴⁰ Tájékoztató ismeretek Veszprém város leendő vízvezetékéhez. – Bolgár Mihály tanár úr felolvasása – Közli: Demjén Márton [Veszprémi Hírlap, II. évfolyam, 10; 12; 13. szám. 1894. március 10; 24; 31.] illetve Tájékoztató ismeretek a veszprémi vízvezetékhez. Írta: Bolgár Mihály. [Veszprémi Független Hírlap, XIV. évfolyam, 10; 11; 12; 13. szám. 1894. március 10; 17; 24; 31.]

- ⁴¹ Veszprémi Független Hírlap, XIV. évfolyam, 19. szám. 1894. május 12.
- ⁴² Veszprémi Hírlap, II. évfolyam, 19. szám. 1894. május 12.
- ⁴³ Veszprémi Független Hírlap, XIV. évfolyam, 35. szám. 1894. szeptember 1.
- ⁴⁴ „Tudós tanárunk ft. Bolgár Mihály a múlt s a folyó évben számos cikkben vázolta a városunkban létesítendő vízmű különféle módozatait. Most, hogy a hivatalos tervezet is elkészült, melyet fentebb mutatunk be, folytatólag előbbi cikksorozatainkhoz ezeket írja Bolgár úr.” [Veszprémi Független Hírlap, XIV. évfolyam, 35. szám. 1894. szeptember 1.]
- ⁴⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, Veszprém város közgyűlési jegyzőkönyve, 1894. 101–102. oldal.
- ⁴⁶ Veszprémi Független Hírlap, XIV. évfolyam, 40. szám. 1894. október 6.
- ⁴⁷ Veszprémi Független Hírlap, XIV. évfolyam, 42. szám. 1894. október 20.
- ⁴⁸ Veszprémi Független Hírlap, XIV. évfolyam, 44. szám. 1894. november 3.
- ⁴⁹ Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, Veszprém város közgyűlési jegyzőkönyve, 1895. 68–70. oldal.
- ⁵⁰ Veszprémi Független Hírlap, XV. évfolyam, 11. szám. 1895. március 16.
- ⁵¹ Molnár Jánosné: Emlékek nélkül nemzetnek híre csak árnyék. (Cikkek és tanulmányok Veszprém megye múltjából) Veszprém, 1997. [Bolgár Mihály, 143–151. oldal] Az emlékezés erősen lerövidített formában megjelent a Napló 1995. március 10-i számában „Vízművet álmodó paptanár” címmel.
- ⁵² Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, Veszprém város közgyűlési jegyzőkönyve, 1897. június 9. 58. oldal.
- ⁵³ A Veszprémvármegye egy másik érettségi találkozóáról is beszámol „Találkozás a Bakony közepén” – címmel, ahol az „1889. június havában érettségét tett ifjak” tartották meg összejövetelüket a Bakony közepén fekvő kies csinos községben: Oszlopon. (...) Az oszlopi kegyúri templomban az elhunyt Bolgár Mihály tanárukért (...) gyászmisét mondtak.” [Veszprémvármegye, III. évfolyam 27. szám. 1900. július 8.]
- ⁵⁴ Veszprémi Hírlap, XIII. évfolyam, 7. szám. 1905. február 12.
- ⁵⁵ Veszprémi Hírlap, XIII. évfolyam, 12. szám. 1905. március 19.
- ⁵⁶ Kerestem a képet a múzeumban..., nem találtam!
- ⁵⁷ Veszprémvármegye, XX. évfolyam, 11. szám. 1917. március 18. 3-ik oldal.
- ⁵⁸ Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, V. 173.b Veszprém város polgármestereinek iratai. 378. t.ü. 4458/1917.
- ⁵⁹ A kérés Tölcséry Ferenc a polgármesterhez (Komjáthy László) intézett rövid levéllel egészítette ki: „Beadványomat azzal a szép kéréssel bátorkodom kezeihez juttatni: kegyeskedjék ezt a tekintetes Képviselőtestület elé pártolólággal felterjeszteni. – Veszprém, 1917. március hó 14-én.”
- ⁶⁰ Veszprémvármegye, XX. évfolyam, 15. szám. 1917. április 15. 1. oldal
- ⁶¹ Molnár Jánosné: Emlékek nélkül nemzetnek híre csak árnyék. (Cikkek és tanulmányok Veszprém megye múltjából) Veszprém, 1997. [Bolgár Mihály, 143–151. oldal]
- ⁶² Veszprémi Népújság, 1950. április 4. 4. oldal.
- ⁶³ Ekkor lett a Szt. Imre város: Dimitrov város, a Jeruzsálemhegy: Petőfi város, a Temetőhegy: Dózsa város, és Jutas pusztá: Vörös csillag pusztá!
- ⁶⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, Veszprém Városi Tanács VB. Titkársága iratai. 1971. január 7-i VB ülés jegyzőkönyve. 3/1971. sz. határozat. (Kerestem az előterjesztést, az indoklást, de egyiket sem találtam. Úgy „csempészték vissza Bolgár Mihályt, hogy a lehető legkevesebben vegyék észre!)
- ⁶⁵ Vízművet álmodó paptanár, száz évvel ezelőtt halt meg Bolgár Mihály. [Napló, 1995. március 10.]
- ⁶⁶ Veszprémi Hírlap, XXXIX. Évfolyam, 42. szám. 1931. október 18.
- ⁶⁷ Veszprémi Hírlap, XL. évfolyam, 42. szám. 1932. október 16.
- ⁶⁸ A kor szokásai szerint „örök időkig” szóló megőrzésre.
- ⁶⁹ Erre a tényre utal Kaliczka László is rövid megemlékezésében, amelyet a Hidrológiai Közönyben tett közzé. Bolgár Mihály (1861-1895) [Hidrológiai Közöny, 80. évfolyam, 2. szám. 96. oldal.]
- ⁷⁰ Szűk körben néhányan megtettük!

IRODALOM

- BOKROSSY JENŐ: Bolgár Mihály emlékezete. (A diákszövetség 1931. október 11-iki közgyűlésén elhangzott beszéd különlenyomata) Veszprém, 1932.
- BOLGÁR MIHÁLY: A Balaton természettani ismertetése. Külön lenyomat a Délmagyarországi Természettudományi Füzetek 1891. évi II. és III. füzetéből.
- BOLGÁR MIHÁLY: A légkör villamos tűneményei. Megjelent: A Kegyes-tanítórendiek veszprémi Római Katolikus Főgymnasiumának értesítőjében, az 1888-98. tanévről. Közli: Takács József, főgymn. igazgató, Veszprém 1889.
- BOLGÁR MIHÁLY: Veszprém meteorológiai viszonyai és kútviizei. Veszprém, 1893. Kompolthy Tivadar „Petőfi” könyvnyomdája.
- CHOLNOKY JENŐ: Veszprém. A Balatoni Társaság Könyvtára. Budapest, 1938.
- HANUSZ ISTVÁN: Bolgár Mihály: Veszprém meteorológiai viszonyai és kútviizei (könyvismertetés), Földrajzi Közlemények, Huszonegyedik kötet, 246. oldal. Budapest, 1893.
- KALICZKA LÁSZLÓ: Bolgár Mihály (1861-1895) Hidrológiai Közlöny, 80. évfolyam, 2. szám. 96. oldal.
- LAKÓ ISTVÁN: Veszprém város vízműve és csatornahálózata, 1896–1960. Veszprém megyei honismereti tanulmányok 5. 121–164. oldal.
- LICHTNECKERT ANDRÁS – TÖLCSÉRY FERENC: A Veszprémi Piarista Gimnázium története az alapítástól az államosításig 1711 – 1948. Veszprém, 2011.
- MOLNÁR JÁNOSNÉ: A Davidikum. (A Séd völgye Veszprém-ben. Szerkesztő: GÉCZI JÁNOS) Veszprém, 2000.
- MOLNÁR JÁNOSNÉ: Emlékek nélkül nemzetnek híre csak árnyék. (Cikkek és tanulmányok Veszprém megye múltjából) Veszprém, 1997.
- RÉTHLY ANTAL: Időjárás események és elemi csapások Magyarországon 1700-ig. Budapest, 2009. Kiadja az Országos Meteorológiai Szolgálat.
- RÉTHLY ANTAL: Időjárás események és elemi csapások Magyarországon 1701–1800-ig. Budapest, 2009. Kiadja az Országos Meteorológiai Szolgálat.
- RÉTHLY ANTAL: Időjárás események és elemi csapások Magyarországon 1801–1900-ig. Budapest, 1998. Kiadja az Országos Meteorológiai Szolgálat.
- SZIKLAY JÁNOS: Veszprém város az irodalomban és művészetben. Veszprém, 1931
- VÉGHELY DEZSŐ: Emléklapok Veszprém város közigazgatási életéből. Veszprém 1886.
- VESZPRÉM MÚLTJA ÉS JELENE. A magyar orvosok és természetvizsgálók XXXVI. Nagygyűlésének Veszprém városa nevében felajánlja BÁRÓ HORNIG KÁROLY veszprémi püspök. Veszprém, 1912.
- 100 ÉVE KEZDŐDÖTT... A VÍZSZOLGÁLTATÁS CENTENÁRIUMA VESZPRÉM MEGYÉBEN. A szöveget írta és a kötetet szerkesztette: Laki Pál. Bakonykarszt víz- és csatorna RT. Veszprém, 1996.

FOLYÓIRATOK:

- Veszprém, 1885–1895. közötti évfolyamok jelzett számai.
 Veszprémi Közlöny, 1885–1892. közötti évfolyamok jelzett számai.
 Veszprémi Független Hírlap, 1885–1895. közötti évfolyamok jelzett számai.
 Veszprémi Hírlap, 1893–1932. közötti évfolyamok jelzett számai.
 Veszprémvármegye, 1897–1917. közötti évfolyamok jelzett számai.
 Veszprémi Népújság, 1950. április 4-i szám.
 Napló, 1995. március 10-i szám

K I V O N A T

Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottságának
2014. szeptember 17-én megtartott üléséről készült jegyzőkönyvből:

Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottságának
8/2014. (IX.17.) határozata
„A Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, és a Magyar Nemzeti Levéltár
Veszprém Megyei Levéltárában őrzött középkori oklevélgyűjteményei”
mint kulturális örökség
Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktárába történő felvételéről

Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottsága megtárgyalta „A Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, és a Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltárában őrzött középkori oklevélgyűjteményei” mint kulturális örökség című felterjesztést és az alábbi döntést hozta:

1. Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottsága egyetért azzal, hogy „A Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, és a Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltárában őrzött középkori oklevélgyűjteményei” mint kulturális örökség a veszprémi Települési Értéktárba felvételre kerüljön.
2. A Bizottság felkéri a Bizottság elnökét, hogy a döntés közzétételéről, valamint a felterjesztő értesítéséről gondoskodjék.

Határidő: 2014. szeptember 30.

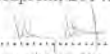
Felelős: Brányi Mária alpolgármester, Bizottsági elnök

Végrehajtásért felelős köztisztviselő:

Perlaki Claudia kulturális csoportvezető, Bizottsági titkár

Brányi Mária s.k.
elnök

A kivonat hiteles.
Veszprém, 2014. szeptember 17.

.....
Sótónyi Mónika
jegyzőkönyvvezető

K I V O N A T

Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottságának
2014. szeptember 17-én megtartott üléséről készült jegyzőkönyvéből:

Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottságának
9/2014. (IX.17.) határozata
„A Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, és a Magyar Nemzeti Levéltár
Veszprém Megyei Levéltárában őrzött középkori oklevélgyűjteményei”
mint kulturális örökség
Veszprém Megyei Értéktárba történő felterjesztéséről

Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottsága megtárgyalta „A Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, és a Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltárában őrzött középkori oklevélgyűjteményei” mint kulturális örökség című felterjesztését és az alábbi döntést hozta:

1. Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottsága 8/2014. (IX.17.) határozatával „A Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, és a Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltárában őrzött középkori oklevélgyűjteményei” mint kulturális örökséget felvette a veszprémi Települési Értéktárba.
2. A Települési Értéktár Bizottság javasolja „A Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, és a Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltárában őrzött középkori oklevélgyűjteményei” mint kulturális örökség Veszprém Megyei Értéktárba történő felvételét, egyúttal az érték jelentőségére való tekintettel javasolja, hogy a Megyei Értéktár Bizottság vizsgálja meg a Magyar Értéktárba történő felterjesztés lehetőségét, illetve a Hungarikumok körébe történő bekerülésének lehetőségét is.
3. A Bizottság felkéri a Bizottság elnökét, hogy a Veszprém Megyei Értéktárba történő felvételre a felterjesztés előkészítéséről és megküldéséről, valamint a döntés közzétételéről és a felterjesztő értesítéséről gondoskodjék.

Határidő: 2014. október 3.

Felelős: Brányi Mária alpolgármester, Bizottsági elnök

Végrehajtásért felelős köztisztviselő:

Perlaki Claudia kulturális csoportvezető, Bizottsági titkár

Brányi Mária s.k.
elnök

A kivonat hiteles:

Veszprém, 2014. szeptember 17.

Sótonyi Mónika
jegyzőkönyvvezető

Karlinszky Balázs: Középkori oklevelek Veszprémben

A Veszprémi Szemle Alapítvány szervezésében 2014–2015-ben több felterjesztés került a Veszprémi Szemle szerzőitől a városi Értéktár Bizottság elé. Az alább olvasható írás egy, a kulturális örökség kategóriájába sorolható értékre hívja fel az olvasó és tágabban a város közönségének figyelmét. Tartalma szerint arra a mintegy 2250 darab középkori oklevélre vonatkozik, amely veszprémi levéltárakban maradt fenn. A felterjesztést a Települési Értéktár 2014. szeptember 17-én fogadta be.

Az oklevelek többsége a Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltárban található. Ez két korábban önálló levéltárat, a Veszprémi Püspöki Levéltárat és a Veszprémi Székeskáptalan Levéltárát foglalja magában. Bár történetük több ponton kapcsolódott egymáshoz, egyesítésükre csupán a 20. század utolsó évtizedében került sor. Az egyesített levéltárban jelenleg kb. 1900 darab középkori oklevél található.¹ A városban található világi archívum, a Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára további 350 darab középkori oklevéllel rendelkezik.² A két intézményben így nagyjából 2250 darab középkori oklevél található. Az alábbiakban először a levéltárak története olvasható rövid kitérével a középkori oklevelek jelentőségére, majd az egyes fontosabb dokumentumok számbavétele következik.

Veszprémben az egyházmegye alapításától kezdve őriztek okleveleket. Az egyház, mint az írásbeliség elterjesztésében fontos szerepet betöltő intézmény, a keresztény magyar királyság megalapításától fogva gondot fordított jogainak írásban történő rögzítésére és ezeknek az iratoknak a megőrzésére. Egyes egyházi testületek továbbá hiteleshelyként, a mai közjegyzői hivatal előzményeként közhitelű okleveleket bocsátottak ki, és más birtokosok dokumentumait is megőrizték. Ennek ékes bizonyítékául szolgál Guden vitéz 1079-ben kelt végrendelete, amely a levéltár féltve őrzött kincse. A levéltár helye hagyományosan a székesegyház sekrestyéje, illetve az ahhoz kapcsolódó helyiségek voltak. A veszprémi püspöki székesegyház a középkorban többször barbár pusztítás – 1276-ban Csák Péter nádor dúlta fel a várat – vagy tűzvész – 1381-ben Lajos király uralkodása alatt – áldozatául esett, ezért a levéltárban elhelyezett dokumentumok is megtizedelődtek.

A püspöki levéltár, illetve a püspök melletti reprezentatív-tanácsadó szerepet betöltő, kanonokokból álló papi testület, a székeskáptalan archívuma kezdetben nem különült el egymástól. Szétválasztásukra csak a 13–14. század folyamán került sor a káptalan jogi személlyé válásával, ami szükségessé tette a püspöki és káptalani birtokok és az ezekre vonatkozó oklevelek megkülönböztetését is. A török veszély közeledtével – 1543-ban a hódoltság része lett a szomszédos koronázóváros, Fehérvár – a két levéltár sorsa földrajzilag is elvált egymástól. A püspök 1544-ben archívumát Veszprémből másik várába, Sümegre költöztette, míg a káptalan ugyanekkor

Sopronban helyezte el levéltárát. Utóbbi a testület működésének kényszerű szünetelése után, 1630-ban, míg a püspöké a mai püspöki palota 18. század végi felépültével költözött vissza Veszprémbe. A veszprémi székeskáptalan hiteleshelyi levéltárát az 1950. évi 29. tvr. értelmében „államosították”, és 1972-ben fizikailag is elválasztották a kanonoki testület magánlevéltárától. Az irategyüttes azóta a Veszprém Megyei Levéltárban található,³ míg a püspökség (majd érsekség) és a székeskáptalan magánlevéltárának 1993 óta az érseki palota ad otthont.

Miket tekintünk középkori okleveleknek? A magyar középkor hagyományosan elfogadott végpontja a mohácsi csata napja, 1526. augusztus 29. Az ennél korábban keletkezett valamennyi dokumentumot oklevélnek nevezi a történeti kutatás, függetlenül azok jellegétől, szemben például a kora újkortól megszokottá váló, a dokumentum tartalmi jellegét is tükröző terminusokkal (misszilis, pápens stb.). A középkori oklevelek tehát olyan jogbiztosító iratok, amelyek meghatározott formai követelmények szerint kerültek kiállításra, és önmagukban egységes, lezárt dokumentumok, amelyek azzal, hogy jogi tényt nyilvánítanak ki, egyben bizonyításra is használhatók voltak.⁴

Külső ismertető jegeik alapján a hazai oklevéladási gyakorlat a 13. század végéig az oklevelek anyagát tekintve zömmel pergamenre írt darabokra korlátozódott, majd a 14. század elejétől megjelentek a papíroklevelek is. Pergamenre ezt követően csak a privilégium jellegű iratok kerültek. A mai lapelrendezéssel ellentétben az oklevelek zöme fekvő téglalap alakú, nagyságuk pedig az irat terjedelmétől függően változó, vagyis a leírandó szöveg terjedelméhez vágták méretre a papírlapot vagy a pergament. Az oklevelek megerősítése, hitelesítése a hazai középkor első évszázadaiban még gyakran chirografálással történt: az oklevél szövegét egymás alá kétszer (vagy többször leírták), majd a szövegek közé a lap teljes szélességében az ábécé betűit írták. A folyamat végén a lapot az ábécé betűinél elvágták, amely hitelesítésre eztán a lapok összeillesztésével szolgált. A 13. századtól mind gyakoribbá vált az oklevelek megpecsételése, amely a privilégium típusúaknál függőpecséttel történt. A hazai okleveles gyakorlat nyelve zömében a latin, amelyet néhány német, illetve esetlegesen magyar nyelvű darab egészít ki.

Az okleveleket a külsőkön túl belső ismertetőjegyek teszik szabályossá. Ideális esetben egy dokumentum a bevezetés (*protocollum*) – tárgyalás (*contextus*) – befejezés (*eschatocollum*) hármassá tagolódik, amelyben további kisebb darabok fordulhatnak elő. Az oklevelek belső egységei zömükben néhány váltakozó módon felhasznált formulára korlátozódnak, amelyeknek egyediséget az egyes részek megléte vagy éppen hiánya, illetve az oklevélben kinyilvánított jogi tény, vagyis a konkrét rendelkezés és a rendelkezést kiváltó okok adják. A bevezetés aleggységei: fohász (*invocatio*), az oklevél kiadójának önmegnevezése (*intitulatio*), a levél címzettje (*inscriptio*) és az üdvözlés (*salutatio*). A tárgyalás részei többé-kevésbé sorrendjük

szerint a következők: az *arenga* az oklevélben szereplő rendelkezés jogi megalapozása, a közzétételi formula (*promulgatio*), az oklevél kibocsátásának konkrét oka (*narratio*), az oklevélben foglalt jogi ügyletről szóló rendelkezés (*dispositio*), a rendelkezést be nem tartókra vonatkozó büntetés (*sanctio*), illetve a hitelesítés módjának leírása (*corroboratio*). A befejezés részei a kiadó és tanúinak aláírása (*subscriptio*) és a keltezés helyének és dátumának megadása (*datatio*).

A középkori oklevelek jelentősége abban áll, hogy lévén jogi iratok, így a valóság viszonyait kívánják tükrözni kompakt, sűrített, a felesleges sallangokat nélkülöző módon. A hazai középkorkutatás számára több szempontból is elsőrangú forrásnak számítanak. A magyar történelem középkori narratív irodalma a 15. század végéig néhány krónikára és gesztára, illetve ezek folytatásaira korlátozódik. A nyugaton jellemző évkönyv jellegű irodalom szinte egyáltalán nincs jelen hazánkban, a legendák pedig sokszor a középkori ember valóságának csak egy kiragadott szeletét örökítik meg, és sokszor nem is egykorúak a tárgyalt eseményekkel. A korszakból fennmaradt gazdasági források száma is csekély. A külföldi narratív források pedig lejegyzőjük ismereteit tükrözik, amelyek olykor ugyan sokrétűek, de sok esetben sztereotípiákra épülnek. Ezzel szemben az oklevelek jelentősége szikárságuk mellett abban áll, hogy a *narratio*-ban előadott eseményekkel teljesen vagy közel egykorú történeti forrásnak tekinthetők. Ezen kívül a köztörténeti események mellett olyan lokális, a hétköznapok életébe betekintést nyújtó dokumentumok, amelyek nélkül elképzelhetetlen volna a középkor kutatása. Nem szabad megfeledkezni továbbá arról a tényről sem, hogy a középkori királyi levéltár a mohácsi csata napját követő rövid periódusban – az udvar pánikszerű menekülése során – megsemmisült, így az ország más levéltáraiban, köztük például a veszprémi püspökség és a székeskáptalan archívumában fennmaradt oklevelek pótolják a királyi levéltár hiányát.

Szám szerint ma a Kárpát-medencében, a Magyar Királyság egykori területén mintegy 200 000 darab középkori oklevél maradt fenn, amelyeket egyenként tartanak számon. Ezek zömét, mintegy kétharmadát ma a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának Diplomatikai Levéltárában őrzik. Az egyházi, a megyei és a mai országhatárokon túl található levéltárakban őrzött oklevelek száma kb. további 80 000-re tehető. Az országos levéltár középkori gyűjteménye után az esztergomi Prímási Levéltár és a Pannonhalmi Bencés Főapátsági Levéltár őrzi a legtöbb középkori oklevelet, de nagyságrendekkel kisebb mennyiségben, néhány ezret. A negyedik legtöbb, 1900 darabot meghaladó Mohács előtti gyűjteménnyel a Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár rendelkezik. Egykor szintén a veszprémi székeskáptalan levéltárába tartozott a jelenleg letétként a Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltárában lévő hiteleshelyi („országos”) levéltár is, amely további 350 darab középkori oklevelet tartalmaz. (Hasonlóan pár száz darab, esetleg néhány tucat oklevél található a többi Budapesten kívüli hazai levéltárban.)

Ma már valamennyi középkori oklevél fényképe és a hozzájuk tartozó, alapadataikat tartalmazó adatbázis elérhető az interneten.⁵ Az okleveleket eredetiben csak minősített esetben foghatják kézbe a tudományos kutatók, egyébként állományvédelmi szempontok – az oklevelek kora és fennmaradási állapotuk – miatt azok csak fényképeken kutathatók. Jó részük ugyanakkor a különböző történeti forráskiadványokban teljes szövegében latin nyelven vagy magyar nyelvű kivonatokban, ún. regesztákban elérhető.⁶ Mindkét veszprémi levéltár oklevelei is az elmondottak szerint hozzáférhetők az érdeklődők számára. Restaurálásuk nem kis anyagi ráfordítással folyamatosan történik, és speciális klimatikus igényeiknek megfelelően tárolják őket az intézmények.

Lássuk ezek után a két archívumban őrzött fontosabb okleveleket. A Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár állománya az egyes iratképző szervek és intézmények által kibocsátott iratok csoportjaira, fondokra tagolódik, amelyek történeti és levéltárszakmai szempontok alapján fondcsoportokat alkotnak.⁷ A levéltár harmadik fondcsoportja, a veszprémi káptalan magánlevéltára tartalmazza hagyományosan a veszprémi káptalan és a püspökség – a hiteleshelyi levéltárban fennmaradtakat nem számolva – kb. 1900 darab középkori, azaz a Mohácsi csata előtti (1526. augusztus 29.) oklevelét. A levéltár legértékesebb része az ezeket az okleveleket is magában foglaló, de 16–19. századi dokumentumokat is tartalmazó állag (*Documenta juris possessionarii*, 1079–1884).⁸ Ebben több olyan oklevél is van, amely jelentőségében túlmutat Veszprém város és az egyházmegye határain, és országos történeti érdeklődésre számot tart.

Itt található a levéltár legrégebbi oklevele, Guden vitéz paloznaki adománylevele (1079),⁹ amely országos szinten az első eredetiben fennmaradt magán, vagyis nem uralkodói vagy – egyházi – testület által kiadott oklevél. Kiállítását tekintve még korábbi, Szent István király 1009-ben kelt adománylevele,¹⁰ amely az elsők között létrehozott, az oklevél kibocsátásnak idején már létező veszprémi püspökség joghatóságát biztosította négy vármegye felett. Ezzel tulajdonképpen az uralkodó meghatározta a veszprémi egyházmegye határait, amely az oklevélben nem említett Somogy mellett Fejér, Kolon (Zala), Pilis és Veszprém megyékre terjedt ki. A 11. századi egyháztörténet e kiemelkedő jelentőségű forrása IV. Béla király 1257. évi átírásában maradt fenn.

1216-ban kelt Pelagius bíboros, a pápa által kiküldött egyházi bíró rendelkezése, amely a veszprémi püspök és az esztergomi érsek között a királyné-koronázás jogával kapcsolatos vitát zárta le.¹¹ Nem sokkal később, 1217-ben és 1222-ben kelt egy eredeti és két hamis oklevél,¹² amelyek közvetlen bizonyítéku szolgálnak a veszprémi székesegyház királynékkal való szoros kapcsolatára. II. András király ugyanis szentföldi hadjáratára, az ötödik keresztes hadjáratra indulván magához vette

Gizella királyné itt őrzött, drágakövekkel kirakott koronáját, és pénzzé tette. A kiállított oklevelek a veszprémi székesegyház – vagyis a templom gondozóját, a káptalant – voltak hivatott kárpótolni, mivel ezekben több Balaton-felvidéki falut adományozott az uralkodó ekkor a testületnek. Az 1216-os oklevélben foglalt királynékoronázó jogot közvetve megerősítette még 1276-ban IV. László király is,¹³ amikor az oklevél szövege szerint a királynékat a szokás szerint megkoronázó veszprémi püspöknek biztosította rendelkezésével az 500 márka jövedelmű királynéi kancellári hivatal is. A veszprémi püspökök harmadik kardinális jogát, Veszprém vármegyei ispáni jogát véglegesen Zsigmond király rendezte 1392-ben,¹⁴ amikor a főispánságot Maternus veszprémi püspöknek adományozta.

1276-ban, a veszprémi székesegyházért Csák Péter-féle pusztítás után kelt IV. László király másik jelentős oklevele.¹⁵ Ebben az elpusztult székesegyház kapcsán említést tett a szövegben a párizsival összehasonlított veszprémi székesegyházi iskoláról. Bár egyesek ebben az első hazai egyetem létét vélték fölfedezni, a hazai történettudomány már többször cáfolta e nézetet. Békefi Remig 1896-ban külön tanulmányban foglalkozott a problémával. Megállapítását, mely szerint „a veszprémi iskola sem keletkezésekor, sem később nem volt egyetem (*studium generale*), hanem székesegyházi iskola, melyben a szabad mesterségeken (*artes liberales*) kívül a jogot is tanították” több helyen is megismételte. Fenntartható ugyanakkor az az álláspont, hogy a székesegyház mellett működő káptalani iskola jelentőségében kiemelkedő lehetett.¹⁶

A budai Corvinák műhelyével mutat rokonságot Vetési Albert püspök 1476-ban kelt saját díszes címerbrázolását tartalmazó oklevele.¹⁷ Szintén a veszprémi püspökség, közelebbről a székesegyház gazdagságáról szól a székesegyház 1435-ben kelt leltára.¹⁸ A török hódításnak áldozatul eső középkori székesegyházaink páratlan gazdagságának egyik becses darabja a töredékesen fennmaradt, de így is 32 oldalas jegyzék. Részletesen felsorolta a templomban leltárba vett liturgikus tárgyakat, egyházi ruhadarabokat, az egyes oltárok felszereléseit és a székesegyház könyvtárát. A 15. század végéről származik a veszprémi székesegyház ingóságainak egy másik leltára, amely túl azon, hogy összevethető képet biztosít az 1435-ös állapotokkal, részletezi a székesegyházi könyvtár használóit és az általuk kikölcsönzött művek címeit.¹⁹

A középkori gazdaságtörténet páratlan forrása a veszprémi székeskáptalan 1495 és 1534 között vezetett több száz oldalas kéziratos számadáskönyve.²⁰ A kötet narratív forrásokat is tartalmaz a Mohács utáni két és fél évtizedre vonatkozóan Veszprém oszmán hódításáig, 1552-ig. Ez összehasonlítható adatsorokat tartalmaz az egyes káptalani birtokok jövedelmeire és az azokat kezelő személyekre vonatkozóan. Az ismétlődő összeírásokat olykor egyedi bejegyzések is megszakítják, így például egy kanonok fegyelmi ügye is bekerült a kódexbe.

A Veszprém Megyei Levéltárban található veszprémi káptalan hiteleshelyi levéltárában is fennmaradt néhány, helytörténeti és intézménytörténeti szempontból is jelentős oklevél. Az itt őrzött legkorábbi oklevél 1214-ben kelt.²¹ Az oklevél egy föld-adásvételt rögzít, de jelentőségét az adja, hogy ez az első olyan oklevél, amelyben a veszprémi egyház mint testület kerül megnevezésre. Szintén a hiteleshelyi levéltárban őrződött meg Veszprém város első kiváltságlevele.²² Jolánta királyné 1224-ben kelt oklevele a veszprémi prépost, királynéi kancellár joghatósága alá tartozó helyeken, így Veszprémben is az egyházához tartozó lakosokat mentesítette a harmincadvám fizetése alól.

A veszprémi káptalan hiteleshelyi levéltárában fennmaradt középkori oklevelek Veszprém és a környék lakossága történetének legkorábbi dokumentumai. Ezekhez hasonló jelentőséggel bír a hiteleshely 17–18. századi iratanyaga is, amely a veszprémi vár, a város és lakói, a Balaton parti szőlőbirtokok történetére vonatkozóan tartalmaz gazdag forrásanyagot.²³

A két veszprémi archívumhoz hasonló középkori oklevélgyűjteménnyel a megyeszékhelyek között egyedül városunk rendelkezik. S mivel Veszprém története a középkorban szorosan összefonódott a püspökség és a székeskáptalan történetével, így a település középkori múltjának feltárása nem lehetséges az egyházi levéltárakban fennmaradt oklevelek nélkül. Méltán tarthat számot tehát a két gyűjtemény a városi érték rangjára, és minden veszprémi polgár büszke lehet erre.

Forráskiadványok, amelyek nagyobb mennyiségben tartalmaznak okleveleket az érseki, illetve a megyei levéltárból:

Dreska Gábor – Karlinszky Balázs (szerk.): *Monumenta Ecclesiae Vesprimiensis 1437–1464. A Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár középkori oklevelei*. Veszprém, 2014. (A veszprémi egyházmegye múltjából 25.)

Érszegi Géza – Solymosi László (összeáll.): *Veszprém város okmánytára. Pótkötet. (1000–1526)*. Veszprém, 2010. (A veszprémi egyházmegye múltjából 20.)

Fejérpataky László: A veszprémi káptalan kincseinek összeírása 1429–1437. évekből. *Magyar Történelmi Tár* 1886. 553–576., 1887. 173–192.

Fraknoi, Guilelmus – Josephus Lukcsics (edd.): *Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. / A veszprémi püspökség római oklevéltára. I–IV*. Budapest, 1896–1907. [Újabb kiadása CD-ROM-on: Veszprém, 2007.]

Gutheil Jenő (szerk.), Kredics László (kiad.): *Veszprém város okmánytára. Oklevelek a veszprémi érseki és káptalani levéltárakból (1002–1523)*. Veszprém, 2007. (A veszprémi egyházmegye múltjából 18.)

Györfffy, Georgius (ed.): *Documenta Hungariae Antiquissima. I. 1000–1131*. Budapest, 1992.

Ipolyi Arnold – Nagy Imre – Paur Iván – Ráth Károly – Véghely Dezső (kiad.): *Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius. I–VIII*. Győr–Budapest, 1865–1891.

Kredics László – Madarász Lajos – Solymosi László (kiad.): *A veszprémi káptalan számadáskönyve, 1495–1534. / Krónika, 1526–1558. / Javadalmak és javadalmak, 1550, 1556*. Veszprém, 1997. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 13.)

- Kumorovitz L. Bernát (összeáll.): *Veszprémi regeszták (1301–1387)*. Budapest, 1953. (Magyar Országos Levéltár kiadványai II/2.)
- Nagy Imre – Véghely Dezső – Nagy Gyula (szerk.): *Zala vármegye története. Oklevéltár I–II*. Budapest, 1886–1890.
- Szentpétery Imre – Borsa Iván (szerk.): *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke / Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica*. Budapest, 1923–1987.
- Szentpétery Imre – Zsoldos Attila (szerk.): *Az Árpád-házi hercegek, hercegnők és a királynék okleveleinek kritikai jegyzéke*. Budapest, 2008. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 45.)
- Zsigmondkori oklevéltár*. I–II. Összeáll. Mályusz Elemér. III–VII. Mályusz Elemér kéziratát kieg. és szerk. Borsa Iván. VIII–IX. Szerk. Borsa Iván, C. Tóth Norbert. X. Szerk. C. Tóth Norbert. XI. Szerk. C. Tóth Norbert, Neumann Tibor. XII. Szerk. C. Tóth Norbert, Lakatos Bálint. XIII. Szerk. C. Tóth Norbert, Lakatos Bálint, Mikó Gábor. Budapest, 1951–2014. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II/1., 3–4., 22., 25., 27., 32., 37., 39., 41., 43., 49., 52.)

JEGYZETEK

- ¹ Az érseki levéltárra általában lásd HERMANN István: *A Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár*. Veszprém, 2005. KARLINSZKY Balázs: *Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár*. Veszprém, 2015. KÖRMENDY József: *Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár*. In: BLAZOVICH László – MÜLLER Veronika (szerk.): *Magyarország levéltárai*. Budapest–Szeged, 1996. 132–133. KÖRMENDY József: *Veszprémi Káptalani Levéltár*. In: BALÁZS Péter (szerk.): *Magyarország levéltárai*. Budapest, 1983. 328–331. KÖRMENDY József: *Veszprémi Püspöki Levéltár*. In: BALÁZS Péter (szerk.): *Magyarország levéltárai*. Budapest, 1983. 323–328. KÖRMENDY József: *A Veszprémi Püspökség Levéltára (Veszprém Episcopal Archives)*. In: BALÁZS Péter (ed.): *Guide to the Archives of Hungary*. Budapest, 1976. 195–196. KÖRMENDY, József: *A Veszprémi Székeskáptalan Levéltára (Archives of the Veszprém Cathedral Chapter)*. In: BALÁZS Péter (ed.): *Guide to the Archives of Hungary*. Budapest, 1976. 196–197. LUKCSICS Pál: *A veszprémi püspöki levéltár. Levéltári Közlemények* 9 (1931/1–2) 23–37. LUKCSICS Pál: *A veszprémi székeskáptalan levéltára. Levéltári Közlemények* 8 (1930/3–4) 151–181. A középkori oklevelekről: KÖRMENDY József: *A veszprémi püspöki és káptalani levéltár Mohács előtti oklevelei. Levéltári Szemle* 30 (1980) 463–480.
- ² JAKAB Réka: *A Veszprém Megyei Levéltár ideiglenes fondjegyzéke*. Veszprém, 2006. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 18.), JAKAB Réka: *Levéltárismerető. Vezető az állandó kiállításához*. Veszprém, 2011. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 23.) A megyei archívum középkori okleveleinek zöme a veszprémi székeskáptalantól, annak ún. hiteleshelyi levéltárából származó oklevél.
- ³ Az 1995. évi LXVI. („levéltári”) tv. 31. § (2) bekezdése értelmében a hiteleshelyi levéltárakat korábbi egyházi fenntartója visszaigényelheti. Esztergom, Győr és Kalocsa esetében erre még a rendszerváltozás utáni évtizedben sor került, Veszprémben helyhiány miatt egyelőre nem.
- ⁴ Az oklevelek készítésével, kiállításával a történeti segédtudományok körébe sorolható diplomatika (oklevéltan), paleográfia („írástörténet”), valamint a szfragisztika és heraldika (pecsét- és címertan) tudománya foglalkozik. Ezekre általában, illetve az egyes tudományágakra vonatkozó alapvető bibliográfiára lásd: ÉRSZEGI Géza (szerk.): *Történeti segédtudományok*. In: KÖRMENDY Lajos (szerk.): *Levéltári kézikönyv*. Budapest, 2009. (Osiris kézikönyvek). 26–84.
- ⁵ A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának a Mohács előtti okleveleket tartalmazó adatbázisa: RÁCZ György (szerk.): *A Középkori Magyarország Levéltári Forrásainak Adatbázisa. Készült a Magyar Országos Levéltárban 1874–2009 között a Mohács előtti gyűjtemények alapján*. Budapest, 2010.

- ményekhez készült levéltári segédletek elektronikus feldolgozásával. Internetes kiadás (DL–DF 5.1). 2010. A világhálón: <http://archives.hungaricana.hu/hu/charters/>
- ⁶ A középkori okleveles források esetében tudományos közmegegyezés, hogy elsődlegesnek az oklevél eredetije, majd eredeti (többségében latin) nyelvű kiadása tekinthető. A szövegek magyar fordítása a bennük szereplő formulák sokasága, illetve a középkori latinság csak magyarországi történetét tekintve is félévezredes folyamatos változása miatt rendkívüli felkészültséget igényel. Vö. TRINGLI István: Középkori oklevelek kiadásának problémái. *Fons* 6 (2000) 7–40., SZOVÁK Kornél: Korrefereátum Tringli István előadásához. *Fons* 6 (2000) 41–47.
- ⁷ KARLINSZKY Balázs (szerk.): *A Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár fond- és állag-jegyzéke*. Veszprém, 2013. (A Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár segédletei 5.)
- ⁸ Az okleveleket, mint a püspökség és a székeskáptalan alapvető jogait összegző írásokat a 14. század közepén is számon tartották. BORSA Iván: A veszprémi püspökség levéltárának első jegyzéke 1352-ből. *Levéltári Közlemények* 20–23 (1942–1945), 384–388. (A jegyzék eredetije lap-pang.)
- ⁹ GYÖRFFY, Georgius (ed.): *Documenta Hungariae Antiquissima. Vol. I. 1000–1131*. Budapest, 1992. (a továbbiakban: DHA) no 78. (225–226.), SOLYMOSI László: Guden magánoklevele másodlagos pecsétjének eredete. *Veszprémi Történelmi Tár* 1 (1989/1) 101–104.
- ¹⁰ DHA no 8. (49–53.), ÉRSZEGI Géza: I. (Szent) István veszprémi adománylevele. In: HERMANN István – KARLINSZKY Balázs: *Megyetörténet. Egyház- és igazgatástörténeti tanulmányok a veszprémi püspökség 1009. évi adománylevele tiszteletére*. Veszprém, 2010. (A veszprémi egyházmegye múltjából 22. / A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 22.) 9–32.
- ¹¹ GUTHEIL Jenő (szerk.), KREDICS László (kiad.): *Veszprém város okmánytára. Oklevelek a veszprémi érseki és káptalani levéltárakból (1002–1523)*. Veszprém, 2007. (A veszprémi egyházmegye múltjából 18.) (a továbbiakban: VO) 34–35. (11. sz.) A témára vonatkozó alapvető irodalom: Kollányi Ferenc: *A veszprémi püspök királyné-koronázási jogának története*. Veszprém, 1901., illetve ZSOLDOS Attila: A magyar királynék és Veszprém az Árpád-korban. In: KREDICS László (szerk.): *Válaszúton. Pogányság–kereszténység. Kelet–Nyugat. Konferencia a X–XI. század kérdéseiről*. Veszprém, 2000. 177–184. A veszprémi püspök királyné koronázási jogáról készült az első nyilvántartásba vett helyi érték városunkban. A Udvarhelyi Erzsébet készítette felterjesztést az Értéktár Bizottság 2014. február 6-án fogadta el, az interneten elérhető: <http://www.veszprem.hu/veszpremieknek/kultura-mveszet/veszprem-telepuelesi-ertektar/elfogadott-felterjesztések>.
- ¹² VO 35–39. (12–14. sz.)
- ¹³ VO 66. (36. sz.)
- ¹⁴ VO 164–165. (108. sz.)
- ¹⁵ VO 65. (35. sz.)
- ¹⁶ BÉKEFI Remig: Árpád-kori közoktatásügyünk és a veszprémi egyetem létkérdése. *Századok* 30 (1896) 321–337., BÉKEFI Remig: *A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban*. Budapest, 1907. 10. Feltehetően Gutheil Jenő nyomán – GUTHEIL Jenő: Veszprém Árpád-kori jogi főiskolája – az első magyar egyetem. *Vigilia* 26 (1961) 459–468. – él ma is a helyi köztudatban az országban első, veszprémi egyetem képe. Békefi megállapításait Solymosi László 1994-ben, 2010-ben és 2012-ben is megerősítette. SOLYMOSI László: Veszprémi iskola. In: KRISTÓ Gyula (főszerk), Engel Pál – Makk Ferenc (szerk.): *Korai Magyar Történeti Lexikon. IX–XIV. század*. Budapest, 1994. 727., illetve SOLYMOSI László: A veszprémi székesegyházi iskola. In: DIÓS István (főszerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. XV.* Budapest, 2010. 144., továbbá SOLYMOSI László: Oktatás a középkori Veszprémben. *Studia Wesprimiensia* 14 (2012) 44–60. Békefi és Gutheil között köztes álláspontot képviselt Tölgyesi József, aki szerint a veszprémi *studium generale* „meghaladta a studium-jelleget, de jogilag semmiképpen nem egyetem” volt. TÖLGYESI József: A középkori veszprémi főiskola néhány kérdéséhez. In: V. Fodor Zsuzsa

(szerk.): *Tudomány és művészet Veszprémben a 13–15. században*. Veszprém, 1996. (Veszprémi múzeumi konferenciák 6.) 99–110. 107.

¹⁷ VO 257–262. (165. sz.)

¹⁸ CSETE Antal: A veszprémi székesegyház ékszereinek leltára. *Magyar Sion* 5 (1867) 359–361., FEJÉRPATAKY László: A veszprémi káptalan kincseinek összeírása 1429–1437. évekből. *Magyar Történelmi Tár* 1886. 553–576., 1887. 173–192. A korábbi intervallum 1435-re történő pontosítása: SOLYMOSI László: Könyvhasználat a középkor végén. Könyvkölcsönzés a veszprémi székesegyházi könyvtárban. In: SZELESTEI N. László (szerk.): *Tanulmányok a középkori magyarországi könyvkultúráról: Az Országos Széchényi Könyvtárban 1986. február 13–14-én rendezett konferencia előadásai*. Budapest, 1989. 77–119. 96–97.

¹⁹ Ibid.

²⁰ KREDICS László – MADARÁSZ Lajos – SOLYMOSI László (kiad.): A veszprémi káptalan számadáskönyve, 1495–1534. / *Krónika, 1526–1558. / Javadalmak és javadalmak, 1550, 1556*. Veszprém, 1997. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 13.)

²¹ VO 33. (10. sz.) Ezúton köszönöm Jakab Réka segítségét, aki információt nyújtott a hiteles helyi levéltárban található oklevelekről.

²² ÉRSZEGI Géza – SOLYMOSI László (összeáll.): *Veszprém város okmánytára. Pótkötet. (1000–1526)*. Veszprém, 2010. (A veszprémi egyházmegye múltjából 20.) 72. (31. sz.)

²³ Néhány kiadvány a teljesség igénye nélkül a Veszprém Megyei Levéltár anyagából a középkort követő évszázadokra vonatkozóan: LICHTNECKERT András: *Veszprém vármegye községeinek fejeletei az úrbéri kilenc kérdőpontra 1768–1782*. Veszprém, 2007. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 19.) LICHTNECKERT András: *Veszprém vármegye községeinek urbáriumai, úrbéri és telepítési szerződései 1690–1836*. Veszprém, 2009. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 21.) HERMANN István és JAKAB Réka (kiadásra előkészítették): *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök végrendelete, 1762*. Veszprém, 2013. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 31.) Bár a forrás maga az érseki levéltárban található, megjelentetése a megyei archívum munkája volt: NAGY Balázs Vince: *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök 1757-ben készített lélekösszeírása Veszprémről*. Veszprém, 2012. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 27.)

KIVONAT

Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottságának
2014. szeptember 17-én megtartott üléséről készült jegyzőkönyvéből:

Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottságának
16/2014. (IX.17.) határozata
a „Cholnoky Jenő munkássága és szellemi hagyatéka” mint kulturális örökség
Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktárába történő felvételéről

Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottsága megtárgyalta a „Cholnoky Jenő munkássága és szellemi hagyatéka” mint kulturális örökség című felterjesztést és az alábbi döntést hozta:

1. Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottsága egyetért azzal, hogy a „Cholnoky Jenő munkássága és szellemi hagyatéka” mint kulturális örökség a veszprémi Települési Értéktárba felvételre kerüljön.
2. A Bizottság felkéri a Bizottság elnökét, hogy a döntés közzétételéről, valamint a felterjesztő értesítéséről gondoskodjék.

Határidő: 2014. szeptember 30.

Felcéló: Brányi Mária alpolgármester, Bizottsági elnök

Végrehajtásért felelős köztisztviselő:

Perlaki Claudia kulturális csoportvezető, Bizottsági titkár

Brányi Mária s.k.
elnök

A kivonat hiteles.

Veszprém, 2014. szeptember 17.

.....
Sótoryi Mónika
jegyzőkönyvvezető

K I V O N A T

Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottságának
2014. szeptember 17-én megtartott üléséről készült jegyzőkönyvből:

Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottságának
17/2014. (IX.17.) határozata
a „Cholnoky Jenő munkássága és szellemi hagyatéka” mint kulturális örökség
Veszprém Megyei Értéktárba történő felterjesztéséről

Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottsága megtárgyalta a „Cholnoky Jenő munkássága és szellemi hagyatéka” mint kulturális örökség című felterjesztését és az alábbi döntést hozta:

1. Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottsága 16/2014. (IX.17.) határozatával a „Cholnoky Jenő munkássága és szellemi hagyatéka” mint kulturális örökséget felvette a veszprémi Települési Értéktárba.
2. A Települési Értéktár Bizottság javasolja a „Cholnoky Jenő munkássága és szellemi hagyatéka” mint kulturális örökség Veszprém Megyei Értéktárba történő felvételét, egyúttal az érték jelentőségére való tekintettel javasolja, hogy a Megyei Értéktár Bizottság vizsgálja meg a Magyar Értéktárba történő felterjesztés lehetőségét is.
3. A Bizottság felkéri a Bizottság elnökét, hogy a Veszprém Megyei Értéktárba történő felvételre a felterjesztés előkészítéséről és megküldéséről, valamint a döntés közzétételéről és a felterjesztő értesítéséről gondoskodjék.

Határidő: 2014. október 3.

Felelős: Brányi Mária alpolgármester, Bizottsági elnök

Végrehajtásért felelős köztisztviselő:

Perlaki Claudia kulturális csoportvezető, Bizottsági titkár

Brányi Mária
Brányi Mária s.k.
elnök

A kivonat hiteles.

Veszprém, 2014. szeptember 17.

.....
Sótonyi Mónika
jegyzőkönyvvezető

Rybár Olivér: „Cholnoky Jenő munkássága és szellemi hagyatéka”, mint kulturális örökség¹

„Nincs még egy város hazánkban, amelynek olyan különös, festőies, kényelmetlen, de szép fekvése volna, mint az én kis szülővárosomnak, Veszprémnek. Talán, ha valami egyhangú fekvésű alföldi városban jöttem volna a világra, és ott végeztem volna iskoláimat, akkor nem fejlődött volna ki lelkemben az a határtalan lelkesedés, amit a földrajzi kérdések iránt éreztem már kisgyermekkorom óta. Mert Veszprémben van hegy és völgy, van sziklafal, erős patak, nagy kiterjedésű fennsík-szerű terület, s látni a Bakony erdős bérceit. Közel van a Balaton is, egy órányi sétával eljuthatunk olyan magaslatra, ahonnan már látni a tó ragyogó felszínét. A változatosság tehát igen nagy, a földfelszín formáinak egész muzeális gyűjteménye látható a város körül.” (CHOLNOKY J. 1945)

Cholnoky Jenő a földrajztudomány egyik legkiválóbb alakja. Veszprémben nevét viseli lakótelep, iskola, kilátó, de mégis sokak számára ismeretlen a tudós életműve. Jelentőset alkotott a geomorfológia (felszínalaktan), hidrográfia (vízتان), és meteorológia terén. Számos népszerűsítő könyve a mai napig keresett, ugyanis elragadó stílusban tudott mesélni a természet szépségeiről. Részt vett a Balaton tudományos tanulmányozásában is. Nem csak kiváló író, hanem megnyerő és lenyűgöző stílusú előadó, és művész is volt egyben. Szeretett festegetni az arácsi nyaralójuk kertjében, számos képe a Magyar Földrajzi Múzeumban megtekinthető.

Sokoldalú tudományos munkássága során vizsgálta a hegységek szerkezetét, a felszíni formák keletkezését, a tavak vízállásának változásait, a karsztjelenségeket. Eredményesen foglalkozott emberföldrajzzal, az öntözés jelentőségével az emberi kultúra fejlődése szempontjából. Jelentősek morfológiai eredményei, a folyók szakaszjellegéről, a futóhomok mozgástörvényeiről, az európai monszunjelenségről szóló tanulmányai.

Színesen, közérthetően beszélt tudományos kérdésekről ismeretterjesztő előadásain. Népszerű tudományos műveivel nagy tömegek érdeklődését keltette fel a földrajz és a természettudományok iránt. Több évtizedes munkásságával egyik legnagyobb földrajztudósunkként, s természettudományos ismeretterjesztőként tarthatjuk számon. A századforduló után a rokon szálakon kívül elsősorban a szellemi kötődés, a tudományos kutatásai, társadalmi megbízatásai kapcsolják szülővárosához, Veszprémhez.

1870. július 23-án született Veszprémben. Szülőházán a Magyar Földrajzi Társaság 1976-ban állított emléktáblája őrzi a nagy tudós veszprémi illetőségét. Cholnoky Jenő apja Cholnoky László ügyvéd, anyja Zombath Krisztina. Nyolc gyermekük közül öt érte meg a felnőttkort. Közülük három kimagasló tehetség: Viktort és Lászlót az irodalomtörténet, Jenőt a földrajztudomány tartja számon.

1888-ban érettségizett a piarista gimnáziumban. Veszprémben végezte az elemi iskolát és a piarista gimnáziumot is (egy évet Pápán volt magántanuló). A földrajz iránti érdeklődés felkeltésében meghatározónak bizonyultak azok az első kirándulások, melyeket Veszprém környékén, az arácsi Séd-patak völgyében, valamint a Balaton-felvidéken tett.

1892-ben a budapesti Műegyetem vízépítő szakán mérnökdoktori oklevelet szerzett, majd Klimm Mihály professzor asszisztenseként a Vízépítéstani Tanszéken dolgozott.

1894-ben Lóczy Lajos meghívta őt maga mellé tanársegédnek a Pázmány Péter Tudományegyetem Földrajz tanszékére. Részt vett a Balaton kutatásában.

1896 és 1898 között Lóczy Lajos ajánlására szerény ösztöndíjjal Kínába ment tanulmányútra. Kutatásokat végzett a Kínai-alföld nagy folyóinak deltavidékén, felderítette a Sárga-folyó és a Jangce mederváltozásainak okait, körülményeit. Felfedezett egy eddig ismeretlen lávaplátót is. Erről a nagy kelet-ázsiai tanulmányútról írta „A sárkányok országából” című nagysikerű ismeretterjesztő könyvét.

1902-ban földrajzból doktorált és adjunktussá léptették elő. **1903**-ban leíró földrajzból magántanári képesítést szerzett és a tudományegyetem tanára lett. **1904**-től a Földrajzi Közlemények szerkesztője.

1905-ben életének egyik fordulópontja volt, amikor meghívást kapott a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Földrajz tanszékére, ahol tanszékvezetői teendőkkel bízták meg. A Kolozsváron töltött 15 év alatt nemzetközi színvonalra emelte az itt folyó felsőfokú földrajzoktatást.

1910-ben utazást tett a Spitzbergákra.

1912-ben a New York-i földrajzi társaság jubileumára rendezett kongresszus alkalmával Teleki Pállal együtt részt vett az észak-amerikai kontinenst átszelő tanulmányúton.

1915-ben a Magyar Földrajzi Társaság elnökévé választották, majd a Magyar Turista Egyesület és a Magyar Barlangkutató Társaság vezetőjévé lett. Később az Alföldi és a Balatoni Bizottság, valamint a Természetvédelmi Tanács elnöke lett.

1921-től 1940-ig a Budapesti Tudományegyetemen egyetemes földrajzot tanított.

1940-ben, 70 évesen vonult nyugállományba.

1950. június 5-én, 80 éves korában bekövetkezett haláláig szakadatlanul dolgozott. Sírja a Fiumei úti temetőben található.

Több mint, 45 önálló könyve, 470 megjelent írása tanúskodik a termékeny tudós életművéről.

Cholnoky ízig-vérig veszprémi volt, nem csak itt született és végezte iskoláit (RYBÁR O. 2011a), de később is visszatért szülőföldjére, ahol számos előadást tar-

tott és turistacsoportokat vezetett. Műveiben és tanulmányaiban rendszeresen visszautal szülővárosára. Magánélete nem volt zavartalan, két feleségét, testvéreit is elveszítette, de viszontagságai ellenére nagy mennyiségű tudást hagyott az utókor számára.

Indoklás az értéktárba történő felvétel mellett

A Cholnoky-család és annak veszprémi ága

A Cholnoky-család – egy feltételezés szerint – román származású egyik tagja IV. Béla királytól adományként kapta a Hunyad várától délre fekvő Csincsis, magyarul Csolnakos, községet az 1241–42 évi tatárjáráskor tett szolgálataiért, ahol várat építtetett. Ettől kezdve a család a község magyar neve után a Csolnakosi/Csolnokosi nevet használta. A család Péter nevű tagjának fia Jarosláv (Jariszló) feleségül vette az 1419-ben özvegyen maradt Morzsinai Erzsébetet, akitől négy fia született: Dan, Vajk, Péter és János (CHOLNOKY J. 1945).

Hunyadi János kormányzó féltestvéreit, a Cholnokokat, különös kiváltságokkal ruházta fel. A falut mentesítette az országos adó alól, a pereket a földesúr alá rendelte, fellebbezés esetén nem a vármegye, hanem a királyi tábla volt illetékes. Sőt a felsőbb rendeletek is csak akkor voltak érvényesek a faluban, ha azokra a család legidősebb tagjának pecsétje került. Ezek az privilégiumok a XVIII. században is érvényben voltak. Az 1838. évi diéta (országgyűlés) alkalmával Hunyad vármegye, a Cholnoky-család nevében, kérte e privilégiumok érvényben tartását.

A Cholnoky-család, az előjogok mellett, nemesi címet és címert kapott. Ennek pajzsán alul arany levelekből font korona van. Ezen egy fekete holló áll, nyakát nyílvessző döfi át. Csőrében rubinköves arany gyűrűt tart. A háttér kék. A pajzs feletti sisakdísz azonos. A takarók kékes-zöldek. A címer erős rokonságot mutat a Hunyadi család „hollós” címerével. A család 1464-ben a Csolnakos község melletti Doboka és Ohába helységeket is adományul kapta Mátyás királytól. A király 1486-ban Kőszeg vára kapitányává nevezte ki Csolnakosi Albertet és az Esztergom vármegyében lévő Csolnok helységben birtokot adományozott neki. Csolnakosi Albert 1483-ban vette fel a csolnakosi Cholnoky nevet. A család másik ága Bocskai Istvánnal együtt jött Erdélyből Magyarországra. Közülük Cholnoky István II. Ferdinánd (1578–1637) hűségére tért, ezért a királytól új címeres nemeslevelet kapott 1625. január 31-én Bécsben. Ennek pajzsában hármasként zöld halmon növekvő fehér liliom látható. A sisakdísz arany kettősfarkú oroszlán van. A takarók kék arany és vörös-ezüst színűek. Később a család az egész országban szétszóródott, Fejér, Pest, Tolna, Veszprém, Zemplén és Szatmár megyékben, a XX. században pedig külföldön is (HOGYA GY. 1990).

A család Veszprémbe az 1830-as évek végén került, és majd 100 éven át volt

része Veszprém történetének (RYBÁR O. 2011b). A család első tagja, ki ide került Tsolnaki Antal (1781–1857) volt, aki már Veszprémben hunyt el. Fia id. Csolnoky Ferenc (1808–1876) orvos volt, ő még Kecskeméten született és települt le később a városban. Id. Csolnoky Ferenc Pesten kezdte orvosi pályafutását, ahol többek közt részt vett az 1838-s nagy pesti árvíz sebesültjeinek ápolásában. „*Nagyapám is orvos volt a kórháznak 200 frt. évi tiszteletdíj ellenében. Csak 1894-ben rendezték a dolgot s igazgató főorvossá nagybátyámat ifj. Cholnoky Ferencet neveztek ki. Az ő igazgatósága alatt hatalmasan kifejlődött a kórház, egész modern berendezésekkel gazdagodott, s ma a vidéki kórházak közt mintaszerű*” (CHOLNOKY J. 1938).

Ifj. Csolnoky Ferenc (1853–1941) elemi és középiskolát Veszprémben végezte, Pápan érettségizett. 1872-ben a Pázmány Péter Tudományegyetem orvostudományi karán orvostudori diplomát szerzett. A fővárosban kezdte a munkát, 1878-ban visszajött Veszprémbe. Először a megyei börtön, majd Veszprém város tiszteletbeli orvosává és 1881-ben a városi kórház másodorvosává nevezték ki. Neve közel fél évszázadon át összekapcsolódott Veszprém város egészségügyi kérdésekben hozott intézkedéseivel. 1894-től a városi kórház sebész főorvosa. Sokat tett annak érdekében, hogy a kórház menedékház jellege megszűnjön és az öreg, elfekvő betegek számára szegényház épüljön. A szegényház, a Pápai út elején, 45 férőhellyel 1890. január 1-jén nyílt meg, és 1950-ig működött. A kórházigazgatói teendőket 1899. február 23-tól 1926-ig látta el. Ő volt az első orvos igazgató. Az intézményt a városi víz- és csatornahálózatra köttette. Az ágyak számát 1906-ban már 142-re emelte, 1904-ben a sebészet számára 30 ágyas pavilont építtetett. 1916-ban királyi tanácsosi, 1925-ben pedig egészségügyi főtanácsosi rangot kapott. Síremléke a veszprémi Vámosi úti temetőben van. Tábla őrzi emlékét a Megyei Kórház B épületének és a Toborzó u. 11. sz. háznak – ahol élt és dolgozott – falán (HOGYA GY. 1990).

Csolnoky László – Jenő édesapja – még Budapesten született, a további 3 testvére pedig már Veszprémben. Csolnoky László Pesten végezte jogi tanulmányait. Barátja volt Vas Gereben, az író. Ő fordította le először magyarra Alexander Dumas: Gróf Monte Christo című regényét az 1860-as években Sió álnéven. 1868-ban megházasodott, utána nem foglalkozott szépirodalommal, viszont nagyon szerette és gazdag könyvtára volt otthon. Magyar, német, francia nyelvű kötetekkel teli könyvtára volt. „*Nagyon szerette a szépen illusztrált folyóiratokat, ezért járatta a német Gertenlaube, Über Land und Meer, a francia Illustration, s a magyar Vasárnapi Újságot stb. folyóiratokat. Nagyon szerette az élclapokat is, még a Fliegende Blätter is állandóan járt.*” (CHOLNOKY J. 1945). Csolnoky László jogászként dolgozott a városban, többek között ellátta a Herendi Porcelángyár jogi képviselését is. Felesége Zombath Krisztina volt, 8 gyermekük született, akik közül 3 vált híressé.

A Cholnoky testvérekről is röviden néhány szóban meg kell emlékezni. Cholnoky Viktor (Veszprém, 1868. december 23. – Budapest, 1912. június 5.)

magyar író, újságíró, műfordító. Középiskolai tanulmányait Veszprémben és Pápán végezte el. Jogot tanult Győrött és Budapesten, de tanulmányait nem fejezte be, mert újságíró lett 1894-ben szülővárosában. Ezután a Balatoni Hírlapot szerkesztette, majd 1901-től a Pesti Napló segédszerkesztője. Írói tekintélyét A Hét című lapban közölt novelláival alapozta meg. A Hétnek pár évig szerkesztője is volt. Írásait különös figurák népesítik be és groteszk helyzetek tarkítják, amelyekkel a kiábrándult, utat nem találó modern polgár lelkivilágát ábrázolja. A legnagyobb magyar stílusművészek közé tartozik. Első kötete (Füstkarikák, 1899) Mark Twain fordításait és novelláit tartalmazta. Novellái a világ távoli részeire vezetnek, hatalmas művelődéstörténeti anyagot mozgatnak meg. Egzotikus tájai, mesebeli alakjai a mindennapokból, a szorongató valóságból elvágyódást fejezik ki.

A Cholnoky család Veszprémben a Toborzó utca 9 szám ház udvarán. Hátul állnak, balról: Cholnoky Jenő, Cholnoky István, Zelovich Kornél. Ülnek, balról: Berky Károly, ifj. Csolnoky Ferencné, ölében ül leánya: Cholnoky Mária, id. Cholnoky Lászlóné (Jenő édesanyja), ölében ül: Zelovich László, Zelovich Kornélné született Cholnoky Erzsébet, és ifj. Csolnoky Ferenc orvos (1899). (forrás: Cholnoky Tamás)

Cholnoky László (Veszprém, 1879. július 11. – Budapest, 1929. április 21.) író. A veszprémi piarista gimnáziumban érettségizett, utána Budapesten beiratkozott a Kereskedelmi Akadémiára, de tanulmányait hamar abbahagyta, rövid ideig titkár volt a MÁV-nál, majd huszonhét éves korától csak az írásból élt. Eleinte újságíróskodott is, de a 20-as években már csak szépirodalommal foglalkozott. Írásait a

Magyar Génius, a Vasárnapi Újság, a Nyugat és számos napilap közölte. Sokat éjszakázott, az alkohol rabja, majd hajléktalan lett. Hajnóczy mellett az egyike azon magyar íróknak, aki szinte orvosi precizitással, de szépirodalmi szinten tudta ábrázolni az alkoholfüggőség mindennapi poklát. Magányos volt, nem járt olyan helyekre, ahol író társaival találkozhatott volna. Írásaiban sokszor előfordul az öngyilkosság, amely szinte előrevetíti sorsát. Az Újpesti vasúti hídról (vagy egyes források szerint a Margit hídról) a Dunába vetette magát. Néhány műve franciául és olaszul is megjelent.

Cholnoky Dezső és Cholnoky Móric fiatal gyermekként hunytak el. András ifjú felnőttként, Erzsébet az egyetlen lánytestvér a forradalom alatt hunyt el. Cholnoky Ferenc Pécssett lett nőgyógyász orvos.

Cholnoky Jenő tudományos munkássága és eredményei

Cholnoky Jenő számos témával foglalkozott 60 éves tudományos pályafutása során. A teljesség igénye nélkül bemutatom a főbb tudományos eredményeit. A Balaton tanulmányozása során feltárta a tó szintingadozásainak kettős okát a szélirány és a légnyomás váltakozásában, a tó turzásrendszerét és annak kialakulási módját vizsgálta. Felderítette a berkek lagúna jellegét és a tó fenéklerakódásainak helyi különbözőségeit is.

Egyik legkedvesebb kutatási témája a folyóvízi geomorfológia volt, melyben nagy segítségére voltak korábbi mérnöki tanulmányai, és az ott elsajátított matematikai szemlélet. Meghatározta a folyók munkaképességének tényezőit (vízmenetesség, sebesség, árvizek gyakorisága). A általa kidolgozott szakasz-jellegben párhuzamosította az alsó-lineáris, középső-laterális, alsó-akkumulációs jellegeket és tevékenységeket. Leírta a különböző völgy- és vízválasztó típusokat, a különböző lejtőtípusokat matematikai pontossággal határozta meg. A lejtők kapcsán foglalkozott a lejtős tömegmozgásokkal is, az Erdélyben használatos suvadás kifejezést ő ültette át a földtudomány szókincsébe. Meghatározta az egyes hazai völgyszakaszok völgytípusait és azok fejlődési menetét. Ezen kívül a folyóteraszok kialakulása is fontos szerephez jutott kutatásaiban (SZÉKELY A. 1996).

Másik kedvelt témája a szél és annak felszínalakító tevékenysége volt. Mandzsúriában figyelte meg a defláció építő-, és pusztító hatását, melyet később az Alföld-kutatás kapcsán is felelevenített. Meghatározta és jellemezte a szél keltette formatípusokat (szélbarázdák, maradékkerincek, garmadák, barkánok, dűnék) az elnevezései a mai napig használatosak. Elkülönítette ezeket a külön löszön megjelenő – szakadékok, kutak, dolinák – formáitól. Kitűnően elemezte a futóhomok mozgásának törvényszerűségeit is.

Nevezetes eredményeket ért el a karsztos és barlangtani kutatások során is.

Megállapította a karsztosodás okát, menetét, a karsztformák (dolinák és víznyelők) különbségeit, a poljék típusait, a cseppkövek és travertinok keletkezését, a barlangok kialakulásának helyi okait és a kialakult barlangok jellemző típusait. A hazai karszt szakirodalomban a karsztról részletes átfogó képet adott. Munkásságának lényege, hogy az általa ismert irodalmi ismereteket, és egyéb információit átalakította saját tapasztalataival kiegészítve, rendszerré formálta. Írásaiból az átlagemberre ismeretei nagymértékben bővültek, sok ember figyelmét és érdeklődését keltette fel a karszt iránt. A későbbi karsztkutató generációk Cholnoky Jenő munkái után kaptak kedvet a karszt tudományos tanulmányozására. Sokat tett a barlangok turista szempontú népszerűsítéséért. Minden fórumon kiállt a karsztos természeti formák védelméért. Cholnoky munkásságának köszönhetően számos budai barlang menekült meg az örök pusztulástól (BALÁZS D. 1982, RYBÁR O. 2011c).

Cholnoky Jenő: Veszprém c. könyvének címlapja (forrás: szerző felvétele)

A felszínfejlődést komplex módon is próbálta értelmezni, mint a Davis-i geomorfológiai iskola követője, ciklusok szerint határozta meg a felszín fejlődését. Juvenilis, maturus, és szenilis korú térszíneket különített el. Nem csak a geomorfológiában alkotott maradandót, a légkör és klimatológia is kutatása tárgyát képezte. Foglalkozott a különböző légáramlatok keletkezésével, meghatározta az európai monszon kialakulásának körülményeit és éghajlati hatásait is. A hegy-völgyi szelek és a helyi szelek is érdeklődése központjába kerültek. Az éghajlati és magassági övek különbözőségének okát, az azokat létrehozó eltérő csapadékviszonyokkal magyarázta. És hozzárendelte az így kialakuló talajtípusokat is. Mai értelemben véve a klimatikus geomorfológiát alapozta meg (PÉCZELY GY. 1970, RYBÁR O. 2011d).

A Magyar Földrajzi Társaság elnöke volt 1914–1945 között, majd tiszteletbeli elnöke 1949-ig. Cholnoky idején a társaság a legsikeresebb idejét élte, a taglétszám folyamatosan növekedett 1000 főről közel 8000 főre növekedett egy évtized alatt a tagság száma. Nem csak szakelőadásokat szerveztek, hanem tudományp-

szerűsítő előadásokat, Cholnoky maga is tartott az Uránia mozi előadó termében a nagyközönség számára vetített diaképes előadásokat (a diákat Cholnoky maga színezte!). A tudós 1904–13 között a Földrajzi Közlemények szerkesztője is volt, 1900–1905 között titkára volt a Földtani Társulatnak is. Ezen kívül a Meteorológiai Társaságnak alapító tagja, majd 1922-től állandó tagja lett. 1939–43 között a társaság elnöki posztját is ellátta. Szintén párhuzamosan 1920-tól egészen 1944-ig a Magyar Barlangkutató Társulatnak is elnöke volt. Fáradhatatlan munkabírással rendelkezett, szinte reggeltől estig mindennap a földrajznak szentelte életét. Elnöki funkciót töltött be még a Magyar Turista Egyesületnél, a Turáni Társaságnál, a Honvéd Térképészeti Intézet névmagyarosító bizottságánál, a Természetvédelmi Tanácsnál. Számos más egyesület és társaság alelnöke, tagja volt, ezeknek felsorolásától most eltekintek (SZÉKELY A. 1996, SOMOGYI S. 2000).

Olyan tudós generációt nevelt fel, mint Bulla Béla, Mendöl Tibor, Kádár László, Kéz Andor és még számos más kutató. Élete példa lehet nem csak a tudományos pályát választóknak, de embersége, hazaszeretete és a munka iránti alázata minden embernek mintául szolgálhat (RYBÁR O. 2011a). Cholnoky olyan szilárd alapokat rakott le a magyar geográfiában melyek a halála óta eltelt évtizedek távlatából visszatekintve is maradandó értékeknek bizonyultak (KUBASSEK J. 1998).

Cholnoky Jenő veszprémi gyermek és diák évei

Cholnoky Jenő 1870. július 23-án született Veszprémben a Kossuth utca 7. szám alatt álló házban. „Az utca jobb oldalán lefelé menet van a régi, úgy nevezett 'Ménküfogház'. Azért nevezik így, mert amikor építették, ez volt a legmodernebb, legnagyobb ház a városban s mivel nagyon kiemelkedett a környezetéből, építése után, az 1860-as évek végén, mindjárt villámhárítókat szereltek rá, ezek ma is megvannak. Az emeleti lakásban lakott Apám, mint fiatal házaspár és itt született Viktor bátyám az író, 1868. december 23-án, meg én, 1870. július 23-án.” (CHOLNOKY J. 1938). Pár hetes korában a család feljebb költözött az ún. Trippauer-házba, Steinbeck lisztkereskedő boltja fölé, az első emeletre. „Ennek a háznak csúnya nagy piszkos udvarára nem nagyon emlékszem, mert nem volt szabad ott játszani, nagyon szennyes népség lakott ott földszintes épületekben.” – emlékszik rá vissza a tudós (CHOLNOKY J. 1945). Kisgyermek korában innen is elköltöztek a Jókai utcába. „A Jókai utca nyugati oldalán, körülbelül szemben a vár nyugati oldalán emelkedő törvényszéki épülettel állt az ún. Simoga ház. Mint egészen fiatal gyermek egy ideig ebben a házban laktunk, udvarán sziklás lejtő volt [...] ezen a lejtőn ismerem meg először a sziklákat, ismertem meg minden kis odúját, üregét...” (CHOLNOKY J. 1945). Később megvették azt a nagy házat, mely tanulmányai során otthon volt, ahonnan 1888-ban végleg elköltözött szülővárosából. „Apám megvette a

Virág Utca 102. számú házat, s ebben laktunk egész Apám tönkremeneteléig, tehát 1900-ig. A ház eredetileg Kupricz István, Endrődy Sándor költő atyjának tulajdona volt.” (CHOLNOKY J. 1945). „*Családi házunk kényelmes, nyolc szobás, nagy ház volt, kis udvarán óriási papiruszfa (Catalpa bignonioides) állt, sokat mászkáltunk rajta. Könnyű volt a Horgos utca felőli ablakokon is kiugrálni, ha éppen a leketanulás gyönyörei elől akartunk kissé megszökni, 'levegőzni'. Rendesen a Séd-völgyébe indultam, hogy a sziklákon mászkáljak.*” (CHOLNOKY J. 1945).

Elemi iskoláit is a városban kezdte 1876-ban. A Tűztorony mellett található egykori városi tűzország és tűzoltó laktanya épületében is tanult. „*Az épület első emeletén gyermekkoromban kezdetleges elemi iskola volt, egy darabig én is odajártam, a III. osztályba. Nem kellemes emlékek fűznek hozzá, mert csúnya, goromba tanítónk volt. Annál jobban szerettük hitoktatónkat, a kövér ferencesrendi szerzetest, az egész város kedvencét. Derült humorát, világos fejű, emberismerő véleményét mindenki nagyra becsülte. Meszes Polikárpnak hívták s mi gyerekek rajongásig szerettük.*” (CHOLNOKY J. 1945). Még idős korában is rossz emlékeket őrzött Cser József tanítóról, ennek több helyen hangot is adott. „*Már gyermekésszel láttam itt, hogy mennyivel többre megy a tanító a gyerekekkel, ha szeretik, mintha félnek tőle. Tanítónktól nagyon féltünk, de gyűlöltük s csak a tehetségtelen magolók tanultak neki. Éppen a tehetséges fiukat nem lehet így tanítani. Tanúm rá a kitűnő festőművész Nagy Sándor, mert vele együtt csintalankodtunk a veszprémi iskolákban.*” (CHOLNOKY J. 1945). Tanítóit Cser József kivételével mind szerette Cholnoky. „*Nagyon szerettem az első és második osztályos tanítómat, Nagy Lajost. Aztán harmadik osztályban Cser József, a durva lelkű, rosszindulatú tanítótól Apám elvett és a jó öreg Halász Péter iskolájába adott. Negyedik osztályban Rák János volt a tanítóm, szintén szerettem. Ő kezdett el rajzolni tanítani, persze papíros minták után.*” (CHOLNOKY J. 1945).

9 éves korában befejezte az első négy osztályt, és a város egyetlen fiúgimnáziumában, a Kegyes Tanítórendiek Gimnáziumában folytatta tanulmányait. A gimnáziumról így ír: „*Következik a Kegyesrendiek háza és a Gimnázium épülete. Egyszerű roppant vastag falú építmény mindegyik. A legfelső emeletet csak újabban építették rá [megj. a piarista gimnáziumot, barokk stílusban emelték, 1750–1778 között Tiethardt József tervei alapján. Első emelete 1821-ben, második emelete 1893-ban épült], azelőtt a völgy felől nézve csak három emelet sor volt látható.*” Az épület ma is látható a Várban, itt működött 40 évig a Közgazdasági Szakközépiskola. Az ifjú Jenő 8 osztályos gimnáziumot végzett az egyházi fenntartású fiúiskolában. Elsős kisgimnazista korában kitűnő bizonyítvánnyal végzett kivétel testnevelésből, abból mindig jó eredményt ért csak el. Másod évben Viktor bátyja baráti társaságába került, sok csínytevést vittek véghez a városban, panaszkodtak rá a városlakók, ezért Jenő szigorú, de igazságos ügyvéd apja kivette Jenőt az iskolából. A harmadik osz-

talajt Pápán végezte el, mint magántanuló, otthon tanult Csolnoky Ferenc későbbi korház alapító nagybátyjától matematikát. Ez az év teljesen megváltoztatta az akkor 13 éves ifjút, a földrajz iránt kezdett el érdeklődni, szakított a baráti társasággal és visszavették a gimnáziumba is. A következő években osztályelső tanuló volt, Bolgár Mihály maga mellé segédnek választotta a természettan szertárba. Kiváló tanárai voltak, mint Hénap Tamás későbbi osztályfőnöke és latintanára, Körösi Albin vagy Szegess Mihály. A gimnázium évei alatt lesz először szerelmes Cholnoky egy helyi ügyvéd szép kékszemű lányába. *„Az utcán lányokat kísérni a diákoknak is meg a lányoknak is szigorúan tilos volt. Jaj, hogy dobogott a szívem, mikor kilépett a zárda kapuján iskolatársnőivel a délutáni zeneóra, vagy más különóra után! Az ilyen diák-kori, rajongó szerelem a legtisztább, legnemesebb vonzalom.”* – emlékszik vissza Juliska szerelmére az idős tudós (CHOLNOKY J. 1945). Földrajzi érdeklődését misem bizonyítja jobban, mint, hogy édesapja könyvtárát bújta esténként és olvasta a Természettudományi Társulat könyvkiadványait, köztük Reclus Elisée: A Föld című kétkötetes pompás munkáját, illetve az Osztrák–Magyar Észsarkari Expedíció vonzó leírását. Lapozgatta Stiller Kéziatlaszát és ábrándozott ismeretlen tájak után a későbbi felfedező, melyre így emlékszik: *„Ázsia belseje is ismeretlen, s már ekkor vágytam oda az ismeretlen belső-ázsiai országokat fölfedezni.”* (CHOLNOKY J. 1945). A Séd-völgyébe expedíciókat szervezett öccseivel, melyről feljegyzéseket írt, „megalapították” a Tudós Társaságot és a nagyszoba egyik szekrényébe növény-, bogár-, ásvány és faág gyűjteményt létesítettek. Iskolai évei alatt több kis könyvet is írt, *„még első gimnazista írtam egy „Csillagászatant” is, kedves emlékként őrzöm a kéziratot.”* Ötödik gimnazista korában írta az „Előszámláló földirat”-ot, következő évben a „A Föld és népei” majd „Utazás Európa országaiban” címmel írt könyvecskét. Ezeket rendszerint édesapja bekötötte és megmutatta piarista tanárainak. Végzős korában Bolgár Mihály karácsonyi dolgozatnak feladta, hogy írjanak a vízről tanulmányt, Cholnoky ekkor írta meg a „Víz” című könyvét. Ekkor mondta először tanára: „Jenő magából még nagy tudós válik egyszer!”. Az érettségit 1888 nyarán tette le osztályelsőként. Kiváló eredménye jeléül megkapta a Láncz Nándor orvos által alapított ösztöndíjat és ezzel együtt 83 ezüstforintot. Apjával ekkor tették első utazásukat Salzkammergutba, Ausztriába (RYBÁR O. 2011a).

Cholnoky Jenő látogatásai, előadásai és tanulmányútjai Veszprémben

Cholnoky Jenő miután 1888-ban elkerült a városból, számos alkalommal tért vissza Veszprémbe, részben családi okokból tett látogatásokat, de sokszor tartott előadásokat is, illetve elhozta tanítványait és külföldi kollégáit is tanulmányutakra. Cholnoky Jenő személyes jó barátja lett Laczkó Dezső, akivel számos alkalommal találkoztak a városban. Cholnoky támogatta a város fejlődését jótékonyági előadás-

sal járult hozzá a kórház kápolnájának építéséhez. Laczkó Dezsőt is segítette anyagilag kutatásaiban, illetve a múzeum létrejöttében. Laczkó intézte Cholnokynak a szállásigényléseket is. Levelezésük alapján tudjuk, hogy az első ilyen levél 1899. február 18-án kelt, Cholnoky előadást tartott kínai útjáról Veszprémben, időpontot nehezen egyeztettek és még technikai gondokkal is meg kellett küzdeni: „*Nem lehetne-e a gymnasium vetítő gépébe aczetilén-lángot alkalmazni [...] nem vezet önérdek, sem más, mint tisztán a kötelesség érzete meg a tudományos érdek.*” A későbbiekben 10 levélben kér szállást és étkezést különböző csoportoknak, akiket a tudós Veszprém és környékére vitt kirándulásra, terepgyakorlatra. A mellékelt táblázatban (1. táblázat) röviden összefoglalva látszik, milyen csoportokat vitt kirándulásra Cholnoky Jenő (RYBÁR O. 2014a).

1. sz. táblázat: Cholnoky által vezetett kirándulások Veszprémben és környékén

Sorszám	Dátum	Érkező személyek	Kísérő tudósok, személyek	Szálláshely
1.	1913. június 21.	40–45 fő (Pedagógiai Szeminárium tagjai tanítók-tanítónők, Budapest)		Korona szálló
2.	1921. június 5.	50 fő (svájci újságírók)		Balatonfüred
3.	1922. május 9.	21 fő (pesti hallgatók)		Hálókocsi, Korona szálló (vezetőknek)
4.	1926. augusztus 20.	Országos Turista Egylet Nagygyűlése	Jász Géza	
5.	1927. június 2.	19 fő (osztrák hallgatók)	dr. J. Sölch	Korona szálló
6.	1928. július 21.	24 fő (Hochschule für Welthandel, Bécs)	H. Leiter, Raudolf Rungaldier	Erzsébet szálló, női internátus
7.	1929. augusztus 16.	29 fő (Breslauer egyetem hallgatói)	dr. Max Friedrichsen, Dr. H. Knothe, Max Trüss, Kéz Andor	Gimnáziumi szállás, Korona szálló (vezetőknek)
8.	1930. május 3.	23 fő (bécsi hallgatók)	Oberhümmer	Erzsébet szálló, Korona szálló (vezetőknek)
9.	1930. június 13.	24 fő		
10.	1930. július 5.	32 fő (középfiskolai tanárok-tanárnők)		Méhes szálló
11.	1932. május 14.	? fő (grazi egyetem hallgatói)	Prof. Dr. Otto Maull	Balatonfüred

A nagyszámú kirándulót rendszerint a Korona Szállóban, vagy az Erzsébet Szállóban, ritkábban a Méhesben helyezték el. Cholnoky nem szállodában hanem

„Feri bácsiéknál” (Csolnoky Ferencnél, nagybátyjánál) szállt meg. Cholnoky a sok szívességet már illetlenségnek érezte Laczkó Dezsőtől, hogy minden szállás, étkezés ügyét rábízta: „*Kérlek ne küldj pokolgépet, hanem inkább bókoly-szépet*”. Laczkó leveleiből tudjuk, hogy Cholnokyt a kirándulásokra elkísérte többször Darnay-Dornyai Béla is (RYBÁR O. 2014a).

Előadásokat is tartott Veszprémben pl. 1892 decemberében a talajvizek mozgásáról, 1894. december 29-én a Balatonról, 1899. március 5-én kínai útrjáról számolt be a helyi közönségnek.

Cholnoky Jenővel kapcsolatos emlékhelyek Veszprémben

1. Emléktábla szülőházán a Kossuth u. 7. alatti ún. „ménküfogós” ház falán. A bronz domborművel ellátott márványtablát a Magyar Földrajzi Társaság XXIX. Vándorgyűlésén 1976. június 27-én avatta fel dr. Somogyi Sándor, a Társaság akkori főtitkára. A mű alkotója R. Kiss Lenke. Felirata: Itt született 1870. július 23-án Cholnoky Jenő a magyar földrajztudomány kiemelkedő művelője. Az emléktablát állíttatta: Magyar Földrajzi Társaság. Veszprém Megye Tanácsa, Balatoni Intéző Bizottság 1976. (SOMOGYI S. 1979, BÁNDI L. 1996)
2. Cholnoky Jenő mellszobra. Szobrát a róla elnevezett utcában, a róla elnevezett általános iskola előtt állították fel. Balás Eszter Munkácsy-díjas szobrászművész bronzból készült mellszobra a tudóst fiatal korában ábrázolja. A szobrot 2014. június 14-én avatta fel Porga Gyula polgármester, Siklódi Levente képviselő, dr. Kubassek János múzeumigazgató, dr. Górné Fazekas Ágnes igazgatóasszony és Rybár Olivér.
3. Dombormű Veszprém város Pantheonjában. Várnagy Ildikó szobrászművész Cholnoky Jenőt, Viktort és Lászlót ábrázoló domborműves emléktábláját 1997. augusztus 20-án avatták fel. A bronzból készült, festett szemű fejdombormű táblán „A kékszeműek látják a vihart” szöveg olvasható. Az emléktáblát dr. Elisabeth Fessl de Alemany Veszprém város bottropi tiszteletbeli nagykövete avatta fel (MOLNÁR J.-né 2009).
4. Cholnoky Jenő emlékplasztika. Veszprémben a Kossuth utcáról nyíló Sarolta udvarban Cholnoky szülőháza mögött zöldövezeti részben található Szekeres Károly alkotása, a mű 1984-ben készült. Anyagát tekintve kerámia, organikus formája virágra, fára emlékezteti a szemlélőt.
5. Domborműves emléktábla. Szekeres Károly szobrászművész domborműves emléktábláját a Cholnoky Jenő Általános Iskola névadó ünnepségén, 1988. szeptember 26-án Maróti Rezső, Veszprém tanácselnöke és dr. Kubassek János múzeumigazgató avatta fel (DR. SIPŐCZ J.-né 1989). A tábla az iskola aulájában található.

*Cholnoky Jenő szoboravatási
ünnepsége után
a mű alkotója Balás Eszter
és a kezdeményező, Rybár Olivér*

Nevét viseli továbbá

1. A veszprémi Cholnoky Jenő Általános Iskola 1988 óta viseli a nevét (DR. SIPŐCZ J.-né 1989).
2. Cholnoky Jenő utca. 1970-ben merült fel Veszprém híres tudósáról, hogy utcát nevezzenek el róla. 1971. január 7-én született Veszprém Városi Tanács Végrehajtó Bizottságának döntése alapján a létesítendő új utca a város még kiépítetlen területén Cholnoky Jenő nevét viseli (MOLNÁR J.-né 2009).
3. Cholnoky-lakótelep. 1971 után az első utcáról Cholnoky-lakótelepnek hívták a városrészt. 2003-tól hivatalosan is Cholnokvárosnak hívják a területet (MOLNÁR J.-né 2009).
4. Cholnoky Jenő terem. A róla elnevezett iskola földszintjén egy termet neveztek el róla, melyben életútja falitáblákon került megjelenítésre. 2012. március 12-én avatta fel a termet Némedi Lajos alpolgármester, és dr. Kubassek János múzeumigazgató.
5. Cholnoky-kilátó. A Bakonyi Intéző Bizottság és a Veszprém Városi Természetbarát Szövetségek jóvoltából 1977. április 24-én avatták fel Veszprémtől 5 km-re a Csatár-hegyen álló kilátót. A kilátó tönkrement az évek során, később leégett. 2003. december 11-én új kilátó épült a régi helyén, mely a köztudatban ma is Cholnoky-kilátó néven szerepel.
6. Cholnoky-emlékdíj. A díjat 2005-ben dr. Horváth Balázs volt miniszter javaslatára alapították olyan veszprémiek számára, akik a természettudományok, a jogtudomány, az orvostudomány és az irodalom területén nyújtottak kiemelkedő teljesítményt. A díjat öttagú kuratórium adja át, melynek tagja a mindenkori polgármester, a város országgyűlési képviselője, a kórház igazgatója és a Földrajzi Múzeum igazgatója és Géczy János költő, egyetemi tanár (MOLNÁR J.-né 2009).
7. Cholnoky-plakett. 1989 óta a Cholnoky Jenő Általános Iskola, végzős, ballagó diákjai közül kapják meg azok, akik tanulmányi eredménye és közösségi munkája kimagasló volt.

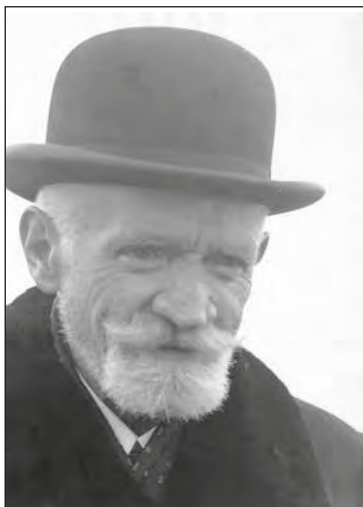
8. Cholnoky-díj. A Cholnoky Iskola 2010 óta Cholnoky-díjat is átad az iskola pedagógusai közül kiemelkedő munkát végzőknek.
9. Cholnoky Jenő emléktúrák mozgalom. Az Építők Természetbarát Sport Egyesület több állomásos túrákat rendez 2004 óta évi rendszerességgel.
10. Cholnoky Mozgásművészeti Stúdió. 1990. óta viseli a tudós nevét, mely tanfolyam jelleggel működik a veszprémi Cholnoky Jenő Általános Iskolában.
11. Cholnoky Nyugdíjas Klub. 1991. évben alakult Molnár Károly vezetésével.
12. VMK Cholnoky Klubkönyvtár. Veszprém Cholnoky városrészében jött létre 1995-ben a városi önkormányzat által a Városi Művelődési Központ és Könyvtár intézményrészeként a Cholnoky Könyvtár.

Cholnoky Jenő emlékének ápolása Veszprémben

A XIX. század közepétől a XX. század közepéig Veszprémben élt Cholnoky-család orvosokat, ügyvédeket, írókat és földrajztudóst adott a városnak. Cholnoky Jenő nagybátyja, Csolnoky Ferenc nevét viseli 1990 júniusa óta a megyei kórház. Illetve évente az egészségügyi dolgozók között Csolnoky-díjat osztanak ki. Cholnoky Jenő névadója a város Cholnoky-emlékdíjának, melyet minden évben kiosztanak a város kimagasló eredményeket elért közéleti szereplőinek. 1989 óta a Cholnoky Jenő Általános Iskolában is van a tudósról elnevezett díj; a Cholnoky-plakettet azon végzős ballagó diákok kapják meg minden évben, akikre büszke az iskola. A Cholnoky-díjat pedig pedagógusok közül kapják meg évente a kimagasló munkát végzők. Cholnoky Veszprém c. (1938) kiskönyvét 1993-ban Szokoly István jelentette meg reprintként a Szokoly Antikvárium kiadásában. Szilágyi László és az Építők Természetbarát Sportegyesület Cholnoky Jenő emléktúrákat szervez évről évre. 8 db 10-20 km-es túra kapcsolódik a kezdeményezéshez, mely összesen 116 km túraútvonalat jelent. Az Építők Természetbarát Sportegyesület azzal a szándékkal indította útjára a túramozgalmat 2004-ben, hogy a veszprémi születésű Cholnoky Jenő író, földrajztudós, tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagjának munkásságára még szélesebb körben felhívja a figyelmet és ezzel is méltó emléket állítson neki.

Veszprémben a Csolnoky/Cholnoky-díjak átadása mellett, általában évenkénti megemlékezést szoktak tartani a szülőházánál, ahol a család tagjai Cholnoky Péter és Tamás is jelen voltak. 2012-től, Cholnoky Péter halála után a családot Cholnoky Tamás képviseli.

Az elmúlt években is történtek rendezvények és Cholnokyhoz kapcsolódó megemlékezések a városban. A szerző Veszprémben az elmúlt években fokozottan nagy figyelmet fordított Cholnoky Jenő kultuszának felélesztésére. Cholnoky Jenő „röviden” – Cholnoky életműve címmel a Cholnoky Jenő Általános Iskola 30 éves jubileumi hetének nyitóelőadását tartotta, 2012. október 8-án. 2014. február 21-én elő-

*Cholnoky Jenő
időskori portréja (1942)
(forrás: Cholnoky Tamás)*

adást tartott „Földkostoló cimborák” Cholnoky Jenő és Laczkó Dezső barátsága, levelezésük alapján címmel a „Veszprémi Szemle” várostörténeti folyóirat 32. számának bemutatóján. A Cholnoky terem avató kapcsán kiállítást rendezett „A csillagoktól a tengerfenéig” – Cholnoky művei Rybár Olivér gyűjteményéből címmel, a Cholnoky Jenő Általános Iskolában, 2012. március 12–26. között. Az előadások és kiállítás mellett egy alkalommal irodalmi estet szervezett „A kékszeműek látják a vihart...” – A veszprémi Cholnoky fivérek címmel az Utas és holdvilág Antikváriumban. Az esten a 3 fivér életét és munkásságát ismerhette meg a hallgatóság Géczy János költő Cholnoky Viktor, Brassai Zoltán irodalmár Cholnoky László életét mutatta be, Rybár Olivér pedig Cholnoky Jenő munkásságát. Az estet 2012. január 25-én rendezték. Jákói Bernadettel közösen városnéző helytörténeti sétát szerveztek. A Cholnoky séta – mely

egy későbbiekben kialakítandó emlékvonalat járt be – Cholnoky Jenő író, földrajztudós, tanár és a Cholnoky-család életének főbb állomásait követte nyomon. A 2013. szeptember 28-án tartott sétára a veszprémi Tourinform jóvoltából sokan voltak kíváncsiak. 2012 július 23-án és 2011 ugyanezen napján koszorút helyeztek el Cholnoky szülőházánál Szilágyi László közreműködésével.

A különböző médiumokban (a sajtó kivételével, melynek a bibliográfiában lesznek feltüntetve) a szerző szélesebb körben is igyekezett bemutatni Cholnoky életét és munkásságát. 2014 tavasza óta a Méz Rádió Veszprémi Magazin című műsorában folytatásos sorozatként előad Cholnoky életéről érdekességeket.

A jövőbeni tervek közt szerepel Cholnoky Ferenc egykori házában, a mai Hotel Historia Historante épületében egy emlékfal kialakítása a Cholnoky családdal kapcsolatban. Az épületben működő étteremben egy Cholnoky menü felvétele, illetve a jövő évben egy konferencia és egy kötet létrehozása is.

IRODALOMJEGYZÉK

- BALÁZS D. (1982): Cholnoky Jenő szerepe a karsztudomány fejlődésében – Karszt és Barlang, 1982/1. szám. Budapest, pp. 1–8.
BÁNDI L. (1996): Emlékhelyek Veszprém megyében – Veszprém Megyei Közművelődési Intézet, p. 330.

- CHOLNOKY J. (1938): Veszprém, A Balatoni Társaság Könyvtára 4., Árpád Részevénnytársaság Könyvnyomdája, Budapest-Kalocsa, 184 p.
- CHOLNOKY J. (1945): Önéletrajz – In: Géczy János (szerk.) (1998): Cholnoky Jenő, Vár ucca tizenhét VI/2. Veszprém, p. 246.
- HOGYA GY. (1990): Két veszprémi orvos (id. és ifj. Csolnoky Ferenc) – Veszprém Megyei Tanács, Veszprém, 55 p.
- KUBASSEK J. (1998): A tudós és az ember – In: Cholnoky Jenő kötet (szerk.: Géczy János), Veszprém, pp. 343–356.
- MOLNÁR J.-né (2009): A Cholnokyak emlékének ápolása Veszprémben – Földrajzi Múzeumi Tanulmányok 18. sz., pp. 98–101.
- PÉCZELY GY. (1970): Cholnoky Jenő születésének századik évfordulójára – Időjárás, pp. 5–6.
- RYBÁR O. (2011a): Cholnoky Jenő (Csolnoky) Jenő diákévei – Cholnoky Krónika, szeptember-december, Veszprém, pp. 5.
- RYBÁR O. (2011b): Egy elfeledett geográfus (Emlékezés Cholnoky Jenőre) – In: Szilágyi L. (szerk.): A 35 éves Építők Természetbarát Sportegyesület Jubileumi Évkönyve (214 p.), Veszprém, pp. 141.
- RYBÁR O. (2011c): Cholnoky Jenő karsztos munkássága – OTDK dolgozat, Szombathely, 2011. 41 p.
- RYBÁR O. (2011d): Cholnoky Jenő meteorológiai és klimatológiai eredményei – Légkör, 56. évf. 4. szám, pp. 144–148.
- RYBÁR O. (2014a): „Földköstoló czimborák” Cholnoky Jenő és Laczkó Dezső barátsága – Veszprémi Szemle 32., 16. évf. 1. szám, pp. 19–39.
- DR. SIPŐCZ J.-né (1989): Iskolát neveztek el Cholnoky Jenőről – Földrajzi Múzeumi Tanulmányok 6. sz., p. 59.
- SOMOGYI S. (1979): Emlékezés – Földrajzi Közlemények 4. sz., pp. 307–308.
- SOMOGYI S. (2000): Cholnoky Jenő (1870–1950) a magyar földrajztudomány kiemelkedő tudósa (Megemlékezés halálának 50. évfordulóján) – Kézirat, 9. p.
- SZÉKELY A. (1996): Cholnoky Jenő életműve (1870–1950) – Földrajzi Közlemények CXX. (XLIV.) kötet, 1. szám, pp. 49–66.
- Cholnoky Jenő és Lackó Dezső levelezése – Laczkó Dezső Múzeum Adattára, Magyar Földrajzi Múzeum Cholnoky hagyatéka.

JEGYZETEK

¹ Az előterjesztést Veszprém Megyei Jogú Város Települési Értéktár Bizottsága a 16/2014. (IX. 17.) számú határozatával felvette a Települési Értéktárba, majd 17/2014. (IX. 17.) számú határozatában javasolta, hogy a felterjesztés kerüljön be a Veszprém Megyei Értéktárba is, illetve olyan ajánlást fogalmazott meg, hogy az érték jelentőségére való tekintettel a Megyei Értéktár Bizottság vizsgálja meg a Magyar Értéktárba történő felterjesztés lehetőségét is. Az előterjesztés teljes terjedelmében és a határozatok letölthetők a <http://www.veszprem.hu/veszpremieknak/kultura-mveszet/veszprem-telepulesi-ertektar> oldalról.

KÖNYVSZEMLE

A Veszprémi Közgazdasági és Közigazgatási Szakközépiskola jubileumi évkönyve 1895–2015. /szerk. Keresztesné Tóth Bernadett. – Veszprém, Veszprémi Közgazdasági és Közigazgatási Szakközépiskola, 2015. – 247 p. A jubileumi évfordulók mindig kiemelkedő jelentőségűek az iskolák életében. Az ekkor közreadott összegző, átfogó – helytörténeti és neveléstörténeti szempontból is fontos – iskolai évkönyvekből hiteles adatokkal, gazdag képi anyaggal ismerheti meg az olvasó az iskola életét. A Veszprémi Közgazdasági és Közigazgatási Szakközépiskola a város egyetlen olyan középiskolája, amely alapítása óta – az oktatás helyét időnként változtatva – közel azonos feladatokat lát el, tantárgyi rendszere a történelem sodrában leginkább a profilmódosítások szerint változott.

A címlapfotó a jelenlegi iskola homlokzati bejáratának képe. Az évkönyvben elsőként – mint az ország szakképző iskoláinak elitjébe tartozó intézményt – Porga Gyula polgármester köszönti. Ifj. Szathmáry Árpád, a középiskola igazgatója személyes indítatású köszöntőjében az épület- és névváltoztatások felsorolása után az Alma Mater varázsát emeli ki, „*a Közgázt, akit mindenki hűségesnek, megbízhatónak ismer, akihez mindig lehet fordulni, mert mindig tud adni valami útravalót...*” Az évkönyv szerkesztője, Keresztesné Tóth Bernadett az 1994/95-ös tanév és 2015 között eltelt 20 év, a centenáriumi évkönyv és az alapításának 120. évfordulóját ünneplő iskola legutóbbi 20 tanévének, az évek történéseinek felidézésére vállalkozott. Az iskola az 1995 és a 2015 közötti időszakban évente értesítőket jelentetett meg. Az évenként megjelenő értesítők célja az iskola életének minden területére kiterjedő ismertetése, benne a tanévi események, a tanárok szakmai írásainak, a diákok díjnyertes pályázatainak közlése, továbbá az iskola tanulóira vonatkozó ismeretek, névsorok, statisztikák bemutatása. Az értesítők szerkesztője 2010-ig dr. Csizsár Miklós – könyvtáros, helytörténeti kutató – az iskolai értesítők kiadástörténetének neves kutatója. A szerkesztői feladatokat 2010 óta az intézmény tanárai, könyvtárosai látják el. Az iskola 1995. évi centenáriumi évfordulója óta eltelt 20 év alatt eltemette – az iskola arculatát a kor igényeinek megfelelő módon formáló – igazgatóit: a kultúra művelésére, a harmonikus lelkületű ember fejlesztésére is sok gondot fordító Borsi Lőrincet 2001-ben, majd őt az igazgatói székben követő – a határozott, a tanáraival és diákjaival szemben egyaránt kemény követelményeket támasztó, igényes „nyomdakészen fogalmazó” – Meggyes Istvánt 2005-ben. Tisztelet övezi a 2010-ben elhunyt Kópházi Ferencet, aki tudományos érdeklődésével, és a tehetséggondozás terén elért eredményeivel is beírta nevét az iskola történetébe. Igazgatósága alatt (1996–2010) különös gondot fordított az iskola életének, történetének dokumentálására is.

2014-ben id. Szathmáry Árpádtól búcsúzott iskolája, aki hosszú éveken át 1992-ig igazgatóhelyettesi beosztásban tevékenykedett. Id. Szathmáry Árpád a Bakony- és a Balaton-felvidék egyik legjobb ismerője, az ODK példaértékű szervezője volt. Tanári hitvallását a szerkesztő a következőképpen fogalmazza, idézi meg: „... az iskoláért, a fiatalokért élünk, ezzel fekszünk, ezzel kelünk” [...] *átzövi a gondolkodásunkat, céljaink és álmaink céljai is ők...*”

A középiskolai értesítők kiadástörténetének dokumentálására Csiszár Miklós vállalkozott, közel harmincdalnyi tanulmányában tárja az olvasó elé az iskola történetét az értesítők és évkönyvek tükrében. Helytörténeti és neveléstörténeti szempontból ez a tanulmány az évkönyv legértékesebb része.

Ifj. Szathmáry Árpád (2010 óta a középiskola igazgatója), a közgazdasági és közgazgatási szakközépiskola – az 1995 és 2015 közötti időszak – képzési profilváltozásait foglalja össze. A 2004–2005. tanévtől kezdve vezették be az iskolában a kétszintű érettségi vizsga lehetőségét. A 2012/13. tanévtől a középiskola profilja közigazgatási tagozattal bővült. Az elmúlt 20 év (1995–2015) statisztikai adatait vizsgálva megállapítható, hogy az érettségien a közismereti, és a szakmai vizsgák átlaga közel azonos színvonalú. (2010-től a szakmai vizsgák átlageredménye megelőzi a közismereti tárgyak eredményeit.) Kissné Budai Katalin tanulmányában az iskolai szakképzés, az 1980-as évektől ugyanígy választható szaktárgyak kínálatát elemzi a különböző ágazatokon végzett diákok bizonyítványaiába került bejegyzések alapján.

A továbbiakban múltidéző írásokat olvashatunk egykori „keris” tanárok tollából: Pál Imre a pénzügyismeret tanára, Pál Imréné az ügyvitel tanára és egykor még az orosz kiadású Laricsev feladatgyűjteményből tanító matematikatanár, emlékeznek az iskolára. Egy nyelvpedagógus érdekes életútját tárja elénk Siffer Anikó szakmai önéletrajza. Keszei Katalin történelemtanár – a nagy múltú intézmény történetét értékelő írása is gazdagítja az emlékezők sorát.

Bagosiné Siska Vera német nyelvtanár Carl R. Rogers gondolatait osztja meg olvasóival. Csalló Gyöngyi a számítástechnika oktatásban betöltött szerepéről írt közlést.

Az iskolatörténet formálói a tanárokon kívül az iskola egykori és jelenlegi diákjai. A terjedelmükben és tartalmuk tekintetében igenyes, jó stílusérzékkel megáldott diákok írásai az iskola elmúlt 20 évét jelentik meg.

Az „Ilyenek voltunk” című fejezet kitüntetett figyelmet szentel az iskola egykor volt diákjainak – mára az iskolában dolgozó tanároknak Békefiné Bera Eszter, egykori „keris” diák-tanár önvallomását az iskola iránti szeretete által vezérelt írása vezeti be az Alma Materben ma is oktató tanárok, dolgozók emlékfüzereit. További emlékezők Major Rita, Rukk Renáta, Szücsné Molnár Ágnes és Wachtler Edina. Rukk Renáta emlékező írásából a közgáz nevelési elvárásairól, a hivatali életre nevelés módszereiről a következőképpen ír: „... *Rendet, rendszert, ön- és munkafegyelmet tanultunk. Ma is jól érezhető a Közgáz szellemisége, hogy a változó világ értékrendjéhez, a precíz 'igenyes munkavégzésre' való nevelésben továbbra is hű az elveihez...*”

Az egykori Felsőkereskedelmi Iskola évkönyvei követelményeit követve a jubileumi évkönyv tanári publikációkat is közöl. Pál Imre tanulmányát („Adalékok a számok és a kamat történetéből”), valamint Tótfalvi Renáta PhD értekezésének téziseit. A tanulóifjúság számára szervezett kulturális és szabadidő tevékenységek közül Szigeti Imre az iskola német csereprogramjáról, Somfai Katalin a mintegy 50 éves múltra visszatekintő osztály énekversenyek történetéről, ifj. Szathmáry Árpád az iskolai természetjárás történetéről, Halmai Gergely a Színjátászó Körről, Puskás Csabáné az iskola által koordinált szabadidő tevékenységről ír.

A 2015. évi jubileumi rendezvényei között szerepelt jubileumi bál és ki mit tud verseny, megrendezték a Jubileumi Közgazdasági Napokat, értékelték a Közgazdasági

Pályázatot. Pál Imréné közlésében számot ad az Országos Szakmai Tanulmányi Verseny döntőjének lebonyolításáról.

A zárófejezetben az iskolai élet mindenkori kritikussai, a diákok visszaemlékezéseit olvashatjuk.

A jubileumi évkönyv az „Adattárral” zárul. Az adattár tartalmazza az elmúlt húsz esztendőben végzett tanulóinak névsorát, és az iskola jelenlegi osztályainak csoportképeit is.

A tanári testület adattára tartalmazza a tanárok névsorát (az 1995 és 2015 közötti időszakban). A jobb tájékozódás biztosítása érdekében célszerű lett volna az iskola dolgozói, a tanári kar tagjainak neve mellett feltüntetni szakképesítésüket és az iskola életében betöltött szerepüket is.

Az évkönyv összegzi az iskola tanulóinak és tanárainak szakmai és közismereti országos versenyeredményeit is. A számos szakmai típusú – elsősorban a gyors- és gépírás tantárgyi versenyen értek el kiemelkedő eredményt az iskola tanulói.

A kötet hátlapján az egykori piarista gimnázium bezárt kapuját ábrázoló fotó búcsúzik az olvasótól. Az 1778-ban épített iskola évtizedeken át adott otthont a közgazdasági középiskolának.

A kitűnően szerkesztett jubileumi évkönyv érdekes olvasmány, amely jó szívvel ajánlható mindenkinek, aki részese a szakközépiskola múltjának, jelenének és jövőjének, vagy csak egyszerűen érdekli a középiskola szellemisége.

MIHALOVICSNÉ LENGYEL ALOJZIA

* * *

Navracsics Tibor: „Az életet, ím, megjártam”. /szerk. Tölgyesi József – Veszprém, Veszprém Megyei Neveléstörténeti Társaság, 2014. [2015] – 199 p. Az elmúlt esztendőben is több olyan neveléstörténeti témájú kötet jelent meg, melyekben kiemelkedő oktatás-nevelési eredményeket prezentáló pedagógusok életútját, szakmai és közéleti tevékenységet vizsgálják, mutatják be a könyvek szerzői. A megjelent írásokban képet kapunk az adott korszak oktatási rendszerében munkálkodott tanáremberek mindennapjairól, a közösségre gyakorolt hatásokról, pedagógiai hitvallásokról. Ezekhez, a magyar oktatási rendszerről is valós képet rajzoló munkákhoz csatlakozik Navracsics Tibor sok évtizedes pedagógiai munkásságát bemutató önéletrajzi munkája.

A kötetet a megye oktatásirányításában előd, Kapor Károly indítja, mintegy előre összefoglalva mindazt az ismeretanyagot, melyet az érdeklődő a könyv olvasása során megismer. Kiemeli, hogy az írásaikban visszaemlékező egykori munkatársak, kollégák, volt diákok imponáló képet rajzoltak róla. Navracsics a fejlődésre, a továbbképzésre mindig gondot fordító igényes vezető, ugyanakkor jó kontaktusteremtő közösségi ember, aki mindig képes volt a különböző emberek, így a diákok-tanárok közötti összhang megteremtésére.

A könyv két nagyobb egységre bontva tárgyalja az életutat. Az első rész önéletrajzát követő második rész az életpálya adott szakaszaiban megjelent saját publikációkat, illetve a volt munkatársak, kollégák emlékező írásait jó érzékkel itt rendezte csokorba a szer-

kesztő, és ezek az információk teszik végül teljessé a jubiláns pedagógusról kialakított képet.

A kiadvány megjelenésekor 80. születésnapját ünneplő szerző saját – nyilván szubjektív –, önéletrészletében az eltelt évtizedek történéseit tanáremberhez illően olvasmányosan és reálisan, sőt kicsit kívülről szemlélve mutatja meg az olvasónak. Végigvezet a gyermekéveken, a korszakot is elének tárja az egyetemista lét éveiben, így lesz curriculum vitaeje nemcsak egy fiatal élet kórképe, hanem a korszak kórképe is.

A földrajz-történelem szakos tanár első munkahelye a balatonfüredi Lóczy Lajos Gimnázium, ahol osztályfőnökként végzett munkájából hamar kitetszett, hogy a délutáni szakkörökkel sokkal többet adott diákjainak, mint ami egy kezdő pedagógustól elvárható volt. Realitásérzékére jellemző, hogy a néhány éves tanári gyakorlatra hivatkozva (1960) elhárította a felajánlott tanfelügyelői állást, de a későbbi tanácsi állást is. Közben az MTA Földrajzi Kutató Intézetének külső munkatársa lett. Egykori egyetemi tanára, Wallner Ernő felkérésére a Balaton gazdasági körzeteinek vizsgálatában vett részt, bevonva az érdemi munkába földrajzszakörös gimnazistáit is. Az itt végzett munkáról született írás a könyv második részében olvasható, a gimnázium későbbi igazgatóhelyettese, egy volt tanítvány tollából, aki a közösségformáló osztályfőnökéről emlékezett meg.

Tíz esztendő után történt az első váltás Navracsics Tibor életében, ami a beosztott középiskolai tanári állás után a tapolcai Batsányi János Gimnázium igazgatói székét jelentette. Az alig egy esztendeje (1966) városi rangot kapott Tapolcának a gimnáziuma jelentős kihívás volt a fiatal szakembernek. Beilleszkedését, napi munkáját nem könnyítette meg az a helyzet, hogy a tantestületben dolgozott három korábbi igazgató is, sőt igazgatói posztra várományos is volt a kollégái között. Hogy mennyire becsülték munkáját a teljes jogú partnerként kezelt fiatal kollégák, arra nagyon szép példa a ma már nyugdíjas tapolcai igazgatóasszony majd fél évszázaddal később készült emlékező írása.

1977 a következő jeles dátum a szerző életében. Két évtizedes pedagógusi múlt – ebből tíz év vezetői munka – után meghívást kap a Veszprém Megyei Tanács Művelődési Osztályra az osztályvezetői poszt betöltésére, ahol hivatalnokként dolgozva, az oktatáspolitikai munka mellé a kultúrpolitika is társult. A korszakot őrző fényképfelvételeken olyan, körünkől már rég eltávozott személyek szerepelnek, akikkel munkája során kapcsolatba került a kötet szerzője, mint a megyei könyvtárat megalapozó Páldy Róbert igazgató, a kitűnő pedagógiai szakember Fónay Tibor, vagy egy másik fényképen, az éppen Nívódíjat kapott Zámbo István, Kollár Kálmán karnagyok és Zágon Sándor néptánc-tanár, majd egy kiállítás megnyitót megörökítő felvételen Borsos Miklós szobrászművész. A Nagy László-emlékház avatásáról készített fényképen többek között ott van Csoóri Sándor, Pozsgay Imre. Az osztályvezetőként végzett munka eredményes voltát bizonyítja az újabb előrelépés. Munkája során összegyűjtött tapasztalatait számos publikációja őrzi, belőlük válogatva ad olvasnivalóként a szerkesztő egy csokrot a kötet második részében.

Navracsics Tibor 1984 májusától a megye tanácselnök-helyettese lett, miután elődje nyugállományba vonult. Noha szerteágazóak voltak a feladatok, de amint írja „*Az elnökhelyettesi munkakör kötelezettségei, mindennapi tevékenysége [...] már nem jelentettek számomra újdonságot [...] arra a gondolatra juttattak, hogy szeretném megkísérelni az*

oktatásba való visszatérésemet, ha csak óraadóként is.” 1987 szeptemberétől mindkét tárgyat tanítva heti két alkalommal, 2-2 órában, ismét „köpenyes” tanárember lett Veszprémben.

Ebben az időszakban érte el a demográfiai robbanás a város középiskoláit, új gimnázium építését határozták el. Megpályázta és elnyerte az akkor már nevet is kapott iskola, a Vetési Albert Gimnázium igazgatói székét, ahol 1989. szeptember elsején megindult a tanítás.

Az új, és igényesen felszerelt középiskolában létrehozta mindazokat az oktatás-neveléshez szükséges diák- és felnőtt szervezeteket, melyek érdemben segítettek nemcsak a napi feladatok eredményes végrehajtását, de a továbbiak során is segítséget adtak a tanári karnak és az iskola vezetésének. Ilyen volt a Szellemi Kuratórium, a Vetési Alapítvány, vagy az évente megjelentetett iskolai értesítő, de a diákság számára szolgáló szerveződések is eredményesen töltötték be hivatásukat, mint a Vetési klub, vagy a RÉV című iskolaiújság. Az eredményes munkát elismerő Vetési-plakett, a Vetési-díj, a külföldi partneriskolákkal kapcsolatfelvétel, mind az iskola szellemisége formálásának eszközeül szolgált, hiszen ahogy írta „... *Az indításkor szerettük volna, ha tanítványaink közvetítésével az általuk kialakított és iskolai életükben megélt élmények hagyományozódnának, megteremtve a 'Vetési-szellemét'.*” Hogy milyen eredményesen szolgált munkájával az iskolát, annak diákságát, az 1994 nyarán nyugállományba vonuló igazgató, azt jól példázza a Márait idéző diákírás, majd az őt közvetlen követő igazgatónő (az egykori füredi tanítvány, Kaiser Márta Alexandra) évtizedekkel későbbi visszaemlékezése. Ebben olvashatjuk: „... *az épületből intézmény lett, az alkalmazott tanárokból tantestület, háttérben összeszokott szakembergárda segítő csapat. A tanulók száma 16 osztályról 21-re nőtt; közel 700 diák koptatja az iskolapadokat. [...] az ott folyó munka, az abból nyerhető, kamatoztatható tudás, a hangulatos, diákos légkör is vonzza a jelentkezőket.*”

„*Az életet, im, megjártam*” áll a kiadvány borítóján, és az olvasó a szerzőnek köszönhetően egy nagy ívű pedagógiai és közéleti életpályába tekinthet be, úgy, hogy az egy személyben tanárember és oktatási-művelődéspolitikai szakember szemüvegén keresztül a korszak aktuális politikai és gazdasági problémáival is szembesül. Valóban, egy teljességre törekvő életút bontakozik ki előttünk ebben a kortörténeti dokumentumban, az azt megélt szerző örömeivel és nehézségeivel együtt.

A könyvet számos, ikonográfiailag értékes anyag egészíti ki, hiszen rajtuk szerepel a 20. század utolsó harmadának számos veszprémi vagy Veszprém megyei alakja. A szerkesztő jó érzéssel választotta szét a memoárt és az életrajzi történéseket kiegészítő, azokat hangsúlyossá tevő sajtóanyagot, szerzői közléseket, illetve a kollégák, pályatársak, barátok visszaemlékező írásait.

Nem csak a szerző munkássága, hanem a korszak iránt érdeklődők számára is ajánlható a Veszprém Megyei Neveléstörténeti Társaság által jegyzett, *A pedagógia jeles személyiségei Veszprém megyében* sorozat igényesen kivitelezett első kötete, Navracsics Tibor: „*Az életet, im, megjártam*” című munkája.

CSISZÁR MIKLÓS

